

KATONAI NEMZETBIZTONSÁGI
SZOLGÁLAT

FELDERÍTŐ SZEMLE

XXIII. évfolyam – 1. szám

ALAPÍTVÁ: 2002

BUDAPEST
2024

**A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
tudományos-szakmai folyóirata**

Felelős kiadó

Tajti Norbert vezérőrnagy, főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Tajti Norbert vezérőrnagy

Tagok: Dr. Tömösváry Zsigmond ny. dandártábornok, PhD
Prof. Dr. Resperger István ezredes, PhD
Dr. Hány Szabolcs ezredes, PhD
Dr. Magyar Sándor ezredes, PhD
dr. Annus Zsolt ezredes
Dr. Deák Anita alezredes, PhD
Dr. Fürjes János alezredes, PhD
Dr. Tóth Sándor alezredes, PhD
Dr. Vida Csaba ezredes, PhD
Barthel-Rúzsza Zsolt

Felelős szerkesztők: Prof. Dr. Resperger István ezredes, PhD
Dr. Vida Csaba ezredes, PhD

Olvasószerkesztő: Gál Csaba ny. ezredes

Tördelőszerkesztő: Vidáné Szöllősi Éva alezredes

Elérhetőségeink

Postacím: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Tudományos Tanácsa
1021 Budapest, Budakeszi út 99–101.
1525 Budapest, Pf. 74.

E-mail: Dr. Vida Csaba ezredes
06(1) 386-9344/5300, HM 65-300
e-mail: vida.csaba@knbsz.gov.hu
Prof. Dr. Resperger István ezredes
e-mail: resperger.istvan@uni-mate.hu

HU ISSN 1588-242X

TARTALOM

VEZÉRCIKK

VIDA CSABA

**2024 VÁRHATÓ BIZTONSÁGI VESZÉLYTÉNYEZŐI
(VÁLTOZATLANUL ROMLÓ TENDENCIÁK!) 6**

BIZTONSÁGPOLITIKA

PLANK ÁGNES

**A HEGYI-KARABAHÍ RENDEZÉS: ÖTSZEREPLŐS
GEOPOLITIKAI JÁTSZMA A DÉL-KAUKÁZUSBAN34**

ORSZÁGISMERET

KASZAB ZSÓFIA

A SZLOVÁK BIZTONSÁGPOLITIKA 30 ÉVE..... 66

SZAKMATÖRTÉNET

VÁRADI CSONGOR

**WILLIAM STEPHENSON – A KANADAI JAMES BOND,
AKI BRIT KÉMFŐNÖKKÉNT VÁLT LEGENDÁVÁ 79**

FÓRUM

KISS DÁVID

**LÁNYI GYÖRGY KÉT ÉLETE – A BRIT KOMMANDÓ
MAGYAR TISZTJE A MÁSODIK
VILÁGHÁBORÚBAN..... 90**

BENE KRISZTIÁN – PALÓCZ MÁRK

**AZ ELSŐ ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN A
FRANCIA IDEGENLÉGIÓBAN SZOLGÁLATOT
VÁLLALÓ MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ ÖNKÉNTES
ÁLTALÁNOS JELLEMZŐINEK
ÖSSZEHASONLÍTÁSA..... 105**

OLVASÓHOZ

A KÖTET SZERZŐI..... 123

E SZÁMUNKAT LEKTORÁLTÁK..... 124

CONTENTS..... 125

**A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS
FELTÉTELEI 127**

VIDA CSABA

2024 VÁRHATÓ BIZTONSÁGI VESZÉLYTÉNYEZŐI (VÁLTOZATLANUL ROMLÓ TENDENCIÁK!)

A szerző jelenlegi tanulmányában a 2023 elején megjelentetett tanulmányát folytatja, így először értékeli a 2023-ra megfogalmazott előrejelzéseket abból a szempontból, hogy az ott alkalmazott mátrixmódszer milyen mértékben segítette meghatározni a 2023-as biztonsági helyzetet. Ezt követően, a tanulmány második részében kísérletet tesz a 2024-es biztonsági helyzet, illetve a biztonsági folyamatok előrejelzésére, de ehhez a 2023-hoz képest újabb elemzési módszereket alkalmaz. A biztonság elemzéséhez a tavalyi mátrixmódszeren túl, idén már versenyelemzést is, valamint az adatok vizualizációjára radardiagrammot használ. A módszerek segítségével a konstruktivista biztonságelméletek alapján felvázolja azokat a meghatározó veszélytényezőket, amelyek 2024-ben a legnagyobb mértékben meghatározzák a biztonságunkat. Az elemzés eredményeként megállapítja, hogy 2024-ben a biztonsági helyzet várhatóan tovább romlik, mivel a korábbi évek tendenciájához hasonlóan nem várható a biztonsági helyzet javulása, sőt inkább a romló tendenciák erősödésével kell számolni.

Kulcsszavak: biztonság, biztonsági tanulmányok, információk elemzése-értékelése, biztonsági dimenziók, előrejelzés, 2024.

SECURITY RISK FACTORS IN 2024 (WORSENING TRENDS!)

In his current study, the author continues his previous study that was published in early 2023, first, he reviews the 2023 predictions and to what extent the matrix method that was used helped to determine the 2023 security situation. Then, in the second part of his study, he attempts to forecast the safety situation and safety processes in 2024, however, this time using new analytical methods compared to 2023. In addition to the matrix method used last year, this year he uses radar chart for the competition analysis and to visualize data. The methods help to outline the key threat factors that will determine our safety to the greatest extent in 2024, based on constructivism in the framework of security studies. The analysis concludes that the security situation is expected to deteriorate further in 2024, since similarly to the trends of previous years it is not expected to improve, but rather worsen.

Keywords: security, security studies, information analysis, security dimensions, forecast, 2024.

A 2024-es év várható biztonsági helyzetének és eseményeinek elemzését (előrejelzését), majd azok felvázolását megelőzően először szükséges áttekinteni a 2023-as év biztonsági eseményeit, tendenciáit és folyamatait, mert azok többsége nagy valószínűséggel 2024-ben is folytatódik. Az elmúlt év biztonsági szempontból rendkívül komplex és összetett volt, amelyben ismét a negatív tendenciák kerültek túlsúlyba.

A 2023-as előrejelzés értékelése

A 2023 elején a szerző által szintén a Felderítő Szemlében megjelentetett tanulmányában¹ megfogalmazottak többsége beigazolódtott, hogy az elmúlt évek romló biztonsági helyzete várhatóan 2023-ban is fennmaradt, az elmúlt évben sem történtek jelentős pozitív folyamatok a biztonsági helyzetben.² Megállapítható, hogy nem volt olyan veszélytényező, amely 2022-höz képest megszűnt volna 2023-ban. A biztonsági helyzet alakulásában változatlanul megfigyelhető volt az a hatásmechanizmus, hogy egyes, kiemelten súlyos fenyegetések olyan mértékben hatottak a biztonság más veszélytényezőire, hogy elnyomták azok érvényesülését. Tehát változatlanul fennállnak a domináns negatív biztonsági hatások.³

2023-ban a nemzetközi közösség konfliktusos jellege erősödött, ami a szereplők között új fegyveres válságokban (háborúkban) is megnyilvánultak. A globális szembenállás oly mértékben fokozódott, hogy a szintje már elérte az egykori hidegháborús időszakra jellemzőt, de a megosztottság jelenleg nemcsak kétoldalú (Nyugat–Kelet közötti⁴), hanem sokkal inkább fragmentált.⁵ Az elmúlt évben a biztonság minden egyes dimenziójában jelen voltak a korábban is ismert negatív tendenciák, amelyek esetében 2023-ban csak kisebb változásokat (módosulásokat) lehetett felfedezni. Változatlanul fennállt, de inkább erősödött az a tendencia, hogy növekszik az előre nem jelezhető, biztonságra ható és váratlannak tekinthető események száma és azok aránya, valamint az egymás után bekövetkező biztonsági események gyakorisága is nő. Ezáltal fokozatosan romló biztonsági helyzettel kellett számolni, amelynek katalizátora a nemzetközi rendszer anarchiájának erősödése volt. A nemzetközi közösség szereplői (kiemelten az államok, de nem állami szereplők is) egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek a saját érdekeik érvényesítésére, akár másokkal szemben is. Csökken a nemzetközi közösségben a hajlandóság az együttműködésre, valamint az államok egyre többször sértik meg a nemzetközi jogot, a szerződéseket vagy az általános normákat.

A 2023-as előrejelzésben⁶ megfogalmazott négy fő tendencia (a fegyveres válságok, a globális migráció, a terrorizmus és az éghajlatváltozás)⁷ az év során meghatározóvá vált, de leginkább a hagyományos veszélytényezők. Kiemelkedtek a fegyveres konfliktusok – vagyis a biztonság katonai elemei –, de a nem hagyományos biztonság veszélytényezőkkel is számolni kellett. Amennyiben a tendenciákat vesszük figyelembe, akkor 2023-ban a hagyományos és a nem hagyományos veszélytényezők fokozatosan bővültek, mintha versenyeznének egymással, hogy minél nagyobb befolyást gyakoroljanak a biztonságra. Ez a globalizmus következményének is tekinthető, miszerint egy bárhol keletkező

¹ VIDA Csaba: 2023 várható eseményei (Felderítő Szemle, 2023, XXII/1.) pp. 7–31.

² Uo. p. 7.

³ Erre volt tipikus példa 2020–2021-ben a koronavírus-járvány. Lásd: VIDA Csaba: A koronavírus-járvány hatása a biztonságra (Felderítő Szemle, 2020, XIX/1.) pp. 5–28.

⁴ A hidegháború időszakában a Nyugatot az Amerikai Egyesült Államok, a Keletet pedig a Szovjetunió testesítette meg.

⁵ A szembenállás számos szereplő között fennáll.

⁶ VIDA (2023): p. 8.

⁷ Uo.

biztonsági tényező hatása rövid időn belül érezhetővé válik mindenhol, így a különböző veszélytényezők közötti kapcsolatrendszer vagy hatásmechanizmus is folyamatosan jelen volt. A negatív biztonsági tendenciákat nemzetközi kutatások is alátámasztják. A Gazdasági és Béke Intézet (IEP⁸) által – 163 ország esetében – megállapított Globális Békeindex (GPI⁹) 2023 vonatkozásában azt mutatja, hogy ismét romlott a globális békefolyamat annak ellenére, hogy 84 ország esetében javult a biztonsági helyzet, míg 79 ország esetében romlott.¹⁰

A 2023 vonatkozásában a korábbi tanulmányban a szerző az alábbi hat területen vizsgálta a biztonságot.

A **Kelet és Nyugat közötti globális szembenállás** 2023-ban, kiemelten az orosz–ukrán háború folytatódása következtében erősödött, mivel a szemben álló felek támogatása megosztotta a föld nagy- és középhatalmait. A háború eddigi nyertese egyértelműen Kína, mivel viszonylagos kívülállóként figyeli a versenytársai katonai kapacitásainak kiürülését. A nemzetközi közösség megosztásához még inkább hozzájárult a BRICS-együttműködés¹¹ bővülése, amellyel a Szervezet már alternatívát jelenthet a Nyugatnak. Megállapítható, hogy folytatódott a világrend átalakulásának folyamata, az Amerikai Egyesült Államok már nem képes egyedül – és szövetségeseivel – uralni a nemzetközi közösséget, míg a globális (Kína, Oroszország) és a regionális versenytársainak (Irán, Törökország, India, Brazília, Európai Unió, Dél-Afrikai Köztársaság stb.) egyre több térségben sikerül olyan pozíciókat megszerezniük, amivel alternatívát képeznek az Amerikai Egyesült Államokkal és nyugati szövetségeseivel szemben.

A **fegyveres konfliktusok (háborúk)** száma 2023-ban ismét nőtt – 2022-ben két olyan háború¹² volt a földön, amelynek több mint 10 ezer halálos áldozata volt, addig 2023-ban ezek száma megduplázódott.¹³ 2023-ban 39 olyan fegyveres konfliktust lehetett beazonosítani, amelyeknek halálos áldozatai voltak, míg 2022-ben ez a szám mindösszesen 31 volt.¹⁴ A tavalyi előrejelzés beigazolódtott a tekintetben is, hogy 2023-ban újabb háborúk robbantak ki – általában a befagyott konfliktusok forróvá (aktívvá) válásával. Ezek közé tartozott az április 15-én kirobbant szudáni polgárháború,¹⁵ a szeptember 19-én Hegyi-Karabah

⁸ Institute for Economic and Peace – IEP. Az Intézet globális hálózattal rendelkezik, valamint szoros kapcsolatot ápol számos kutatóintézettel (Aspen Intézet, CSIS, SIPRI) és egyetemmel (Cranfield Egyetem), valamint különböző nemzetközi szervezetekkel (OECD, UNDOP).

⁹ Global Peace Index – GPI.

¹⁰ IEP: Global Peace Index 2023 (IEP, 2023, ISBN 9 780645 149494) p. 98. <https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2023/09/GPI-2023-Web.pdf>; letöltés: 2024.01.01.

¹¹ A BRICS Brazília (Brazil), Oroszország (Russia), India (India), Kína (China) és Dél-Afrika (South Africa) által 2009-ben létrehozott együttműködési fórum, amely alapvetően gazdasági érdekek mentén szerveződött, de mára már a Nyugat alternatívájaként tűnteti fel magát. <https://infobrics.org/>; letöltés: 2024.01.01.

¹² Az orosz–ukrán háború mellett a mianmari polgárháború követelte a legtöbb áldozatot.

¹³ A négy háborúhoz tartozott az orosz–ukrán háború és a mianmari polgárháború mellett a szudáni polgárháború, valamint az izraeli–palesztin fegyveres összecsapás a Gázai övezetben.

¹⁴ World Population Review: Countries Currently at War. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-currently-at-war>; letöltés: 2024.02.01.

¹⁵ International Crisis Group: Sudan's Calamitous Civil War. <https://www.crisisgroup.org/africa/horn-of-africa/sudan/sudans-calamitous-civil-war-chance-draw-back-abyss>; letöltés: 2024.02.01.

visszafoglalása érdekében indított azeri–örmény háború,¹⁶ az október 7-én a Hamász palesztin szélsőséges szervezet terrortámadása után kialakult izraeli–palesztin háború,¹⁷ valamint a Száhel-övezetben katonai hatalomátvételek következtében eskalálódott konfliktusok.¹⁸ 2023-ban ezek mellett változatlanul jelen voltak azok az aktív és befagyott fegyveres konfliktusok, amelyek korábban is fennálltak.¹⁹ Megállapítható tehát, hogy 2023-at a háborúk évének is lehet tekinteni, a nemzetközi közösség konfliktusossá vált, mivel a szemben álló felek a vitákat és a konfliktusokat egyre inkább fegyveres (erőszakos) eszközökkel akarják megoldani, ami összefüggésben van az orosz–ukrán háborúval. Oroszország példája azt mutatja, hogy az érdekek érvényesítéséhez katonai eszközöket lehet/kell alkalmaz.

A **globális népvándorlás** (migráció) 2023-ban is folytatódott, amely során az emberek – az elmúlt években is használt (kelet-mediterrán, mediterrán, közép-amerikai, délkelet-ázsiai) útvonalakon – békésebb és élhetőbb területekre vándoroltak. A korábbi évekhez képest nőtt a migrációt választók száma,²⁰ ami összefüggésben áll a háborúk számának növekedésével, valamint az éghajlatváltozással. Megállapítható emellett, hogy a 2010-es évektől fennálló migráció egyfajta öngerjesztő folyamat, mert akik sikeresen eljutottak a célországba, azok újabb migrációs hullámot generálnak. Változatlanul több száz millió ember (a föld lakosságának 3,6%-a) él más ország területén. A kibocsátó- és a befogadóországok jelentősen nem változtak, csak kisebb módosulások voltak megfigyelhetők, amelyek adott eseményekhez (konfliktusokhoz) kötődtek. 2023-ban jelentősebb migrációs hullám indult Szudánból, és Hegyi-Karabahból is menekülniük kellett az örményeknek, valamint változatlanul sokan menekültek Ukrajnából, a Száhel-övezetből, Közép- és Dél-Amerikából, vagy Közép-Ázsiából. A legnagyobb kibocsátóországok voltak Szíria, Afganisztán, Ukrajna, Dél-Szudán, Mianmar, Szudán, Kongói Demokratikus Köztársaság, Szomália, Közép-Afrikai Köztársaság és Eritrea.²¹ A migráció változatlanul jelentős biztonsági problémákat okozott a tranzit- és a befogadóországokban is.

A **nemzetközi terrorizmus** annak ellenére meghatározta 2023-at, hogy a nyugati világban, így Európában is jelentősen csökkent a terrorcselekmények száma. A terrorizmus ugyan marginalizálódott, de a nyugati kormányzatok hathatós fellépése ellenére sem szűnt meg. 2023-ban a világban a terrortámadások száma 23%-kal csökkent ugyan, de így is 3350 terrorcselekményt regisztráltak. Ezzel szemben a terrortámadások áldozatainak száma 22%-kal nőtt, 2023-ban 8352 személy vesztette életét a terrorizmus miatt. A terrorizmus szempontjából a legfertőzöttebb

¹⁶ Center for Preventive Action: Nagorno-Karabakh Conflict. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/nagorno-karabakh-conflict>; letöltés: 2024.02.09.

¹⁷ Center for Preventive Action: Israeli-Palestinian Conflict. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/israeli-palestinian-conflict>; letöltés: 2024.02.09.

¹⁸ ACLED: The Sahel: A Deadly New Era in the Decades-Long Conflict. <https://acleddata.com/conflict-watchlist-2024/sahel/>; letöltés: 2024.02.09.

¹⁹ Global Conflict Tracker. https://www.cfr.org/global-conflict-tracker#; letöltés: 2024.02.09.

²⁰ IOM: Europe – Mixed Migration Flows to Europe Yearly Overview. <https://dtm.iom.int/datasets/europe-mixed-migration-flows-europe-yearly-overview-2023>; letöltés: 2024.03.20.

²¹ Concern US: The 10 largest refugee crises to know in 2024. <https://concernusa.org/news/largest-refugee-crises/>; letöltés: 2024.02.09.

régióknak a Száhel-övezetet, Kelet-Afrikát, Közel-Keletet és Közép-Ázsiát, valamint Délkelet-Ázsiát lehetett tekinteni. Országok esetében az első ötben (sorrend alapján) Burkina Faso, Izrael, Mali, Pakisztán és Szíria tartozott. A terrortámadások 90%-a a válságkörzetekben történt. 2023-ban a legjelentősebb terrortámadás október 7-én történt, amikor a Hamász palesztin terrrorszervezet támadást intézett Izrael ellen, amely közel 1200 áldozatot követelt. 2023-ban a legaktívabb terrrorszervezetnek ismét az Iszlám Állam bizonyult, amely 2022-höz képest növelte támadásai számát. További jelentősebb terrrorszervezetnek számított a Hamász, az Iszlámot és Muszlimokat Támogató Gyülekezet (JNIM²²) és az al-Shabaab. A terrorizmus tendenciája a 2017-et követő csökkenő majd stagnáló szint után 2023-ban ismételen növekvő irányt mutatott, így nagyobb negatív hatást gyakorolt főleg a válságkörzetek biztonságára, ami egyes régiókban növelte a migrációs hullámot.²³

Az éghajlatváltozás (klímaváltozás) hatása 2023-ban az egyik meghatározó negatív biztonsági tényezővé vált. Közvetett hatásai (szárazság, vízhiány) növelték a kialakuló válságok számát, míg az általa előidézett szélsőséges időjárási események természeti katasztrófákat idéztek elő. A klímaváltozás, kiemelten annak következményei miatt bekövetkezett természeti események az egyik leghalálosabb veszélytényezővé váltak, mivel 12 000 ember halt meg közvetlenül a szélsőséges természeti eseményekben, többek között árvizekben, erdőtüzekben, földreuszámlásokban, valamint viharok és ciklonok következtében.²⁴ Amennyiben figyelembe vesszük a klímaváltozás közvetett hatásait, például a hőhullámokat,²⁵ akkor a halálos áldozatok száma ennek a többszöröse is lehetett. 2023-ban a klímaváltozás negatív biztonsági hatásai közé tartoztak a hőmérséklet emelkedése, a tengerszintek emelkedése, a szárazság, az ivóvízhiány és a természeti katasztrófák számának növekedése.

Az új felforgató (diszruptív) technológiák, kiemelten a mesterséges intelligencia 2023-ban új biztonsági kockázatként jelent meg annak ellenére, hogy az államok többsége inkább lehetőséget látott benne, mint veszélyt. A többség azt feltételezte, hogy folyamatosan ellenőrzés alatt tudja tartani, így a hasznára tudja fordítani. Mások a biztonság garantálása érdekében szabályozásokat vezettek be, mint 2023 decemberében az Európai Unióban, ahol szigorú szabályozás alá helyezték a mesterséges intelligenciát.²⁶ A technológiák jelenlegi fejlettségi szintjén ezek a szabályozók még képesek voltak a biztonságot garantálni. 2023-ban az alábbi diszruptív technológiák kaptak nagyobb szerepet: számítógépes hatalom, okos

²² Jamaat Nusrat Al-Islam wal Muslimeen – JMIN.

²³ Institute for Economic and Peace: Global Terrorism Index 2024 (IEP, 2024, ISBN 9780645561074, p. 84.) <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/02/GTI-2024-web-290224.pdf>; letöltés: 2024.02.25.

²⁴ Save the Children: Climate disasters claimed 12,000 lives globally in 2023. <https://reliefweb.int/report/world/2023-review-climate-disasters-claimed-12000-lives-globally-2023>; letöltés: 2024.02.09.

²⁵ A 2022 nyarán Európát érő hőhullámnak közel 61 ezer közvetett áldozata volt. AJIT, Niranjan: Heatwave last summer killed 61 000 people in Europe, research finds. <https://www.theguardian.com/environment/2023/jul/10/heatwave-last-summer-killed-61000-people-in-europe-research-finds>; letöltés: 2024.02.09.

²⁶ Commission welcomes political agreement on Artificial Intelligence Act. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_6473; letöltés: 2024.02.09.

eszközök, adatosítás, mesterséges intelligencia, gépi tanulás, 3D-s nyomtatás, robotika, virtuális valóság, elosztott adatbázis (blockchain), 5G, a dolgok internete (IoT) és a kiberbiztonság.²⁷

Egyéb veszélytényezők közé tartoztak 2023-ban a hibrid hadviselés különböző elemei, mint a kibertámadások és az információs műveletek. A kiber- és az információs térben 2023-ban már globális küzdelem zajlott, amelyet már háborúnak kellett tekinteni.

Összességében megállapítható, hogy 2023-ban sem változott az az általános tendencia, miszerint a biztonságot befolyásoló veszélytényezők nem önállóan, hanem együttesen, komplex módon hatnak a biztonságra. Egyrésről a különböző tényezők előidézik továbbiakat, mint például az éghajlatváltozás hatásai jelentős mértékben hozzájárultak a migrációhoz és a konfliktusok kialakulásához. Másrésről fokozták egymás hatásait, így például erősítették a válságokat, ezáltal a többes hatások sokkal nagyobb mértékben hatott a biztonságra. Ez a komplexitás korábban is fennállt, de a nemzetközi közösség együttműködésének csökkenésével, erodálódásával sokkal nagyobb mértékben kapott szerepet.

Megállapítható, hogy a szerző 2023 elején megjelent tanulmányában alkalmazott mátrixelemzés megfelelőnek bizonyult, mert végül bebizonyosodott, hogy 2023-ban globális, nemzetközi, regionális és nemzeti szinten is romlott a helyzet, amelyet biztonságérzetünk is alátámaszt.²⁸ A biztonság összes dimenziójában negatív folyamatok következtek be. A fegyveres válságok (háborúk) miatt kiemelten a biztonság katonai dimenziójában romlott a helyzet, mivel az orosz–ukrán háború már a Nyugat és Kelet közötti globális konfliktusnak tekinthető, mivel az Ukrajnát²⁹ és Oroszországot³⁰ támogató országok már globális szintet képeznek. A befagyott konfliktusok forróvá válására irányuló megállapítások csak abból a szempontból nem valósultak meg, hogy egyikük sem lett globális szintű, de több befagyott konfliktus aktívra vált, többek között a hegyi-karabahi, a palesztin–izraeli, a szudáni, a jemeni és néhány napig a koszovói válság is. A biztonság gazdasági dimenziójára vonatkozó előrejelzett negatív tendenciák nem öltöttek olyan átfogó mértéket, hogy globális intézkedéseket kellett volna hozni, de változatlanul olyan jelzéseket mutatott, amelyek szerint válságot előidéző okokat hordoznak magukban, mint a globális gazdasági növekedés lassulása, a gazdaság korábbi (például a világjárványból és az éghajlatváltozásból fakadó) problémáinak fennmaradása, a magas infláció, a munkaerőhiány állandósulása, az országok adósságból fakadó sérülékenysége. A biztonság környezeti dimenziójának felértékelődése 2023-ban is folytatódott, mert a klímaváltozás egyre nagyobb veszélyt jelent a biztonság számára.

²⁷ OneSpace Online School: Top 10 disruptive technology trends in 2023.
<https://www.linkedin.com/pulse/top-10-disruptive-technology-trends-2023-myonespace-online-kkkgc>; letöltés: 2024.02.09.

²⁸ VIDA Csaba (2023): pp. 7–31.

²⁹ YANCHIK, Olivia: Arsenal of Autocracy: North Korea and Iran are arming Russia in Ukraine.
<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/arsenal-of-autocracy-north-korea-and-iran-are-arming-russia-in-ukraine/>; letöltés: 2024.02.01.

³⁰ Forum on the Arms Trade: Arms Transfers to Ukraine.
<https://www.forumarmstrade.org/ukrainearms.html>; letöltés: 2024.02.01.

A 2024-es veszélytényezők előrejelzése

A 2024-ben várható veszélytényezők megállapítása érdekében a szerző több elemzőmódszert (mátrixelemzés mellett versenyelemzést és trendelemzést) alkalmazott, amelyek esetében a fő hangsúlyt az előrejelzésekre helyezte. A beazonosított veszélytényezők közül és tendenciákból vont le általános következtetéseket. Az elemzések konklúziójaként megállapította, hogy 2024-ben alapvetően a 2023-as tendenciák folytatódnak, de fennállnak az anomáliák lehetőségei is, amelyek a nemzetközi közösség konfliktusosságának erősödésében vagy egyes konfliktusok eskalációjában mutatkozhat meg. Az elemzéseket a konstruktivista biztonságelméletek követőjeként a biztonság különböző dimenzióira lebontva végezte el, a közöttük lévő kapcsolatokat is feltérképezte. Ennek alapján jelentős számú veszélytényező a biztonság több dimenziójában is jelen van, vagy más dimenzióban jelennek meg a közvetett hatásai. A biztonsági dimenziók esetében 2024-ben is változatlanul a katonáinak van primátusa, amely a nemzetközi közösségen belül fegyveres konfliktusok számából és nagyságából, valamint a nemzetközi közösség tagországainak erőteljes fegyverkezési programjaiból fakad.

A 2024-re vonatkozó biztonsági helyzet előrejelzésére 2023-ban és 2024 elején több, neves kutatóközpont is kísérletet tett, amelyekből megállapíthatók ugyan bizonyos tendenciák, de jelentős különbségek is megmutatkoznak, kiemelten a veszélytényezők rangsorolása és priorizálása területén. Az előrejelzések egyre fontosabbá válnak a világ folyamatainak felgyorsulásával, a bekövetkező változások és események gyors változásaival, illetve a globalizációval. Egyre több kutató tesz kísérletet az előrejelzések megfogalmazására, amelyekhez különböző módszereket alkalmaznak. A 2024-re vonatkozó különböző előrejelzések közül a szerző négyet választott ki, amelyek jól ábrázolják a nemzetközi kutatók álláspontjait az ideai veszélytényezőkről. A kiválasztás szempontja inkább a sokszínűség volt és nem a kutatóintézetek rangsora. Ezek közé tartoznak:

- az Atlanti Tanács (Atlantic Council) nevű kutatóintézet nevében Peter Engelke és Paul Saffo készített egy 2024-re vonatkozó globális előrejelzést;³¹
- a Világgazdasági Fórum (World Economic Forum) által megjelentetett, 2024-re vonatkozó globális kockázati jelentés;³²
- a Stimson Központ részéről a 2024-re vonatkozó legfőbb tíz globális kockázatot tartalmazó, Mathew Burrows és Robert A. Manning által publikált anyag;³³
- a Time magazinban Ian Brenner által publikált, 2024-re vonatkozó legfőbb tíz globális kockázat.³⁴

³¹ ENGELKE, Peter – SAFFO, Paul: Global foresight 2024. <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/atlantic-council-strategy-paper-series/the-top-risks-and-opportunities-for-2024/>; letöltés: 2024.02.01.

³² World Economic Forum: Global risk report 2024. <https://www.weforum.org/agenda/2024/01/global-risk-report-2024-risks-are-growing-but-theres-hope/>; letöltés: 2024.02.01.

³³ BURROWS, Mathew – MANNING, Robert A.: Top ten global risks for 2024. <https://www.stimson.org/2024/top-ten-global-risks-for-2024/>; letöltés: 2024.02.01.

³⁴ BRENNER, Ian: The top 10 global risks for 2024. <https://time.com/6552898/top-10-global-risks-for-2024/>; letöltés: 2024.02.01.

	Atlanti Tanács	Világgazdasági Fórum	Stimson	Time
1.	Izrael–Hamász háború eskalációja	Szélsőséges időjárás	Afrika második elvesztett évtizede	Az Amerikai Egyesült Államok maga
2.	Orosz–ukrán háború, ukrán vereség	Felforgató technológiák és a dezinformáció	Trump 2.0. – Amerika szerepe	Közel-Kelet kockázatai
3.	Szélsőséges időjárási események	Politikai és társadalmi megosztottság	Orosz–ukrán háborúban patthelyzet	Felosztott Ukrajna
4.	Kína–Tajvan konfliktus	Megélhetési válság	Palesztin–izraeli konfliktus folytatódása	Nem ellenőrzött mesterséges intelligencia
5.	Konfliktusok nukleáris eskalációjának lehetősége	Kibertámadások	Klímaváltozás	Zsivány országok
6.	Klímaváltozás negatív hatásai	Gazdasági visszaesés	Keleti középhatalmak megerősödése	Kína problémája
7.	Száhel-övezet válságainak kiterjedése	Ellátási láncok sérülése	Tajvani konfliktus	Harc a kritikus ásványkincsekért
8.	Kína befolyásának növekedése	Fegyveres konfliktusok	Harmadik nukleáris éra	Gazdaságpolitikai területen nem lehet hibázni
9.		Kritikus infrastruktúra elleni támadások	Mesterséges intelligencia kora	El Nino visszatér
10.		Élelmiszer-ellátási láncok sérülése	Globális együttműködés aláásása	Kockázatos üzletek

A négy, viszonylag eltérő szervezet kockázatelemzése alapján látható, hogy a tíz kockázat között sok hasonlóság van, vagyis a meghatározó konfliktusok (orosz–ukrán háború, palesztin–izraeli konfliktus, Kína–Tajvan szembenállás), a klímaváltozás hatásai, a gazdasági problémák, illetve a felforgató technológiák megjelenése közösen megállapított veszélytényező. Ezzel szemben a sorrendben (prioritásokban) nincs összhang, mert mindegyik elemzés más-más tényezőt tart

fontosnak. A négy kutatás jól ábrázolja a nemzetközi szakértők megosztottságát 2024 várható biztonsági kockázatainak vonatkozásában.

Katonai dimenzió

A nemzetközi rendszer konfliktusosságának erősödése 2024-ben is folytatódik. A nemzetközi közösség tagjai a vitáik és a konfliktusaik rendezéséhez egyre inkább erőszakhoz (akár fegyveres eszközökhöz) fordulnak. Ezáltal a 2023-ban zajló fegyveres konfliktusok (háborúk) többsége változatlanul fennmarad 2024-ben is, valamint számítani kell újabbak kirobbanására, főleg a válságokkal sújtott régiókban és vitákkal terhelt térségekben.

A nemzetközi biztonságot 2024-ben is alapvetően az orosz–ukrán háború, valamint az izraeli–palesztin fegyveres konfliktus és annak regionális hatásai határozzák meg, de a Száhel-övezet válságai is közvetlen hatást gyakorolhatnak a globális biztonságra. Az orosz–ukrán háború –, illetve annak következtében kialakult Nyugat–Kelet szembenállás miatt – 2024 is magában hordozza a globális háború kirobbanásának lehetőségét. A Nyugat fenntartja Ukrajna támogatását, fegyverekkel történő ellátását. A háború regionális eszkalációjának lehetősége folyamatosan fennáll, amelynek során egyes nyugati országok katonailag is beavatkozhatnak a fegyveres küzdelembe. Oroszország erősíti hadigazdaságát és háborús előkészületeit, illetve nem zárja ki akár korlátozott nukleáris eszközök alkalmazását sem. Jelenleg egyik szemben álló fél sem hajlik a mindkét fél részére megfelelő békés (tárgyalásos, diplomáciai úton történő) megoldására, így 2024-ben is folytatódik a fegyveres harc, amelynek időszakos vagy végleges megszűnésére minimális esély mutatkozik.³⁵

A 2023-ban a Hamász palesztin szélsőséges szervezet terrortámadása következtében kirobbant újabb izraeli–palesztin (vagyis közel-keleti) háború – Irán közvetett beavatkozásával – 2024-re regionálissá eszkalálódott, mivel Irán proxyszervezetei Libanonban, Szíriában, Irakban és Jemenben is támadást indítottak Izrael és szövetségesei ellen. A jemeni Húsi Mozgalom rakétatámadásai következtében a konfliktusnak globális hatásai vannak, mivel egy meghatározó nemzetközi kereskedelmi útvonal működését akadályozza.³⁶ A háború békés lezárására nincs esély, sőt az eszkalációs folyamatok erősödő tendenciát mutatnak. A Hamász–Izrael háború a 2024-es év meghatározó fegyveres konfliktusa marad.

Az említett két fegyveres konfliktus mellett zajló háborúk (37) többsége várhatóan fennmarad 2024-ben is, valamint újabbak kirobbanása várható, amelyek helyszíne bármelyik kontinensen, de Afrikában és Ázsiában nagyobb valószínűséggel lehet. Léteznek olyan válságkörzetek, amelyekben a szembenállás olyan mértéket ölthet, hogy a felek bármikor erőszakhoz fordulhatnak az érdekeik érvényesítéséhez, ide tartoznak a befagyott konfliktusok, amelyek között több

³⁵ Az Institute for the Study of War (ISW) tanulmányai és cikkei alapján. <https://www.understandingwar.org/backgrounder/ukraine-conflict-updates>; letöltés: 2024.03.01.

³⁶ CHANG, Agnes – ROBLES, Pablo – BRADSHAW, Keith: How Houthi Attacks Have Upended Global Shipping (The New York Times, 2024.01.21.) <https://www.nytimes.com/interactive/2024/01/20/world/middleeast/houthi-red-sea-shipping.html>; letöltés: 2024.02.01.

Európában található. 2023-hoz hasonlóan 2024-ben is számolni kell újabb vagy befagyott konfliktusok kirobbanásával, kiemelten a konfliktuszónákban, így a Száhel-övezetben, Közép-Keleten és Közép-Ázsiában. Nagy valószínűséggel 2024-ben a háborúk száma 35–45 között alakul, és fokozatos bővülést mutat.³⁷

A nemzetközi közösségben a háborúk számának alakulását (növekedését) nemcsak a nemzetközi közösségben az együttműködésre irányuló hajlandóság csökkenése okozza, hanem a bizalmatlanság, valamint az abból fakadó erőteljes fegyverkezés. A világban az egy évtizede – az orosz–ukrán konfliktus 2014-es kirobbanását követően – zajló intenzív fegyverkezés számos térségben előidézte a biztonsági dilemmát, amelynek következtében növekszik a fegyveres konfliktus kirobbanásának kockázata, mivel rendelkezésre állnak a katonai eszközök (fegyverek) a háborúhoz, így az állami és a nem állami szereplők az érdekeik érvényesítése során könnyebben fordulnak fegyverekhez.³⁸ A nemzetközi közösségben a felgyorsult fegyverkezés nemcsak mennyiségben, hanem minőségben is komoly veszélyt jelent a biztonságra. A hadviselés átalakulásával más és más fegyverrendszerek és hadszínterek kapnak nagyobb hangsúlyt, valamint a technológiai fejlődéssel újabb és újabb fegyverrendszerek jelentek meg, amelyek új szintre emelik a fegyveres harcot. 2024-ben ezek a tendenciák folytatódnak, amelynek következtében az újabb hadszínterek (a kibertér és a világűr) kapnak nagyobb szerepet, valamint megjelennek a felforgató technológiák a hadviselésben is, amelyekben központi szereplői jelenleg még csak a pilóta nélküli eszközök.³⁹

A tömegpusztító fegyverek vonatkozásában is hasonló tendenciák figyelhetők meg, amelyek az atomhatalmak részéről az atomfegyverek fejlesztésében (ami minőségi és mennyiségi bővülésében) nyilvánul meg, míg másrésről még mindig vannak olyan állami és nem állami szereplők, amelyek nukleáris fegyvereket akarnak birtokolni. Más jellegű tömegpusztító (pl. vegyi vagy biológiai) fegyverekhez történő hozzáférés a technológia robbanásszerű fejlődésével egyre könnyebbé válik, azért nagy a veszély, hogy illetéktelenek is hozzáférnek ilyen eszközökhöz.⁴⁰ A tömegpusztító fegyverek esetében is megfigyelhető a nemzetközi rezsimek erodálódása, főleg a Kelet (Oroszországi Föderáció) és Nyugat (Amerikai Egyesült Államok) szembenállása miatt. Ezáltal megállapítható, hogy 2024-ben emelkednek a tömegpusztító fegyverek alkalmazásával történő fenyegetések, de nagy valószínűséggel az ilyen fegyverekkel rendelkezők – tisztában vannak annak jelentőségével, így – nem fogják azokat bevetni.

A bizalom hiánya miatt a nemzetközi közösség tagjai egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek a regionális katonai szövetségekre, vagyis azok megerősítésére, illetve

³⁷ World Population Review: Countries Currently at War/Countries at War 2023, <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-currently-at-war>; letöltés: 2024.02.01.

³⁸ SIPRI: World military expenditure reaches new record high as European spending surges. <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>; letöltés: 2024.02.01.

³⁹ Ezt támasztják alá az orosz–ukrán háború tapasztalatai, miszerint megváltoztak a hadviselés szabályai, mert a pilóta nélküli repülőeszközök mind a felderítés, mind a tűzcsapások esetében átvették a meghatározó szerepet, továbbá a nagy hatótávolságú precíziós fegyverek kaptak nagyobb hangsúlyt.

⁴⁰ NA'INNA, Abdulmajid M. – ANTI-DWANSO, Vladimir: Arms race in the 21th century: consequences and mitigating measures (GLOBAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES vol 21. 2022. pp. 45–76.)

létrehozására. 2024-ben még változatlanul a NATO marad a legerősebb katonai szövetség, de az orosz–ukrán háború a NATO-n kívüli hatalmakat közelebb hozta, ami jelenleg még csak politikai és gazdasági szinten van jelen a BRICS keretében, de a jövőben eltolódhat a katonai együttműködésre is.

Összefoglalva megállapítható, hogy a biztonság katonai dimenziója 2024-ben is meghatározó marad, mivel változatlanul nem lehet számolni a földön békés napokkal. A zajló háborúk többsége fennmarad, némelyek esetében számolni kell az eszkalációval, valamint újabb fegyveres konfliktusok kirobbanásával. A nemzetközi közösség tagjai egyre gyakrabban fordulnak az erőszakhoz érdekeik érvényesítése során.

Politikai dimenzió

2024-es év szuperválasztási évnél minősül, mivel az Amerikai Egyesült Államok, az Oroszországi Föderáció, illetve az Európai Unió mellett számos nagyhatalomban is választásokat tartanak, így a választások eredményei bizonyosan kihatnak a nemzetközi közösségben zajló folyamatokra. 2024-ben a Föld lakosságának egynegyede, közel kétmilliárd ember vesz részt választásokon több mint 60 országban.⁴¹ A létszám és az országok száma szempontjából nem lenne olyan jelentős az év, de az országok között a globális és a regionális biztonságot meghatározó szereplők is vannak, így a választások kimenetele meghatározhatja a biztonság minden dimenzióját.

A Time magazin 2024-es kockázati előrejelzésében első helyen szerepel az Amerikai Egyesült Államok, amely – kiemelten a 2024-es elnökválasztás miatt – saját maga jelenti a legnagyobb veszélyt a globális biztonságra.⁴² Az elnökválasztással kapcsolatban kialakult megosztottság, illetve Donald Trump republikánus elnökjelölt kampánystratégiája és szélsőséges kijelentései komoly kockázatot jelenthetnek az ország biztonságára, valamint alááshatja az Amerikai Egyesült Államok nemzetközi hitelességét. A választás nem ismert kimenetele, illetve a két jelölt különböző külpolitikai álláspontja miatt 2024-ben fokozódik a bizonytalanság. Az Oroszországi Föderációban nem volt kérdéses Vlagyimir Putyin győzelme, amellyel 2030-ig biztosítja a hatalomban maradását, így jelentős felhatalmazást kapott az orosz választóktól. Hasonlóan jelentős befolyása lehet az európai uniós választásoknak Európa jövőjére, mivel az az EU egységét vagy további megosztottságát is előidézheti, ami viszont fokozhatja Európa súlyvesztését a nemzetközi közösségben. A többi választás újabb konfliktusok kialakulását idézheti elő főleg a válságkörzetekben, Afrikában, Kaukázusban vagy éppen Európában.

A nemzetközi közösségben az elmúlt években egyre fokozódó szembenállás várhatóan 2024-ben is erősödik, ami nemcsak Nyugat és Kelet szembenállásában, hanem a világrend átalakulásában is megnyilvánul. Már megkezdődött egy új

⁴¹ BUCHHOLZ, Katherina: 2024: The Super Election Year. <https://www.statista.com/chart/31604/countries-where-a-national-election-is-was-held-in-2024/>; letöltés: 2024.03.01.

⁴² BREMMER, Ian: The top 10 Global Risks for 2024. <https://time.com/6552898/top-10-global-risks-for-2024/>; letöltés: 2024.03.01.

világrend létrehozása, amelyben az Amerikai Egyesült Államok által vezetett Nyugat fokozatosan veszít befolyásából és a feltörekvő hatalmak kapnak egyre nagyobb szerepet. 2024-ben egyes térségekben a helyi nagyhatalmak már akár nagyobb hatást gyakorolnak a folyamatokra, mint a nyugati világ. Ezt támasztja alá Kína egyre inkább növekvő távol-keleti hegemoniája, valamint Irán fokozódó befolyása a közel-keleti és a közép-ázsiai folyamatokra. A legeklektánsabb példa azonban Afrika, ahol főleg a Száhel-övezet országai újabb függetlenedési folyamaton esnek át, amely során végleg meg akarnak szabadulni a gyarmattartó Nyugat befolyásától, és saját maguk akarnak dönteni sorsukról, még akkor is, ha az várhatóan nem előnyös számukra.

A feltörekvő országok esetében figyelemre méltó a BRICS nemzetközi szervezet 2024. január 1-jei bővülése, ami egyfajta paradigmaváltás is lehet a nemzetközi közösségben, mivel a tagországai a Föld lakosságának 45%-át képviselik, míg 2023-ban a világ GDP-jének 31,5%-át állították elő.⁴³ A nemzetközi szervezet népszerűségét mutatja, hogy 40 ország érdeklődik a szervezet iránt, amelyek közül 22 ország esetében folyamatban van az integráció.⁴⁴ Ezáltal a BRICS+ alternatívát képez a Nyugattal szemben a nemzetközi közösség számára, de 2024-ben még csak politikai és gazdasági területen.

2024-ben a politikai biztonságot a Kelet és Nyugat közötti szembenállás határozza meg, amely egyik megnyilvánulási formája a világrend újrafelosztásának, míg a másik az orosz–ukrán háború, amely jelenleg már proxyháború Kelet és Nyugat (vagyis NATO/Amerikai Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció) között. Mindkét fél a háborúban a másik felet akarja annyira meggyengíteni, hogy az új világrendben ne legyen képes megfelelő versenytársként fellépni. Mindkét fél arra számít, hogy a háború kivérezeti a másikat. A háborúval kapcsolatban 2024-ben is ez a törekvés figyelhető meg, amely során folytatják az erőforrások elégetését, így a háborúban Ukrajna csak eszköz. A szemben álló felek elkötelezettsége miatt nem várható, hogy 2024-ben a háború lezárul, inkább egyfajta befagyott konfliktussá alakul át. A jelenlegi helyzetben egyik fél sem veszíthet. A háború egyértelmű vesztese Ukrajna.⁴⁵

A biztonság politikai dimenziójában nemcsak az államok közötti vitákkal kell számolni, hanem az országokon belüli egyre nagyobb politikai szembenállással is. Az országok politikai megosztottsága nemcsak szélsőséges politikai vitákban, hanem a kormányok instabilitásában is megjelenik. Ennek következtében 2024-ben is számos kormányválság következhet be.

A politikai instabilitásnak több okát is meg lehet különböztetni, közülük kiemelkedik a politikai elit válsága, vagyis kiemelten a nyugati országokban hiányoznak azok a karizmatikus politikai vezetők, akik rendelkeznek határozott koncepcióval a céljaik eléréséhez. Sok esetben ez okozza az országok (vezetése)

⁴³ CHEN, James: BRICS: Acronym for Brazil, Russia, India, China, and South Africa. <https://www.investopedia.com/terms/b/brics.asp>; letöltés: 2024.03.01.

⁴⁴ Why 40+ Countries Want to Join BRICS. <https://infobrics.org/post/39185/>; letöltés: 2024.03.01.

⁴⁵ Az Institute for the Study of War (ISW) tanulmányai és cikkei alapján. <https://www.understandingwar.org/backgrounder/ukraine-conflict-updates>; letöltés: 2024.03.01.

közötti vitákat, amelyeket a vezetők eltérő érdekérvényesítő képessége eredményez. Egyes karizmatikus állami vezetőket autokratizmussal vádolják, mivel túlzott politikai érdekérvényesítést látnak mögötte. A politikai instabilitásra további negatív hatással van a szélsőségesesség erősödése, ami nemcsak politikai, hanem társadalmi okokra is visszavezethető.

A politikai szélsőségesesség térnyerésének oka, hogy a társadalom jelentős része csalódott a jelenlegi – közepén elhelyezkedő – politikai vezetésben, és radikálisabb politikai lépéseket követel, ezért inkább a szélsőséges politikai irányzatokat támogatja. A liberális politikai ideológia által támogatott túlzott politikai korrektség egyre több ember számára jelent túl nagy korlátot, így inkább támogatnak olyan irányvonalakat, amelyek engedélyezik a szélsőségesebb megnyilvánulásokat és viselkedést. A szélsőséges politikai megnyilvánulások belföldön és külföldön növelik (nemzetközi kapcsolatokban) a konfliktusosságot, valamint a viták kezelésében sokkal könnyebben és hamarabb alkalmaznak erőszakot. A szélsőséges erők erősödése komoly kockázatot jelent a biztonságra.

Összefoglalva elmondható, hogy 2024-ben a biztonság politikai dimenziójában erősödni látszik a szembenállás, amely a nemzetközi közösségben egyrészt az egyéni érdekérvényesítés primátusából adódó anarchia fokozódásából, másrészt a Nyugat és a Kelet közötti ellentét erősödéséből, harmadrészt pedig a szélsőségesesség térnyeréséből fakad. A politikai dimenzióban tehát romló biztonsági helyzettel kell számolni, amely hatással lehet a nemzetközi közösség biztonságérzetére, erősíti a jelenlegi konfliktusokat és újabb válságokat idézhet elő. Az államokon belül pedig növeli az instabilitást, amely jelentősen csökkenti az államok ellenálló képességét.

Gazdasági dimenzió

A biztonság gazdasági dimenziójában 2024-ben is jelen vannak azok a kockázatok és folyamatok, amelyekben fennáll egy világgazdasági válság kialakulásának veszélye. Egyrészt a gazdasági fejlődés stagnál a világban, másrészt folyamatosak a gazdasági folyamatokat háttérbe szorító (politikai, katonai, társadalmi és környezeti) hatások. Ezt a Világgazdasági Fórum (WEF⁴⁶) kutatása⁴⁷ is alátámasztja. 2024-ben gyengülni fog a világgazdaság, mert fennáll a bizonytalanság, illetve erősödik a világgazdaság széttagoltsága. A szakértők értékelése szerint több tényező negatív hatása erősödhet, amelyek közé tartozik az ingadozás a világgazdaságban és a pénzügyi piacokon, a blokkosodás a gazdaság területén, az Észak és Dél közötti egyenlőtlenség növekedése, valamint a globális ellátási láncok gyengülése, esetleg szakadása.⁴⁸ Ezzel szemben a Nemzetközi Valutaalap (IMF⁴⁹) szerint 2024-ben a világ GDP-je 3,1%-kal emelkedik, ami megegyezik a 2023-as adattal.

⁴⁶ World Economic Forum.

⁴⁷ World Economic Forum: Global risk report 2024. <https://www.weforum.org/agenda/2024/01/global-risk-report-2024-risks-are-growing-but-theres-hope/>; letöltés: 2024.02.01.

⁴⁸ KARUNSKA, Kateryna – FEINGOLD, Spencer: What does 2024 have in store for the economy? Leading chief economists give their views. <https://www.weforum.org/agenda/2024/01/economic-outlook-2024-recession-inflation/>; letöltés: 2024.03.01.

⁴⁹ International Monetary Fund.

A különböző térségek vonatkozásában eltérő GDP-növekedésekkel számolnak, így az Amerikai Egyesült Államokban, Közép- és Dél-Amerikában, illetve Távol-Keleten csökkenő GDP-növekedést prognosztizálnak, míg a Föld más térségein emelkedő tendenciát várnak. A legnagyobb bővüléssel Közel-Keleten és Közép-Ázsiában számolnak, de azt az izraeli–palesztin fegyveres konfliktus regionális gazdasági hatásai még módosíthatják. A legalacsonyabb GDP-bővüléssel Európában számítanak, az 1% alatt marad.⁵⁰

2024-ben a biztonság gazdasági dimenziójában közvetlen kockázatként kell kezelni, hogy a nemzetközi közösségben a gazdasági folyamatokat – kiemelten 2020-tól – még mindig korlátozzák azok a biztonsági tényezők, amelyek közvetlen veszélyt jelentenek a biztonságra. Ide kell sorolni a koronavírus-járványt 2020–2021-ben, majd 2022-től az orosz–ukrán háború következtében kialakult Kelet és Nyugat közötti szembenállást, amelyek korlátozzák a szabad gazdasági folyamatokat, vagyis elnyomják azokat a gazdasági problémákat, amelyek a háttérben feszültséget okoznak. A nagyobb hatásfokú biztonsági veszélytényezők csökkenésével vagy megszűnésével ezek az elnyomott gazdasági problémák robbanásként fognak hatást gyakorolni a gazdasági biztonságra. Az államok még mindig túlzott mértékben avatkoznak be a gazdasági folyamatokba, amelyek célja a szabad piacgazdasági folyamatok irányításának szándéka.

A gazdasági problémák területei és veszélytényezői:⁵¹

- a gazdasági növekedés lassulása;
- a regionális gazdasági egyenlőtlenségek erősödése (eltérő régiós gazdasági folyamatok);
- a munkaerőpiaci ellentétek (munkaerőhiány vs. magas munkanélküliség, a munkaerő nem megfelelő kihasználtsága /nők vs. férfiak/);
- az államok és a társadalmak eladósodása;
- a viszonylag magas inflációs ráta (kiemelten az élelmiszerek vonatkozásában);
- az új (felforgató) technológiák hatása a gazdaság termelőképességére;
- a beruházások növekedésének alacsony szintje;
- a globális kereskedelmet akadályozó tényezők (fogyasztás csökkenése, ellátási útvonalak akadályoztatása);
- a klímaváltozás negatív hatásai a gazdaságra.

2024-ben fokozódik a nyersanyagkincsek iránti küzdelem, mert a világ gazdaság működésének fenntartásához több nyersanyagra van szükség, kiemelten az elektronikai ipar termeléséhez szükséges ásványkincsek (többek között a ritkaföldfémek) és az energiaforrások területén. A nyersanyagok jelentős részét az államok importálják, így a gazdaságuk teljesítőképessége a nyersanyagokkal rendelkező országoktól függ. A nyersanyaglelőhelyek olyan országokban találhatók,

⁵⁰ IMF: World Economic Outlook Update.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/01/30/world-economic-outlook-update-january-2024>; letöltés: 2024.03.01.

⁵¹ UN Department of Economic and Social Affairs: World Economic Situation and Prospects 2024.
<https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2024/01/overview-world-economic-situation-and-prospects-2024/>; letöltés: 2024.03.01.

amelyek többségében nem rendelkeznek a nyersanyagok felhasználásához szükséges technológiával/iparral, így azokat exportálják a gazdaságilag fejlettebb országok számára. Például a ritkaföldfémek esetében a legnagyobb exportőrökhöz tartozik Malajzia és Burma,⁵² míg az uránium esetében Namíbia és Niger.⁵³ Hasonló folyamat figyelhető meg az energiaforrásoknál (kőolaj, földgáz, kőszén), miszerint az exportáló országok között számos olyan található, amelyek egy része instabil régióban található a Közel-Keleten vagy Afrikában. Az ásványkincsekért folytatott küzdelem növeli a világ gazdaság instabilitását.

Az energiapiacra az Oroszország elleni szankciók negatív hatásait követően 2023-ban megkezdődött ugyan egy stabilizációs folyamat, de 2024-ben még fennmarad az instabilitás. 2024-ben folytatódik a megújuló energiaforrások kiaknázásának bővülése, de látható, hogy a szükségesnél sokkal lassabban halad. 2024-ben a világon az elektromos áram termelésének 33,5%-a származik különböző megújuló energiaforrásokból,⁵⁴ így a többség még mindig az egyre fogyatkozó nem megújuló energiaforrást (kőolaj, földgáz, kőszén) használja. Az energiafüggőség kockázatai nemcsak a gazdasági biztonságra, hanem minden biztonsági dimenzióra hatást gyakorolnak, mivel a függőségek válságokat is indukálhatnak.

2024-ben a gazdaságbiztonság egyik komoly problémája a globális szállítási útvonalak sérülékenysége, ami veszélyezteti a gazdasági rendszerek zökkenőmentes működését, vagyis az ellátási láncot. Ez vonatkozik az energiaszállításra is, ami még nagyobb kockázatot jelent, mivel egyre hosszabbak az útvonalak. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján a szállítási útvonalak működésének akadályozása globális gazdasági problémákat okoz, amelyre egyik példa a jemeni Húsi Mozgalom támadásai miatt a kulcsfontosságú vörös-tengeri szállítási útvonal leállítása,⁵⁵ ami csak fokozta az Oroszországgal szembeni nyugati szankciók miatt bekövetkezett energiaellátási nehézségeket. A nemzetközi közösség számára 2024-ben szükségessé válnak a közös fellépések és törekvések a szállítási útvonalak folyamatos biztosítására akár katonai eszközökkel is. Ennek egyik példája a Húsi Mozgalom ellen indított műveletek. Szükségessé vált továbbá az útvonalak, kiemelten az energiaszállítási útvonalak és módszerek diverzifikációja, amelynek tendenciája 2024-ben is folytatódik, de még mindig nem éri el azt a hatékonyságot, hogy az ellátási rendszerekben ne okozzon problémákat.

A fegyveres válságok számának növekedése, valamint a katonai biztonság csökkenése miatt 2024-ben folytatódik a globális fegyverkezés, és az a gazdaságon belül a hadiipar erőteljes fejlesztését okozza. A hadiiparon belül a 2023/2024-es évek tekinthetők fordulópontnak, amikor a nagy hadiipari vállalatok még jelentős kapacitásbővítéssel sem tudják a megrendeléseket teljesíteni. Így a 2020-as évek második felétől számolni kell komoly méretű hadiipari kapacitásnöveléssel, amely

⁵² OEC World: Rare-Earth Metal Compounds. <https://oec.world/en/profile/hs/rare-earth-metal-compounds>; letöltés: 2024.03.01.

⁵³ OEC World: Uranium ores and concentrates. <https://oec.world/en/profile/hs/uranium-ores-and-concentrates>; letöltés: 2024.03.01.

⁵⁴ IAE: The global power mix will be transformed by 2028. <https://www.iea.org/energy-system/renewables>; letöltés: 2024.03.01.

⁵⁵ BBC: Who are the Houthis and why are they attacking Red Sea ships? <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-67614911>; letöltés: 2024.03.15.

nemcsak gazdasági, hanem a katonai biztonság területén is problémákat vethet fel az évtized végére.

2024-ben a gazdaságban egyre nagyobb szerepet kapnak a felforgató (diszruptív) technológiák, amelyek a gazdaság egyes területein átvehetik az irányítást is. A felforgató technológia – kiemelten a mesterséges intelligencia és a robotika – exponenciálisan növekvő fejlődésen megy keresztül, aminek következtében a gazdaságba történő behatolásukat nem lehet előre jelezni, de biztonsági kockázatokkal mindenképpen számolni kell.

Összefoglalva megállapítható, hogy a biztonság gazdasági dimenziójában 2024-ben fennáll, valamint a megjelenő veszélytényezők és negatív folyamatok következtében változatlanul várható egy még meghatározhatatlan mértékű világgazdasági válság kialakulása. 2024-ben erősödik az ásványkincsekért folyó küzdelem, ami fegyveres konfliktusokhoz vezethet, valamint egyre nagyobb problémává válik a szállítási útvonalak biztonságának garantálása, és ennek következtében számítani kell az ellátási láncok akadozására. Ez nem csak az infláció növekedését, hanem termékhíányt is előidézhet. A gazdaság egyik legprosperálóbb ágazatának egyre inkább a hadiipar tekinthető, amely bővülő gazdasági lehetőségeket biztosít, de növeli a fegyveres konfliktusok kirobbanásának kockázatait. 2024-ben számolni kell azzal, hogy a felforgató technológiák egyre inkább meghatározzák a biztonság minden területét, és itt a legnagyobb kockázata annak van, hogy a technológiák kikerülnek az ember ellenőrzése alól.

Környezeti dimenzió

A biztonság környezeti dimenziójában megjelenő negatív folyamatok 2024-ben növekvő hatást gyakorolnak a biztonság minden szintjére, amelynek központi elemei az éghajlatváltozás negatív következményei, de mellettük jelen vannak a környezetszennyezés évtizedek óta erősödő hatásai is. A környezeti dimenzióban megjelent negatív tendenciák már nem visszaállíthatók, az idő előrehaladtával azok további erősödésével kell számolni, ami hatással van a biztonság minden szegmensére.

2024-ben folytatódik a klímaváltozás, amelynek egyik legjobban érezhető megnyilvánulási formája az erősödő globális felmelegedés. A hőmérsékletnövekedés meghaladja a 2023-as 1,18 °C-os emelkedést, amellyel a 2024-es év a legmelegebb év lesz, amióta (1850) rögzítik az átlagos évi hőmérsékleteket.⁵⁶ A klímaváltozás, kiemelten a hőmérsékletemelkedés negatív környezeti hatásaihoz kell sorolni a szárazságot, a hóhullámokat, a tengerszint-emelkedést, a tengerek felmelegedését, a vízhiányt, valamint az extrém időjárási események bekövetkezését, többek között az árvizeket, a szélviharokat, a heves esőzést és a jégesőt. Az extrém időjárási események egyre több áldozatot követelnek. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO⁵⁷) értékelése szerint a klímaváltozás évente közel 250 ezer plusz áldozatot követel, valamint 3,6 milliárd

⁵⁶ LINDSEY, Rebecca – DAHLMAN, Luann: Climate Change: Global Temperature.
<https://www.climate.gov/news-features/understanding-climate/climate-change-global-temperature>;
letöltés: 2024.02.01.

⁵⁷ World Health Organization – WHO.

ember él olyan területen, amelyet a klímaváltozás közvetlenül érint.⁵⁸ Ezt igazolja az a kutatás, amely szerint a 2022-es nyári hőhullámok csak Európában 61 672 áldozatot követeltek.⁵⁹ Megállapítható, hogy a klímaváltozásnak egyre több az áldozata, számuk már meghatározóvá vált a nem természetes halálokok között, valamint egyes években megközelítette, esetenként meg is haladta a fegyveres konfliktusok áldozatainak számát.⁶⁰ 2024-ben hasonló tendenciákkal kell számolni. A klímaváltozásnak azonban sokkal súlyosabbak lehetnek a másodlagos hatásai, amelyek alapvetően veszélyeztetik a biztonságot, mint az erdőtüzek, a földcsuszamlások, a mezőgazdaság termelékenységének csökkenése,⁶¹ az élővilág átalakulása, az élhető területek csökkenése, a népvándorlás, illetve a betegségek terjedése.

A biztonság környezeti dimenziójában a klímaváltozás mellett 2024-ben is fennállnak azok a biztonságot veszélyeztető tényezők, mint a más jellegű – a klímaváltozástól viszonylag független – természeti katasztrófák, amelyek közé kell sorolni a földrengéseket, a vulkánkitöréseket, valamint azok másodlagos hatásait, mint például a cunamit. Évente – az elmúlt két évtized statisztikája alapján – közel 20 ezer földmozgással,⁶² közülük 1500–2000 jelentősebb földrengéssel kell számolni,⁶³ az utóbbiak egy része emberi áldozatokat is követelhet. 2024-ben is ez várható. Az áldozatok mértékét nem lehet meghatározni, mert az elmúlt több mint száz év tapasztalata azt mutatja, hogy abban jelentős mértékű különbségek vannak a földrengés jellegétől és helyszínétől függően. A földrengések és a vulkánkitörések a földünk létének természetes velejárója, így azokat elkerülni nem lehet, csak következményüket csökkenteni.

A környezeti dimenzióban a természet által előidézett veszélytényezők mellett jelen vannak az emberiség által előidézett környezeti problémák, mint a környezetszennyezés, az ipari katasztrófák és azok hatásai, amelyek közül a legsúlyosabb a légszennyezés, valamint a vizek (kiemelten a tengerek) szennyezése. A WHO korábbi becslése alapján évente hétmillió ember halálához járul hozzá a légszennyezettség.⁶⁴ A környezetszennyezés negatív ökológiai hatásai közvetlen

⁵⁸ WHO: Climate Change. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-and-health>; letöltés: 2024.02.01.

⁵⁹ BALLESTER, Joan – QUIJAL-ZAMORANO, Marcos – TURRUBIATES, Raul Fernando Mendez – PEGENAUTE, Ferran – HERRMAN, Francois R. – ROBINE, Jean Marie – BASAGANA, Xavier – TONNE, Cathryn – ANTÓ, Josep M. – ACHEBAK, Hicham: Heat-related mortality in Europe during the summer of 2022 (Nature Medicine 2023/29, pp. 1857–1866. <https://doi.org/10.1038/s41591-023-02419-z>; letöltés: 2024.02.01.

⁶⁰ Our World in Data: Causes of death, World. <https://ourworldindata.org/grapher/annual-number-of-deaths-by-cause>; letöltés: 2024.02.01.

⁶¹ Veszélyeztetheti, hogy a föld lakossága számára elegendő mennyiségű élelmiszert lehessen előállítani.

⁶² Geonet: Earthquake Statistics. https://www.geonet.org.nz/earthquake/statistics_long; letöltés: 2024.02.01.

⁶³ Statista: Development of the number of earthquakes worldwide from 2000 to 2023. <https://www.statista.com/statistics/263105/development-of-the-number-of-earthquakes-worldwide-since-2000/>; letöltés: 2024.02.01.

⁶⁴ WHO: 7 million premature deaths annually linked to air pollution. <https://www.who.int/news/item/25-03-2014-7-million-premature-deaths-annually-linked-to-air-pollution>; letöltés: 2024.02.01.

veszélyt jelent a jövőbeli biztonságunkra, így az várhatóan 2024-ben is meghatározza biztonsági helyzetünket.

A fenti tényezők biztonsági hatásai már nemcsak a környezeti, hanem a biztonság más, társadalmi, gazdasági és katonai dimenziójában is megjelennek, ezáltal egyre nagyobb biztonsági problémát okoznak.

Összefoglalva megállapítható, hogy a biztonság környezeti dimenziójában megjelenő negatív tényezők 2024-ben egyre meghatározóbbak lesznek a biztonság minden szintjén, így a klímaváltozás és a környezetszennyezés globális hatásaitól egészen a levegőszennyezés és a szélsőséges időjárási körülmények egyéni szintű megjelenése közvetlen életveszélyt jelenthet. Ezek a környezeti tényezők 2024-ben is a leghalálosabb fenyegetések lesznek az emberi életre a nem természetes halálokok között. A fennálló negatív folyamatok és veszélytényezők többségét már nem lehet megakadályozni, csak hatásukat és bekövetkezési valószínűségüket csökkenteni. A negatív környezeti folyamatok már nem visszafordíthatók, így a jövőben egyre nagyobb mértékben kell számolni negatív hatásukkal. A negatív környezeti hatások globális szinten is rontják az életfeltételeket a Földön. Egyes régiókban olyan állapotok alakulhatnak ki, amelyek megszüntethetik a megélhetés lehetőségét is, ezek közé tartozhat a szárazság, a vízhiány vagy éppen egy természeti vagy ipari katasztrófa bekövetkezése.

Társadalmi dimenzió

A biztonság társadalmi dimenziójában 2024-ben a korábbi években már tapasztalt, folyamatosan jelen lévő negatív tényezők hatásai figyelhetők meg, amelyek hatásfoka ugyan alacsonyabb, de alapvetően meghatározzák az emberek életét. A globalizmus és a jelenkori népvándorlás hatására a társadalmak multikulturálissá váltak. A társadalmak kohéziójának elmúlt években tapasztalt megbomlása folytatódik, ami fokozza a társadalmon belüli ellentéteket, és nemcsak a társadalmi rétegek (gazdagok és szegények) között, hanem a különböző etnikumok és vallási közösségek között is, ezáltal a társadalmakon belül törésvonalak keletkeznek és megbomlanak. Erősödik továbbá a társadalmakon belüli elidegenedés, valamint nő a szélsőségesség. Fokozatosan lebomlanak a hagyományos társadalmi értékek, mivel hangsúlyosabban jelennek meg az egyéni érdekek, amelyek sok esetben felülmúlják a közösség érdekeit, ezt támogatja a türelmetlenség. E tényezők hatására a társadalmakon belül emelkedik a konfliktusok száma,

2024-ben a társadalmakon belüli konfliktusok változatlanul fennállnak, várhatóan újak keletkeznek, amelyek mögött – főleg a fejlődő országokban, de Nyugaton is – alapvetően etnikai és vallási ellentétek állhatnak, míg a nyugati – a fejlett – országokban a társadalmak működésének problémáival kell számolni. Az etnikai konfliktusok általában a többségi társadalom és az adott országban élő kisebbségek között állnak fenn, amelyek a függetlenedésükre törekednek. A nyugati multikulturális társadalmak a közösségek közötti ellentétek miatt szétesőben vannak, mert a társadalmakon belül kialakulnak önálló, elkülönülő, független közösségek. Ezek a közösségek különböző értékekkel rendelkeznek, amelyekhez olyan

mértékben ragaszkodnak, hogy a másik közösségekkel – sok esetben magával a többségi társadalommal – is felvállalnak konfliktust.

A vallási konfliktusok a 21. században változatlanul fennállnak, mert a különböző vallások képviselői közötti összecsapásokat az erőszakos hittérítés és terjeszkedés okozza. A jelenlegi vallási konfliktusok többsége a muzulmánok és a keresztények között áll fenn, amely során az iszlám vallás szélsőséges képviselői erőszakkal tesznek kísérletet az eddig keresztény területek elfoglalására, főleg a fejlődő országokban, de magában az iszlámon belül is vannak vallási ellentétek, amelyek eszkalálják a válságokat.⁶⁵ A vallási konfliktusok esetében az izraeli közösség jelenti a kivételt, mert a Közel-Keleten hagyományos háborút vívnak a palesztinok és az iszlám országok fegyveres csoportjai ellen, míg a világ más részein éppen az izraelita közösségek az antiszemitizmus keretében üldöztetés alatt állnak.

A társadalmi dimenzióban a jelenkori népvándorlás (illegális migrációs hullámok) hatásai jelentenek komoly veszélyt, mivel főleg a nyugati országokba olyan tömegek érkeznek, amelyek eltérő kultúrával, vallással és értékrenddel rendelkeznek, A nyugati társadalmakba történő integrációjuk így nagyon nehéz vagy nem megoldható, ami folyamatos konfliktust okoz a befogadó társadalmakban. Az illegális migráció emellett a biztonság minden dimenziójában megjelenő veszélytényezőket idéz elő, amelyek között számos fenyegetés is jelen van, mint kapcsolat a terrorizmussal, a szervezett bűnözés erősödése, az erőszakos cselekmények számának növekedése, a befogadóországokban nem honos betegségek megjelenése stb.⁶⁶ 2024-ben változatlanul számolni kell az illegális migráció folyamatos fennállásával, mert még mindig milliók akarnak a jobb élet reményében a fejlett országokba eljutni.

A 2019–2022 közötti koronavírus-járvány megmutatta, hogy a nemzetközi közösség országainak egészségügyi rendszere nem képes megfelelő mértékben reagálni egy teljes társadalmat fenyegető járványra. Az egészségügyi járványok mindig is részei voltak az emberiség történelmének, így 2024-ben is lesznek olyan járványok, amelyek érintik a föld lakosságának egy részét, de feltehetően nem kell számolni újabb globális világjárvánnyal. A nemzetközi közösség lépéseket tett annak kezelésére, a védelmi mechanizmusokat megpróbálta kiépíteni. A WHO adatai alapján jelenleg 23-féle járvánnyal kell számolni a világban,⁶⁷ amelyek közül néhány 2024-ben nagyobb jelentőséget kaphat. Ezek közé tartozhat a koronavírus, a kolera, a MERS, az influenza változatai, a Dengue-láz, a Rift-völgyi láz és a chikungunya-láz. A járványokat igyekeznek regionális szinten kezelni, és az orvostudomány is jelentős lépéseket tett az oltóanyagok fejlesztésében. A járványok adta kockázat azonban változatlanul fennáll, ami befolyásolhatja egy-egy régió biztonsági folyamatait.

⁶⁵ BARA, Joe: Religious Conflicts Around the World. <https://storymaps.arcgis.com/stories/2b1bf8de178943f39da0f91ccace79cc>; letöltés: 2024.02.01.

⁶⁶ VIDA, Csaba: A jelenkori népvándorlás hatásai (Felderítő Szemle, 2015/4., pp. 5–16.)

⁶⁷ WHO: Epidemic and pandemic-prone diseases. <https://www.emro.who.int/pandemic-epidemic-diseases/health-topics/related-health-topics.html>; letöltés: 2024.02.01.

A társadalmak biztonságára egyre nagyobb veszélyt jelentenek azok az információs és a propagandaműveletek, amelyek célja a társadalmak befolyásolása. Ezeknek általában politikai céljai vannak, de kapcsolódhatnak a katonai, a gazdasági és a környezeti dimenzióhoz is. Az információs műveletek 2024-ben is átszövik a nemzetközi közösséget, tekintettel arra, hogy az országok és a nem állami szereplők is rendszeresen alkalmazzák a módszert érdekeik érvényesítéséhez. A műveletek száma 2024-ben olyan mértéket érhet el, amely komplexitása miatt már nagyon nehezen lehet egymástól szétválasztani, így hatásuk általában összeadódik, de esetenként ki is olthatják egymást. Sok esetben csak a hatásokat lehet beazonosítani, míg a kezdeményezőket és a célokat csak közvetetten. Az elmúlt évek tendenciái alapján megállapítható, hogy 2024-ben a befolyásolás világméretűvé válik, ami már meghatározza a társadalmakat, így a természetes folyamatoktól eltérő reagálás és működés következhet be. A műveletek összefüggésben állnak a Kelet és a Nyugat szembenállásával, a világrend újrafelosztásával, illetve a válságkörzetekkel egyaránt.

Összefoglalva megállapítható, hogy a biztonság társadalmi dimenziójában 2024-ben is számolni kell a korábbi években jelen lévő veszélytényezőkkel, amelyek negatív hatása várhatóan erősödni fog. A társadalmakon belüli feszültségek erősödésével kell számolni. A feszültségek indikátorai az etnikai, a kulturális, a vallási, a megélhetési ellentétek, amelyek mellett megjelennek a társadalmakon kívülről érkező negatív hatások, mint az illegális migráció, a járványok és az adott társadalom befolyását előidéző információs műveletek. A társadalmi dimenzióban megjelenő veszélytényezők sokszínűsége és komplexitása 2024-ben fokozza a társadalmak kohéziójának lazulását, és az egyének elidegenedésével csökken a közösség szerepe, ami erősíti a migráció-készséget.

A biztonság további dimenziói

A fentiekén túl a biztonság több dimenzióját is érintő veszélytényezőnek kell tekinteni a kibertérben megjelenő hatásokat, mivel azok nemcsak az államok kritikus infrastruktúráját veszélyeztetik, hanem a szervezeteknek, a cégeknek és az egyéneknek is károkat okoznak. A kibertér a katonai dimenzióban a hadviselés egyik területévé vált, így a fegyveres konfliktusok (háborúk) is kiterjednek a kibertérre. Sok esetben fegyveres konfliktusok kirobbanása előtt már a kibertérben megkezdődik a küzdelem. 2024-ben a kibertérben a korábbi évek tendenciájának megfelelően növekedni fog az államok, a közösségek és az emberek fenyegetettsége annak ellenére, hogy a kibervédelem és a kiberbiztonság erősödésével is számolni lehet. A kiberfenyegetések és a kibervédelem fokozódó versenyben állnak egymással, amely során létfontosságú, hogy az új fenyegetéseket minél hamarabb be kell azonosítani. Az előrejelzések szerint a kibertámadások által okozott károk 2023-hoz képest 14,3%-os növekedésével kell számolni, így 2024-ben már 215 milliárd dolláros kárt prognosztizálnak. 2024-ben a tíz legjelentősebb kiberfenyegetési tendenciához sorolható:⁶⁸

⁶⁸ NordLayer: Top 10 cybersecurity trends to watch in 2024. <https://nordlayer.com/blog/cybersecurity-trends-2024/>; letöltés: 2024.02.01.

- a kiberhadviselés (konfliktusok kiterjedése a kibertérbe);
- az egészségügyi szektor sebezhetősége;
- a távoli munkavégzés kiberbiztonsági kockázata;
- a generatív mesterséges intelligencia új területet nyitott a kiberfenyegetésekben;
- az ellátási láncok elleni kibertámadások;
- a felhőszolgáltatások biztonsági kockázata;
- a kibertérben megjelenő zsarolások;
- a felhasználók adatvédelmének kockázata;
- a zsarolóvírusok fennmaradása;
- a nulladik napi hibák kihasználása.

A fentiekben túl egyre komolyabb kockázatot jelentenek az adatlopások, valamint a mesterséges intelligencia igénybevételével a felhasználók profilozása, majd ezt követő befolyásolása vagy zsarolása.

A veszélytényezők versenyelemzése és radardiagramban történő ábrázolása

A 2024-ben a fent felvázolt meghatározó biztonsági veszélytényezők (kihívások, kockázatok és fenyegetések) értékelésére és elemzésére a versenyelemzés⁶⁹ az egyik alkalmas módszer, mert ez az elemzés képes a veszélytényezők közötti sorrend, prioritás és különbség, valamint a vizsgált veszélytényezők hatásfokának megállapítására. Az elemzés során lehetőség van a 2023-ban meghatározó veszélytényezőkkel történő összehasonlításra, vagyis versenyeztetésre, így meghatározhatók a veszélytényezők hatásában bekövetkező változások is, vagyis a módszer a tendenciák megállapítására is alkalmas.

A versenyelemzést⁷⁰ elsődlegesen a gazdasági szférában alkalmazzák arra, hogy megállapítsák az adott üzlet (termék) versenyképességét a különböző versenytársakhoz képest.⁷¹ A versenyelemzés már az 1980-as években elterjedt az üzleti életben, célja egy cselekvési terv kidolgozása volt a sikeres üzlet megvalósításához. Először lehetőséget biztosít a versenytársak beazonosítására, majd megmutatja, hol szükségesek a módosítások és milyen trendek vannak az adott területen, így segítséget nyújt a versenyképesség javításához.⁷² A gazdasági területen ezek a megállapítások szükségesek a döntések meghozatalához, mivel csak azok biztosítják az adott üzlet túlélését vagy a termék versenyképességét, illetve az adott üzleti terület folyamatainak megértését. A versenyelemzés egy folyamat, amelynek meghatározó része az adott gazdasági területről származó adatok elemzése. Napjainkban az eljárás már általánossá vált az üzleti szférában.⁷³

A versenyelemzés mint módszer a biztonsági tanulmányokban is alkalmazható, vagyis lehetőséget biztosít a biztonsági veszélytényezők beazonosítására, egymással

⁶⁹ Competitive analysis.

⁷⁰ Más néven konkurenciaelemzésnek is hívják a gazdasági területen.

⁷¹ FAIRLIE, Mark: How to do a competitive analysis. <https://www.businessnewsdaily.com/15737-business-competitor-analysis.html>; letöltés: 2024.02.01.

⁷² ZAHRA, Shaker A: Unethical Practices in Competitive Analysis: Patterns, Causes and Effect (Springer, 1994, Journal of Business Ethics 1994/13, pp. 53–62.)

⁷³ Uo.

történő összehasonlításukra és a tendenciák meghatározására. A veszélytényezők beazonosítását szisztematikusan, a biztonság területein külön-külön vizsgálva kell megvalósítani, amely során a beazonosított veszélytényezők hatásfokát (mértékét) kell megállapítani, hogy a tényezők közötti veszélyességi sorrendet fel lehessen állítani. A hatásfok egyrészt a biztonsági veszélytényezők által előidézett, illetve előidézendő károk, vagyis például az áldozatok száma vagy az okozott anyagi veszteség, tehát minden olyan számokban meghatározó (statisztikai adatokban felvázolható) mérték, amely biztosíthatja az összehasonlítást.

Ezeket az értékeket át kell konvertálni összehasonlítható aránypárokká, vagyis többek között 1–10 közötti skálán történő elhelyezésre, majd ezeket a skálaértékeket tovább lehet elemezni. A jövő vonatkozásában az adott veszélytényező esetében a prognosztizált károkat is figyelembe lehet venni, amelynek matematikai vagy statisztikai értékei is vannak. Ezáltal az elemzés tárgyai – elsősorban, de nem kizárólag – azok a veszélytényezők lesznek, amelyek legnagyobb hatásfokkal vannak jelen az adott biztonsági dimenzióban. A cél tehát, hogy a biztonság egy-egy területein beazonosításra kerüljenek azok a veszélytényezők, amelyek a legnagyobb mértékben befolyásolják a biztonságot. Az államok – mint a biztonság alapvető garántái – nem képesek minden egyes veszélytényezőre megfelelően reagálni, ezért a biztonság szempontjából az abszolút releváns tényezőkre kell összpontosítaniuk, vagyis azokra, amelyek legjobban veszélyeztetik a biztonságot. A versenyelemzés ezeket a veszélytényezőket képes megmutatni.

A megállapított biztonsági veszélytényezők ábrázolására a radardiagram (Radar Chart)⁷⁴ lehet az egyik legalkalmasabb demonstrációs és vizualizációs módszer, mert megfelelően képes ábrázolni a biztonság különböző dimenzióiban megjelenő negatív biztonsági tényezőket és azok változásait. A radardiagram különösen a többváltozós adatokon keresztül képes holisztikus és átfogó értékelésre. Előnye a viszonylag egyszerű alkalmazás, és ha rendelkezésre állnak a megfelelő adatok, akkor könnyen ábrázolhatók, a következtetések pedig egyszerűen levonhatók. Könnyű összehasonlítást biztosít az elemzés révén a különböző tényezők között, valamint a tendenciák megállapítására is lehetőséget ad. A különböző időszakokban felvázolt radardiagram lehetőséget biztosít a biztonsági változások figyelemmel kísérésére és következtetések levonására.

A biztonsági helyzet fenti – a biztonság dimenzióira lebontott – elemzésére visszatérve megállapíthatóvá váltak a 2023-ban meghatározó veszélytényezők, valamint a 2024-ben várható negatív biztonsági veszélyek. A tényezőket a biztonság különböző dimenziói alapján versenyelemzés és hatásfokvizsgálat alapján – amelynek eredményeit az 1. táblázat tartalmazza – az 1. ábrán bemutatott radardiagram mutatja be. Kék színnel a 2023-as helyzetet, narancssárgával a 2024-es várható meghatározó tényezők láthatók.

A radardiagram jól mutatja a 2023-ban és a 2024-ben meghatározó veszélytényezők, valamint azok változásait a két év vonatkozásában.

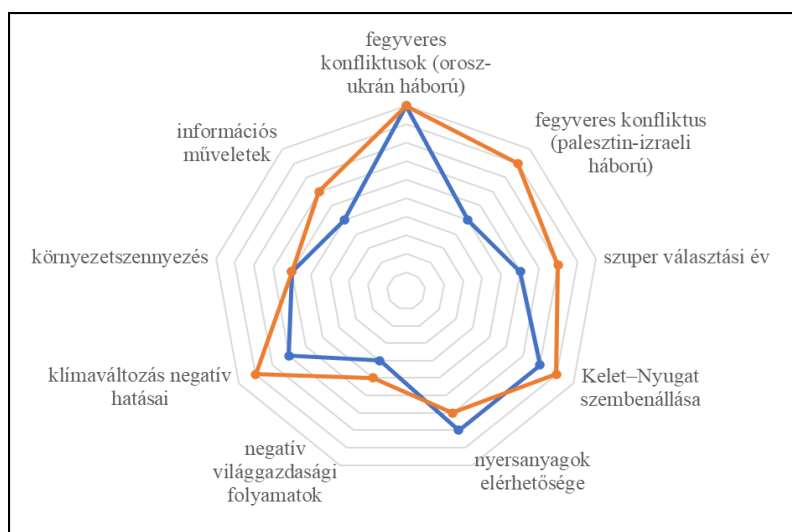
⁷⁴ FREEMAN, James: Use radar charts for data analysis. <https://www.edrawsoft.com/radar-charts-for-data-analysis.html>; letöltés: 2024.03.01.

Megállapítható, hogy a két év tekintetében romlik az általános biztonsági helyzet, mert a meghatározó veszélytényezők többségének hatásfoka növekszik.

A legnagyobb biztonsági fenyegetést a fegyveres konfliktusok, azok közül kiemelten az orosz–ukrán háború képezi, amelynek közvetett és közvetlen hatásai befolyásolják a biztonság minden szintjét. A háborúhoz több meghatározó veszélytényező is kapcsolódik, például a Kelet–Nyugat szembenállása, a nyersanyagok elérhetősége, valamint az információs műveletek erősödése.

Veszélytényező	2023	2024
Katonai dimenzió		
fegyveres konfliktus (orosz–ukrán háború)	10	10
fegyveres konfliktus (palesztin–izraeli háború)	5	9
Politikai dimenzió		
szuper választási év	6	8
Kelet–Nyugat szembenállása	8	9
Gazdasági dimenzió		
nyersanyagok elérhetősége	8	7
negatív világgazdasági folyamatok	4	5
Környezeti dimenzió		
klímaváltozás negatív hatásai	7	9
környezetszennyezés	6	6
Társadalmi dimenzió		
népvtándorlás (illegális migráció)	6	7
információs műveletek	5	7

1. táblázat. Versenyelemzés eredménye a 2023-as és 2024-es veszélytényezők esetében (saját szerk.)

1. sz. ábra. Radardiagram a 2023-as és 2024-es veszélytényezőkéről (saját szerk.)

Ezek közül a két év vonatkozásában megállapítható, hogy a nyersanyagok elérhetősége nem romlik, mert a 2022-es energiaválságot követően az országok az elmúlt két évben megfelelően diverzifikálták a forrásaikat, valamint az elmúlt időszakban nem következett be olyan jelentősebb esemény, amely a nyersanyagforrásokat veszélyeztetné. Ezen a területen negatív folyamatként ugyanakkor be lehet azonosítani a közel-keleti válság hatásait, vagyis az energiaszállítási útvonalak veszélyeztetettségét és az Afrikából származó ásványkincsek nehezebb elérhetőségét.

A legnagyobb negatív irányú változás a palesztin–izraeli (közel-keleti) válság esetében van, mert a Hamász 2023. október 7-i terrortámadását követően 2024-ben regionális konfliktussal kell számolni. Jelentős romlás tapasztalható még a klímaváltozás területén, amely egy tendencia része, valamint az információs műveletek területén, mivel a dezinformáció már teljes mértékben átszötte a mindennapokat. A többi veszélytényezőhöz képest a legalacsonyabb szintű fenyegetést jelentik a negatív gazdasági folyamatok, amelyek 2024-ben nagy valószínűséggel súlyosbodnak.

Összegzés

A biztonságra ható tényezők vizsgálata alapján megállapítható, hogy 2023-hoz képest 2024-ben újabb negatív tendenciákat lehet beazonosítani – romlik a biztonsági helyzet. Az alapvetően pesszimista megállapítás összefüggésben van azzal, hogy a szereplők biztonságpercepciója a biztonság minden szintjén romlik, mert a megjelenő veszélytényezők negatív hatása a biztonság minden egyes szereplőjére kiterjed. 2024-ben nem várható pozitív javulás a biztonság bármelyik dimenziójában, mert összességében negatív folyamatokat lehet beazonosítani.

Globális szinten a biztonságot 2024-ben a regionális/nemzetközi válságok (háborúk) határozzák meg, kiemelten azok, amelyeknek globális hatása van, mint az orosz–ukrán háború, a közel-keleti háború, vagy éppen a Tajvannal kapcsolatos távol-keleti feszültség. Emellett a globális szembenállás erősödésére kell számítani, amelynek oka a világrend átalakítására – multipoláris világrend kialakítására – irányuló törekvés, amely konfliktusokkal és feszültségekkel terhelt. Globális szinten 2024-ben számítani kell a felforgató technológiákkal kapcsolatos veszélyek elterjedésére.

Nemzetközi (európai) szinten a fennálló forró és befagyott konfliktusok és a Kelet–Nyugat szembenállása miatt a nemzetközi közösségben fokozódik a bizalmatlanság, amely újabb konfliktusokat generálhat. Az orosz–ukrán háború változatlanul felülírja a hagyományos biztonsági folyamatokat, így 2024-ben a korábbi évhez hasonlóan a katonai biztonságnak lesz elsődlegessége. A háború hatása a biztonság minden dimenziójában megjelennek különböző veszélytényezők formájában, amelyek általában erősítik egymás negatív hatásait. Európában fennáll, illetve nem zárható ki az orosz–ukrán háború eskalációja, amely a NATO és Oroszország (fegyveres) konfliktusává is átalakulhat.

Regionális (közép-európai) szinten az orosz–ukrán háború által fennálló veszélytényezők mellett számos olyan negatív hatással is számolni kell 2024-ben,

mint a nyugat-balkáni befagyott konfliktusok lehetséges eskalációja, a gazdasági problémák erősödése, de a negatív társadalmi folyamatok, mint az illegális migrációs válság kockázata is fennáll. A jelentős számú veszélytényező és azok egymást erősítő hatásai túlterhelhetik a régió országainak lehetőségeit, amit fokoz a régió versengő jellege, valamint a folyamatosan fennálló bizalmatlanság. Ezek mind a különböző együttműködések csökkentése irányába hatnak és növelik a veszélytényezők hatásfokát. A régióban többek között az orosz–ukrán háborúval összefüggésben már zajlik egy hibrid háború, amelynek leginkább észlelhető megjelenési formái a jelenleg is tapasztalható információs műveletek.

Nemzeti (magyarországi) **szinten** 2024-ben is jelentős számú negatív biztonsági tényezővel kell megküzdeni, amelyek nemcsak Magyarország külső, hanem belső biztonságát is veszélyeztetik. Változatlanul az orosz–ukrán háború és annak közvetett és közvetlen hatásai jelentenek komolyabb veszélyt, de emellett számolni kell az illegális migráció, a gazdasági kihívások (többek között az ellátási láncok sérülése) hatásaival, de egyre nagyobb hatást gyakorol az ország biztonságára a klímaváltozás is, ami a szélsőséges időjárási eseményekben és az időszakos szárazságban jelenik meg. Társadalmi szinten az információs műveletek (dezinformációs kampányok) jelentenek komolyabb hatást, mivel a társadalom külső befolyásolása komoly károkat tud okozni. Ez része az ország ellen folyó hibrid műveleteknek is.

Végkövetkeztetésként megállapítható, hogy 2024-ben a legoptimistább scenáriók szerint is romlik a biztonsági helyzet, amely egy évek óta tartó negatív tendencia folytatódása. A 2024-re vonatkozó legrosszabb forgatókönyv esetén az orosz–ukrán háború eskalációjával globális szintű fegyveres konfliktus is bekövetkezhet, de ennek jelenleg alacsony a valószínűsége. Idén nem várható a biztonság romlásának megállása, de még a romlás ütemének csökkenése is optimista megközelítés lehet. A legnagyobb valószínűsége a jelenlegi tendenciák folytatódásának van, vagyis növekszik a nemzetközi közösség konfliktusossága.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ACLED: The Sahel: A Deadly New Era in the Decades-Long Conflict.
<https://acleddata.com/conflict-watchlist-2024/sahel/>; letöltés: 2024.02.09.

AJIT, Niranjana: Heatwave last summer killed 61 000 people in Europe, research finds.
<https://www.theguardian.com/environment/2023/jul/10/heatwave-last-summer-killed-61000-people-in-europe-research-finds>; letöltés: 2024.02.09.

BALLESTER, Joan – QUIJAL-ZAMORANO, Marcos – TURRUBIATES, Raul Fernando Mendez – PEGENAUTE, Ferran – HERRMAN, Francois R. – ROBINE, Jean Marie – BASAGANA, Xavier – TONNE, Cathryn – ANTÓ, Josep M. – ACHEBAK, Hicham: Heat-related mortality in Europe during the summer of 2022 (Nature Medicine 2023/29, pp. 1857–1866.
<https://doi.org/10.1038/s41591-023-02419-z>

BARA, Joe: Religious Conflicts Around the World.
<https://storymaps.arcgis.com/stories/2b1bf8de178943f39da0f91ccace79cc>;
letöltés: 2024.02.01.

BBC: Who are the Houthis and why are they attacking Red Sea ships?
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-67614911>; letöltés: 2024.03.15.

BRENNER, Ian: The top 10 global risks for 2024. <https://time.com/6552898/top-10-global-risks-for-2024/>; letöltés: 2024.02.01.

BRICS – <https://infobrics.org/>; letöltés: 2024.01.01.

BUCHHOLZ, Katherina: 2024: The Super Election Year.
<https://www.statista.com/chart/31604/countries-where-a-national-election-is-was-held-in-2024/>; letöltés: 2024.03.01.

BURROWS, Mathew – MANNING, Robert A.: Top ten global risks for 2024
<https://www.stimson.org/2024/top-ten-global-risks-for-2024/>; letöltés: 2024.02.01.

Center for Preventive Action: Isreali-Palestin Conflict. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/israeli-palestinian-conflict>; letöltés: 2024.02.09.

Center for Preventive Action: Nagorno-Karabakh Conflict. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/nagorno-karabakh-conflict>; letöltés: 2024.02.09.

CHANG, Agnes–ROBLES, Pablo–BRADSHER, Keith: How Huthi Attacks Have Upended Global Shipping (The New York Times, 2024.01.21.)
<https://www.nytimes.com/interactive/2024/01/20/world/middleeast/houthi-red-sea-shipping.html>; letöltés: 2024.02.01.

CHEN, James: BRICS: Acronym for Brazil, Russia, India, China, and South Africa.
<https://www.investopedia.com/terms/b/brics.asp>; letöltés: 2024.03.01.

Commision welcomes political agreement on Artificial Intelligence Act.
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_6473; letöltés: 2024.02.09.

Concern US: The 10 largest refugee crises to know in 2024.
<https://concernusa.org/news/largest-refugee-crises/>; letöltés: 2024.02.09.

ENGELKE, Peter – SAFFO, Paul: Global foresight 2024
<https://www.atlanticcouncil.org/content-series/atlantic-council-strategy-paper-series/the-top-risks-and-opportunities-for-2024/>; letöltés: 2024.02.01.

FAIRLIE, Mark: How to do a competitive analysis.
<https://www.businessnewsdaily.com/15737-business-competitor-analysis.html>;
letöltés: 2024.02.01.

Forum on the Arms Trade: Arms Transfers to Ukraine.
<https://www.forumarmstrade.org/ukrainearms.html>; letöltés: 2024.02.01.

FREEMAN, James: Use radar charts for data analysis. <https://www.edrawsoft.com/radar-charts-for-data-analysis.html>; letöltés: 2024.03.01.

GEONET: Earthquake Statistics. https://www.geonet.org.nz/earthquake/statistics_long;
letöltés: 2024.02.01

Global Conflict Tracker. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker#!/>; letöltés: 2024.02.09.

IAE: The global power mix will be transformed by 2028.
<https://www.iea.org/energy-system/renewables>; letöltés: 2024.03.01.

IEP: Global Peace Index 2023 (IEP, 2023, ISBN 9 780645 149494) p. 98.
<https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2023/09/GPI-2023-Web.pdf>;
letöltés: 2024.01.01.

IMF: World Economic Outlook Update.
<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2024/01/30/world-economic-outlook-update-january-2024>; letöltés: 2024.03.01.

Institute for Economic and Peace: Global Terrorism Index 2024. (IEP, 2024, ISBN 9780645561074, p. 84) <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/02/GTI-2024-web-290224.pdf>; letöltés: 2024.02.25.

Institute for the Study of War – tanulmányai és cikkei alapján.
<https://www.understandingwar.org/backgrounder/ukraine-conflict-updates>;
 letöltés: 2024.03.01.

International Crisis Group: Sudan’s Calamitous Civil War.
<https://www.crisisgroup.org/africa/horn-africa/sudan/sudans-calamitous-civil-war-chance-draw-back-abyss>; letöltés: 2024.2.1.

IOM: Europe – Mixed Migration Flows to Europe Yearly Overview
<https://dtm.iom.int/datasets/europe-mixed-migration-flows-europe-yearly-overview-2023>;
 letöltés: 2024.03.20.

KARUNSKA, Kateryna – FEINGOLD, Spencer: What does 2024 have in store for the economy? Leading chief economists give their views.
<https://www.weforum.org/agenda/2024/01/economic-outlook-2024-recession-inflation/>;
 letöltés: 2024.03.01.

NA’INNA, Abdulmajid M. – ANTI-DWANSO, Vladimir: Arms race in the 21th century: consequences and mitigating measures. (Global Journal of Social Sciences Vol 21. 2022. pp. 45–76.)

NordLayer: Top 10 cybersecurity trends to watch in 2024.
<https://nordlayer.com/blog/cybersecurity-trends-2024/>; letöltés: 2024.02.01.

OECD World: Rare-Earth Metal Compounds. <https://oec.world/en/profile/hs/rare-earth-metal-compounds>; letöltés: 2024.03.01.

OECD World: Uranium ores and concentrates. <https://oec.world/en/profile/hs/uranium-ores-and-concentrates>; letöltés: 2024.03.01.

OneSpace Online School: Top 10 disruptive technology trends in 2023.
<https://www.linkedin.com/pulse/top-10-disruptive-technology-trends-2023-myonespace-online-kkkgc>; letöltés: 2024.02.09.

Our World in Data: Causes of death, World. <https://ourworldindata.org/grapher/annual-number-of-deaths-by-cause>; letöltés: 2024.02.01.

Save the Children: Climate disasters claimed 12,000 lives globally in 2023.
<https://reliefweb.int/report/world/2023-review-climate-disasters-claimed-12000-lives-globally-2023>; letöltés: 2024.02.09.

SIPRI: Rise in SIPRI Top 100 arms sales revenue delayed by production challenges and backlogs. <https://www.sipri.org/media/press-release/2023/rise-sipri-top-100-arms-sales-revenue-delayed-production-challenges-and-backlogs>; letöltés: 2024.03.01.

SIPRI: World military expenditure reaches new record high as European spending surges.
<https://www.sipri.org/media/press-release/2023/world-military-expenditure-reaches-new-record-high-european-spending-surges>; letöltés: 2024.02.01.

Statista: Development of the number of earthquakes worldwide from 2000 to 2023. <https://www.statista.com/statistics/263105/development-of-the-number-of-earthquakes-worldwide-since-2000/>; letöltés: 2024.02.01.

UN Department of Economic and Social Affairs: World Economic Situation and Prospects 2024. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2024/01/overview-world-economic-situation-and-prospects-2024/>; letöltés: 2024.03.01.

VIDA Csaba: 2023 várható eseményei (Felderítő Szemle, 2023, XXII/1.) pp. 7–31.

VIDA Csaba: A koronavírus-járvány hatása a biztonságra (Felderítő Szemle, 2020, XIX/1.) pp. 5–28.

VIDA Csaba: A jelenkori népvándorlás hatásai (Felderítő Szemle, 2015/4., pp. 5–16.)

WHO: 7 million premature deaths annually linked to air pollution. <https://www.who.int/news/item/25-03-2014-7-million-premature-deaths-annually-linked-to-air-pollution>; letöltés: 2024.02.01.

WHO: Epidemic and pandemic-prone diseases. <https://www.emro.who.int/pandemic-epidemic-diseases/health-topics/related-health-topics.html>; letöltés: 2024.02.01.

Why 40+ Countries Want to Join BRICS. <https://infobrics.org/post/39185/>; letöltés: 2024.03.01.

World Economic Forum: Global risk report 2024. <https://www.weforum.org/agenda/2024/01/global-risk-report-2024-risks-are-growing-but-theres-hope/>; letöltés: 2024.02.01.

World Economic Forum: Global risk report 2024. <https://www.weforum.org/agenda/2024/01/global-risk-report-2024-risks-are-growing-but-theres-hope/>; letöltés: 2024.02.01.

World Population Review: Countries Currently at War. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-currently-at-war>; letöltés: 2024.02.01.

YANCHIK, Olivia: Arsenal of Autocracy: North Korea and Iran are arming Russia in Ukraine. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/arsenal-of-autocracy-north-korea-and-iran-are-arming-russia-in-ukraine/>; letöltés: 2024.02.01.

ZAHRA, Shaker A: Unethical Practices in Competitive Analysis: Patterns, Causes and Effect. (Springer, 1994, Journal of Business Ethics 1994/13, pp. 53–62.)

PLANK ÁGNES

A HEGYI-KARABAH RENDEZÉS: ÖTSZEREPLŐS GEOPOLITIKAI JÁTSZMA A DÉL-KAUKÁZUSBAN

A tanulmány a karabahi kérdést új megvilágításban, a megszokott azeri–örmény helyi háború kontextusából kilépve, ötszereplős geopolitikai játszmaként mutatja be. A szerző célul tűzte ki, hogy a konfliktus két fő szereplőjének érdek- és viszonyrendszerén túl körüljárja a Dél-Kaukázus térségében érdekelt három regionális hatalom, Oroszország, Törökország és Irán karabahi rendezéshez fűződő kül-, biztonság- és gazdaságpolitikai elképzeléseit is. Az öt országnak a dél-kaukázusi geopolitikai játszmában követett stratégiáját a politikai, a biztonsági és a gazdasági dimenzióban is részletesen bemutatva megkíséreljük feltárni, hogy milyen események és folyamatok vezettek a több mint három évtizedes karabahi válsághelyzet reintegráció útján megvalósult rendeződéséhez, és hogy az aktuális helyzet mennyire tekinthető stabilnak.

Kulcsszavak: Hegyi-Karabah, szakadár terület, reintegráció, Dél-Kaukázus.

THE RESOLUTION OF THE NAGORNO-KARABAKH CRISIS: A FIVE-PLAYER GEOPOLITICAL GAME IN THE SOUTH CAUCASUS

This paper examines the Nagorno-Karabakh issue from a new point of view. Breaking out of the conventional context that this event was a local war, we present it as a five-player geopolitical game. The aim of the author is to examine the Karabakh case not only from the aspects of the directly involved Azerbaijan and Armenia but expand it to the regional powers with interest in the South Caucasian region: Russia, Turkey and Iran. We make an attempt to present the strategy of these five countries relating to the Nagorno-Karabakh conflict in political, security and economic dimensions. The main goal of the analysis is to assess, which events and processes led to the reintegration of Nagorno-Karabakh into Azerbaijan after more than three decades, and how stable is the current situation.

Keywords: Nagorno-Karabakh, separatist region, reintegration, South Caucasus.

Bevezetés

2024. január 1-jén, csaknem 32 éves fennállás után a *de facto* független Hegyi-Karabah Köztársaság, vagy – ahogyan a területén élő örmény lakosság nevezte – Arcah Köztársaság feloszlatta önmagát és hivatalosan is visszakerült Azerbajdzsán fennhatósága alá. A többségében örmények lakta dél-kaukázusi területet 1921-ben, a szovjet politikai vezetés döntésének értelmében csatolták Azerbajdzsánhoz, majd 1923-ban autonóm terület státuszt kapott. Hegyi-Karabah birtoklásáért a két egykori szovjet tagköztársaság között a nyolcvanas évek végén bontakozott ki az első fegyveres összecsapás, amelynek következtében befagyott konfliktus alakult ki a posztszovjet régióban. 1992. január 6-án a karabahi örmény lakosság kikiáltotta a Hegyi-Karabah Köztársaság függetlenségét, amely viszont *de jure* továbbra is

Azerbajdzsán részét képezte. A szakadár államot a nemzetközi közösség, de még az anyaországnak tartott Örményország sem ismerte el hivatalosan.¹ A Hegyi-Karabah Köztársaság a fennállása alatti három évtizedben több fegyveres összecsapást vívott Azerbajdzsánnal.² A 2023 szeptemberében kibontakozott utolsó konfliktusból az azerbajdzsáni fél³ került ki győztesen, aminek következtében visszaszerezte a karabahi terület feletti ellenőrzést.

Jelen tanulmány nem kívánja a konfliktus történelmi-kulturális gyökereit boncolgatni, sem az események kronológiáját vagy a konfliktus katonai lefolyását ismertetni. A szakma jeles képviselői az említett perspektívákat korábbi munkáikban részletesen bemutatták.⁴ Ezzel szemben célja, hogy a hegyi-karabahi konfliktust – két ország területi vitája helyett – a Dél-Kaukázusban zajló ötszereplős geopolitikai-hatalmi játszma részeként, annak egyik kulcsfontosságú mozzanataként vizsgáljuk meg. A szerző meggyőződése ugyanis, hogy a konfliktusban a közvetlenül érintett Örményországon és Azerbajdzsánon kívül három regionális nagyhatalom, Oroszország, Törökország és Irán is – ugyan eltérő mértékben, de – érdekelt.

A tanulmány három dimenzióban mutatja be az említett öt ország viszonyát a karabahi kérdéshez. Az első dimenzió a szereplők külpolitikai érdekei és mozgásterei, itt azokra a geopolitikai célokra mutatunk rá, amelyek az érintett országok fő mozgatórugói. A második dimenzió a biztonsági kihívásokat, kockázatokat és veszélyeket vázolja fel. A harmadik dimenzió a gazdaság, amelyben a szereplők konfliktushoz köthető nyereségét és veszteségét vesszük górcső alá. A felsorolt három nézőpont mentén bemutatott regionális hatalmi játszma ugyanis megválaszolja azt a kérdést, hogy milyen okok és körülmények vezettek a Hegyi-Karabah Köztársaság 2024-ben bekövetkezett azerbajdzsáni reintegrációjához. A vizsgált esemény nemcsak aktualitása miatt kiemelt jelentőségű, hanem amiatt is, hogy a kétpólusú világrend felbomlását követően a karabahi volt az első az Európa peremén létrejött válsággóccok közül, amelynek helyzetét a közeljövőben sikerülhet rendezni.

A konfliktus színtere: a Dél-Kaukázus

A geopolitikai szempontból rendkívül fontos dél-kaukázusi térség a Fekete-tenger keleti medencéjétől a Kaszpi-tenger nyugati partjáiig terjed. Területén három ország osztozik: nyugatról keletre haladva Georgia, Örményország és Azerbajdzsán. A térséget három regionális hatalom öleli körbe: északról Oroszország (1922–1991

¹ A Hegyi-Karabah Köztársaság függetlenségét csak a szintén vitatott státuszú Abház Köztársaság, Dél-Ossetia Köztársaság és a Dnyeszter Menti Moldovai Köztársaság ismerte el.

² Az első hegyi-karabahi háború 1991–1994 között, a második 2020. szeptember–november között, míg a harmadik 2023 szeptemberében zajlott.

³ A tanulmányban az azerbajdzsáni kifejezést az állampolgárság, míg az azeri megnevezést a nemzetiségi hovatartozás értelemben használjuk.

⁴ MANZINGER Krisztián: Egy évvel a háború után: párhuzamos állam- és nemzetépítés Hegyi-Karabahban. In: *Határ/Helyzetek*, 2023. szeptember, pp. 119–141.; SZÜCS Lotti: Mi vezetett a hegyi-karabahi konfliktusig? <https://www.ludovika.hu/magazin/muhely/2022/05/16/mi-vezetett-a-hegyi-karabahi-konfliktusig>; letöltés: 2024.01.27.; EGERESI Zoltán: A karabahi háború vége? In: *MKI Elemzések*, 2023/44.; SOMOGYI Zoltán Márk: A második hegyi-karabahi háború katonai szemszögből (2.) In: *Honvédségi Szemle*, 2021/149(6). szám, pp. 60–76.

között Szovjetunió), délnyugatról Törökország (1923-ig Oszmán Birodalom), délkeleten pedig Irán (1925-ig Kádzsár Birodalom).

A Dél-Kaukázus meghatározó geopolitikai jellemzője, hogy a három kis dél-kaukázusi ország politikai mozgásterét évszázadok óta, de napjainkban is meghatározza a három regionális hatalomhoz fűződő viszonya. Szovjetunió volt az első állam az újkorban, amely a cári Oroszország részeredményeire⁶ építve teljes

1. sz. ábra. Dél-Kaukázus országai⁵

egységes közigazgatási, oktatási és jogi intézményrendszer, továbbá hivatalossá tették – az egymástól nagymértékben különböző nyelvet beszélő grúz, örmény és azeri népcsoportok⁸ közötti érintkezés és kommunikáció alapjául szolgáló – orosz nyelv használatát is. Mindezen intézkedések következtében lazult a dél-kaukázusi országok történelmi-kulturális kötődése Törökországhoz és Iránhoz, viszont létrejött – a három balti ország közös identitásához hasonló – az önálló „kaukázusi etnikum” a Szovjetunió belül.⁹

A szovjet politikai vezetés a „Matrjoska-elvnek”¹⁰ nevezett egységes nemzetiségpolitikai koncepció alapján a tagköztársaságokon belül további autonóm szovjet szocialista köztársaságokat (ASzSzk), autonóm területeket (AT) és nemzetiségi körzeteket alakított ki. A nemzetiségi területek státusza megfelelt az adott nemzetiség lélekszámának és nemzettudata fejlettségi szintjének. A nagyobb nemzetiségek autonóm szovjet szocialista köztársaság státuszt kaptak, mint például az Azerbajdzsáni SzSzSzk exklávéja, a Nahicseván ASzSzk, míg a kisebb népek autonóm terület keretében éltek, mint például az örmény kisebbség a Hegyi-Karabah AT területén az Azerbajdzsáni SzSzSzk-ban. Ezenfelül az Oroszországi SzSzSzk-ban nemzetiségi körzeteket alakítottak ki a csupán néhány ezer főt számláló

⁵ Forrás: <https://vatan-online.com/project-armenia>; letöltés: 2024.05.03.

⁶ Az orosz-perzsa háborúk (1722–1723, 1826–1828) eredményeként Oroszország megszerezte a mai Georgia, Örményország és Azerbajdzsán területének jelentős részét.

⁷ Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság.

⁸ A georgiai nyelv ragasztó (agglutináló) és a kaukázusi nyelvcsaládhoz, az örmény hajlító (flektáló) és az indoeurópai nyelvcsaládhoz, míg az azeri ragasztó (agglutináló) és a török nyelvcsaládhoz tartozik.

⁹ ISKANDARYAN, Alek'sandr (ed.): Identities, Ideologies and Institutions. A Decade of Insight into the Caucasus 2001-2011. Caucasus Institute, 2011. pp. 9–16.

¹⁰ ISKANDARYAN, Alek'sandr (ed.): Identities, Ideologies and Institutions. A Decade of Insight into the Caucasus 2001-2011. p. 11.

nemzetiségek számára is – példa erre a legközelebbi nyelvrokonaink számára létrehozott Hanti–Manysi Nemzetiségi Körzet.

A szovjet vezetés a tagköztársaságok határainak – helyenként önkényes – meghúzásával és a közigazgatásuk szétszabdolásával a fő államalkotó etnikum függetlenedési és elszakadási törekvéseit akarta megelőzni. Másrészt az autonóm köztársaságok és területek kialakításával sikerült konfliktushelyzeteket generálni a Dél-Kaukázus népei között. Ez képezte az alapját a hegyi-karabahi konfliktusnak is, hiszen a többségében örmények által lakott területet Azerbajdzsánhoz csatolták, ugyanakkor Azerbajdzsán megkapta a vele nem határos, de Örményországgal szomszédos Nahicseván exklávéját is.

A nyolcvanas évek második felében – a szovjet állam meggyengülésével párhuzamosan – felütötte fejét a nacionalizmus, így az egyes tagköztársaságokban az etnikai kérdések és problémák a nacionalista ideológia jegyében új megvilágítást kaptak. A Szovjetunió szétesésével az etnikai nacionalizmus győzedelmeskedett a polgári nacionalizmus¹¹ felett, így a függetlenedni vágyó tagköztársaságokban az egy nyelvet beszélő, közös kulturális-történelmi háttérrel rendelkező államalkotó etnikum dominanciája mentén kívánták újjászervezni az államokat, beleértve akár a határok megváltoztatását is. A függetlenségüket elnyert Georgia, Örményország és Azerbajdzsán pedig – az Oroszországtól való eltávolodás jegyében – saját magukat már nem Kaukázuson túli, hanem dél-kaukázusi államokként definiálták.¹²

A három új ország megalakulásától kezdve birkózik a szovjet nemzetiségpolitika örökségével. Georgia a területén található egykori Abház ASzSzk és Dél-Oszét AT státuszainak rendezésével küzd. Örményország és Azerbajdzsán Hegyi-Karabah hovatartozása és Nahicseván helyzete miatt feszültek egymásnak, míg Georgiával mindkét fél a mai napig szoros politikai és gazdasági kapcsolatokat tart fenn.

A nagy vesztes: Örményország

Örményország 29 743 km² területtel és mintegy 2,8 millió fő lakossággal rendelkezik. Több ezer éves történelme során – rövidebb időszakokat leszámítva – mindig valamelyik regionális hatalom fennhatósága alatt állt. Az örmény identitástudatot és az ország külpolitikai kapcsolatait máig tartóan meghatározza az 1915–1917 között az Oszmán Birodalomban az örmények sérelmére elkövetett népirtás és annak emlékezete, illetve megítélése.

Külpolitikai mozgástér és érdekek

Napjainkban a dél-kaukázusi régióban Örményország rendelkezik a legkisebb külpolitikai mozgástérrel. Az ország a Szovjetunióból történt kiválása óta eltelt több mint három évtizedben nem volt képes hatékonyan integrálódni saját geopolitikai környezetébe. Ennek fő oka, hogy politikai, biztonsági és gazdasági területre is

¹¹ A polgári nacionalizmus az azonos államhatáron belül élő népesség egészét nyelvi, vallási és kulturális identitásra való tekintet nélkül tekinti a közösség részének. Az etnikai nacionalizmus az azonos kultúrkörhöz tartozó népesség egységéért száll síkra az államhatárokról való tekintet nélkül.

¹² ISKANDARYAN, Alek'sandr (ed.): Identities, Ideologies and Institutions. A Decade of Insight into the Caucasus 2001-2011, Caucasus Institute 2011, pp. 9–16.

kiterjedő együttműködést csak Oroszországgal sikerült kialakítania és fenntartania. A szoros orosz–örmény kapcsolat évszázados múltra tekint vissza, hiszen az egykori Oszmán Birodalom fennhatósága alatt élő keresztény örményeket Oroszország többször is védelme alá vette, így például az örmény népirtás alatt az orosz határ közelében élő örmények a cári Oroszország katonai védelmét élvezték. Az ország a szovjet időkben jelentős gazdasági fejlődésen ment keresztül. Mindezek alapján nem meglepő, hogy a Szovjetunió felbomlását követően Örményország azon utódállamok közé tartozott, amelyekben nem volt megfigyelhető „birodalomellenes” (azaz oroszellenes) közhangulat.

A kilencvenes évek elején a szuperhatalmi státuszát elvesztett, meggyengült és beszükkült mozgástérrel rendelkező Oroszország igyekezett minél szorosabbra fűzni kapcsolatait a megbízható és hűséges partnernek tartott utódállamokkal, köztük Örményországgal is. 1991. november–decemberben Örményország az elsők között támogatta a Független Államok Közösségének (FÁK) létrehozását, ami Georgia és Azerbajdzsán esetében nem volt elmondható (bár később mindhárom dél-kaukázusi ország a FÁK tagja lett). Mindez időben egybeesett Hegyi-Karabah függetlenedési törekvéseivel is, így Moszkva – a hűtlen Azerbajdzsánt büntetve és a hűséges Örményországot jutalmazva – jelentős katonai és anyagi támogatást nyújtott Örményországnak. Az orosz beavatkozás következtében az első hegyi-karabahi háború 1994-ben az örmények győzelmével zárult.¹³

Az orosz–örmény kapcsolatok az ezredfordulóhoz közeledve még szorosabbá váltak. Oroszország számára jelentős belpolitikai kihívást okozott a csecsen háború, illetve az iszlám radikalizmus felerősödése, így ebben az időszakban Örményországot tekintette a Dél-Kaukázus keresztény védőbástyájának, hiszen a muszlim többségű azeriek inkább a csecsenekkel rokonszenveztek, Georgia pedig passzivitást mutatott. Örményország amiatt is előnyös helyzetbe került Azerbajdzsánnal szemben, mert Georgián keresztül hozzáférést biztosított – és biztosít napjainkban is – Oroszországnak a másik két regionális hatalom, Törökország és Irán felé, amelyekre Moszkva egyre fontosabb gazdasági és stratégiai partnereiként tekintett.¹⁴

A kétezres évek második felében az erősödő Oroszország kapcsolatrendszere a Nyugattal átalakult, ami maga után vonta az erő- és érdekvizonyok átrendeződését a dél-kaukázusi régióban. Az orosz–örmény kapcsolatokban az első törést az okozta, hogy a 2008-ban kirobbant gazdasági világválság időszakában a gazdasági szempontból Oroszországhoz nőtt Örményország elkezdte erősíteni gazdasági és politikai kapcsolatait az Európai Unióval, amit Moszkva nem nézett jó szemmel. A 2010-es évek közepén pedig Örményország fejezte ki rosszallását amiatt, hogy Oroszország egyre szorosabbra fűzte gazdasági kapcsolatait Azerbajdzsánnal.

A 2014. évi orosz–ukrán konfliktus kirobbanása növelte az orosz–örmény viszonyban kialakult kölcsönös bizalmatlanságot. Egyrészt Moszkva 2014 óta pragmatikus külpolitikai modellt követ, így a kölcsönös előnyökkel járó kapcsolatok

¹³ ДУНАМАЛЯН, Н. А.: Российско-Армянские отношения на современном этапе (1991–2023). <https://tinyurl.com/4j2bvsn8>; letöltés: 2024.01.29.

¹⁴ ДУНАМАЛЯН, Н. А.: Российско-Армянские отношения на современном этапе (1991–2023).

kialakításában érdekelt a dél-kaukázusi régió országaival is, ami véget vetett Örményország kedvezményezett helyzetének. Másrészt Moszkva a Krím annektálását követően deklarálta: mindaddig nem kíván a posztszovjet régió országainak belügyeibe beavatkozni, amíg azok nem kérik a Nyugat segítségét. Ez a kijelentés sokkal fenyegetőbb a Nyugaton – főleg Franciaországban – elfogadott Örményország, mint az elsősorban Törökországra támaszkodó Azerbajdzsán számára.¹⁵

Az orosz külpolitika Örményországot érintő negatív irányváltása ellenére a dél-kaukázusi ország a jövőben is rendkívül kiszolgáltatott lesz az Oroszországi Föderációnak. Abban a geopolitikai térben, amelyben Örményország elhelyezkedik, Jereván nem képes Oroszország helyett azzal összemérhető szövetségest és támogatót találni. Örményország nyugaton Törökországgal, északon Georgiával, keleten Azerbajdzsánnal, délen pedig Iránnal határos.

A mind vallásában, mind kultúrájában tőle távol álló Azerbajdzsánnal és Törökországgal marginálisak a kapcsolatai politikai és gazdasági téren egyaránt. Az örmény–azerbajdzsáni viszonyt függetlenné válásuk óta végigkísérik a változó intenzitású katonai összeütközések. Törökország esetében nemcsak a hegyi-karabahi konfliktusban az azeri félnek nyújtott török támogatás, hanem a 20. század elején elkövetett népirtás is rányomja a bélyegét a két ország kapcsolatrendszerére, az örmény–török határszakasz 1993 óta le van zárva.

Bár Örményország Iránnal fenntartott kapcsolatai a kölcsönös gazdasági előnyök jegyében kedvezően fejlődnek, Irán iszlám fundamentalista állami berendezkedése és jelentős lélekszámú azeri kisebbsége visszatartó erőt jelent az örmény nyitás számára.

Örményország és Georgia kiegyensúlyozott politikai és gazdasági kapcsolatokat tartanak fenn, viszont a súlyos belső problémákkal küzdő Georgia csekély érdekérvényesítő képessége miatt aligha lenne képes érdemi támogatást nyújtani Örményországnak. Továbbá Georgia a 2008-as válsághelyzet óta diverzifikált kül- és gazdaságpolitikát folytat, törekszik a régió szinte minden egyes szereplőjével kedvező és előnyös kapcsolatrendszert kialakítani, ami eredményeket is hozott. Külpolitikája sikerét a georgiai vezetés aligha teheti kockára a számára kevésbé perspektivikus örmény kapcsolatok elmélyítésével. Mindezek következtében Örményország nem talál olyan regionális szereplőt Oroszországon kívül, amely hosszú távon segítséget tudna nyújtani számára biztonsága és stabilitása fenntartásához.

Biztonsági kihívások

Örményország a biztonsága tekintetében is nagymértékben rászorul az Oroszországi Föderációra. Az elmúlt három évtizedben közel 200 orosz–örmény államközi szerződést kötöttek. Örményország számára biztonsági szempontból a legjelentősebb, hogy az ország alapító tagja a Kollektív Biztonsági Szerződés

¹⁵ Дунамалян, Н. А.: Российско-Армянские отношения на современном этапе (1991–2023).

Szervezetének (KBSzSz),¹⁶ amely a tagjai számára védelmi garanciákat nyújt külső támadás esetén. Az utolsó két karabahi konfliktus során Örményország a KBSzSz segítségét kérte, de az Oroszország által vezetett szervezet passzivitást mutatott. (Ennek okait az Oroszországot bemutató fejezetben részletesen tárgyaljuk.) Örmény kérésre az orosz haderő 1995-ben létrehozta a 102. katonai bázist két, összesen ötezer főt számláló helyőrséggel Jereván és Gümri településeken. Ez az egyetlen orosz katonai bázis a Dél-Kaukázusban. Működése kétoldalú egyezmény alapján 2044-ig biztosított.¹⁷

Örményország két szomszédja, Azerbajdzsán és Törökország tekintetében reális esélyt lát egy esetleges fegyveres konfrontáció kialakulására. Hegyi-Karabah és Nahicseván kapcsán ellenséges a viszonya Azerbajdzsánnal, ami meghatározó az azeri felet nyíltan támogató Törökországhoz való örmény hozzáállásra nézve is. A feszültség enyhülését és a kapcsolatrendszer javítását jelentősen megnehezíti, hogy mind az örmények, mind pedig az azeriek az elmúlt évtizedekben kölcsönös etnikai tisztogatásokat¹⁸ hajtottak végre, ami a nemzettudatba beépülve minimálisra csökkenti a megbékélés esélyét a felek között. Ugyanez a tényállás az örmény–török viszonyt illetően is fennáll.

Jereván igyekszik új partnereket keresni nemcsak a gazdaság, hanem a biztonság területén is. A nyugati országok közül leginkább Franciaországgal sikerült komolyabb együttműködést kialakítania, amely fegyverek és katonai felszerelések szállításával támogatta Örményországot. Az örmény–francia kapcsolatok gyökerei egészen a 11–12. századig nyúlnak vissza, amikor a Kilikiai Örmény Királyság menedéket nyújtott a francia keresztes lovagoknak. A 20. század elején az Oszmán Birodalomban történt örmény népirtást követően örmény közösség telepedett le Franciaországban, amelynek létszáma napjainkban megközelíti a fél millió főt, ezáltal a harmadik legnagyobb örmény diaszpórát alkotják – a legtöbb külhoni örmény Oroszországban és az Amerikai Egyesült Államokban él.

A franciaországi örmények kifejezetten erős érdekérvényesítő képességgel rendelkeznek. A politikai színtéren Jacques Chirachoz¹⁹ kötődően érték el legjelentősebb sikereiket. Chirac második kormányában (1986–1988) az örmény származású Édouard Balladur²⁰ miniszteri tisztséget töltött be. Franciaország Chirac első elnöki ciklusa végén, 2001-ben hivatalosan elismerte az 1915–1917-es örmény népirtást, és ennek hatására a francia–török viszonyban – máig érezhető – elhidegülés következett be. Franciaország azonban Azerbajdzsánnal is jelentős gazdasági együttműködést alakított ki a 2010-es évek végére, ami a karabahi

¹⁶ 2024. február 23-án Örményország felfüggesztette részvételét a szervezetben. Azerbajdzsán nem volt a KBSzSz tagja.

¹⁷ МАРКЕДОНОВ, С. М.: Россия в процессе нагорно-карабахского урегулирования. <https://tinyurl.com/4jbw6p4u>; letöltés: 2024.01.30.

¹⁸ Nem csak Azerbajdzsán követett el etnikai túlkapásokat Hegyi-Karabah területén. 1992 februárjában az örmények lerohanták Hodzsali városát Hegyi-Karabahban, a megszárlásnak közel 600, többségében azeri polgári lakos (köztük 60 gyermek és 100 nő) esett áldozatául.

¹⁹ Jacques Chirac (1932–2019) francia konzervatív politikus. Belügyminiszter (1974), Párizs polgármestere (1977–1995), majd két alkalommal is betöltötte a miniszterelnöki tisztséget (1974–1976, valamint 1986–1988). 1995–2007 között volt államfő.

²⁰ Édouard Balladur (1929–) örmény származású francia konzervatív politikus. Gazdasági és pénzügyminiszter (1986–1988), miniszterelnök (1993–1995).

konfliktus kiéleződésekor fontosabbnak bizonyult a francia vezetés számára, mint a baráti Örményország melletti kiállás.²¹

Irán és Örményország viszonyára jellemző, hogy egyikük részéről sem érzékelhető biztonsági fenyegetés a másik országgal szemben. Irán kifejezetten gyümölcsöző együttműködést alakított ki a Hegyi-Karabah Köztársasággal, számos gazdasági projektben támogatta a szakadár államot. Az iráni–örmény együttműködés meghatározó eleme az Araksz folyón épült Meghri vízerőmű. Irán és Törökország viszonya ambivalens, annak a regionális versengés a meghatározó eleme, ezért Irán Örményország stabilitásának fenntartásában és az iráni–örmény együttműködés szorosabbra fűzésében érdekelt. Örményország pedig védőbástyaként tekint Iránra, amely akarja és képes is visszatartani Törökország dél-kaukázusi gazdasági és politikai terjeszkedését.²² Az iszlám fundamentalista iráni vezetés részéről azonban nincs szándék biztonsági garanciát nyújtani a keresztény Örményországnak, ráadásul a több irányból érkező politikai, katonai és gazdasági nyomással küzdő Irán aligha lenne képes megvédeni Örményországot egy katonai támadással szemben.

Összességében megállapítható, hogy Örményországnak nincs valós alternatívája a régióban Oroszországgal szemben, amely képes és hajlandó lenne biztonsági garanciát nyújtani a számára. Nyugati segítségre pedig a nagy távolság és a csekély érdeklődés miatt a jelenlegi biztonságpolitikai környezetben (ukrán–orosz háború) egyelőre nem számíthat.

Gazdasági érdekviszonyok

Örményország földrajzi adottságai kedvezőtlenek a világkereskedelemhez történő kapcsolódás szempontjából. A hegyvidéki ország kevés mezőgazdasági művelésre alkalmas területtel rendelkezik, így a közélélezés biztosítása az egyik legfőbb prioritás az ország számára. Az elszigetelt, tengeri kijáratral nem rendelkező ország számára nehézkes a hozzáférés a nemzetközi piacokhoz. A karabahi konfliktus következtében határai zárva vannak Azerbajdzsán és Törökország felé, így a legfontosabb kereskedelmi partnere Oroszország.

Örményország a kétezres évek elején került az orosz gazdaságpolitika fókuszába. A 2003-as iraki háború következtében a nyersanyagok (leginkább a szénhidrogének és az ércek) világpiaci ára drasztikusan megemelkedett, ez pedig arra ösztönözte Moszkvát, hogy befektetőként jelenjen meg a posztszovjet régió ásványkincsekben gazdag országaiban. Oroszország és Örményország 2002-ben megkötötte az „ingatlant adósságért cserébe” megállapodást, amelynek értelmében Örményország a stratégiai fontosságú infrastruktúrákat és szolgáltatásokat (gépgyárak, kutatóintézetek, vasúthálózat, energiaszektor) átengedi Oroszországnak mindaddig, amíg tetemes mennyiségű államadósságát rendezni nem tudja Oroszország felé. Így Moszkva gazdasági monopóliumhoz jutott Örményországban,

²¹ VIGNES, Thomas: France and the Nagorno-Karabakh Conflict: The Role of French Diplomacy. <https://tinyurl.com/2ca88uyf>; letöltés: 2024.01.30.

²² ВАРТАЗАРЯН, Карина Робертовна: Экономические проблемы Карабахского конфликта и возможные пути их решения. <https://elib.pnzgu.ru/files/eb/doc/k1mwMftlShBq.pdf>; letöltés: 2024.01.30.

ami lehetővé tette, hogy a két ország gazdasága szinte teljesen összekapcsolódjon. Örményország alapító tagja a 2015-ben létrejött Eurázsiai Gazdasági Uniónak. Az örmény gazdaság erősen importfüggő, Oroszország leginkább földgázt, elektromos gépeket és berendezéseket, vasútipari termékeket, továbbá vasat és acélt exportál Örményországba. A dél-kaukázusi ország főbb orosz irányú exportcikkei a féldrágakövek, a nemesfémek, a textilipari termékek, valamint gyümölcsök és zöldségek.²³ Gazdasága orosz irányú kitettségét az is mutatja, hogy az örmény költségvetés stabilitásához jelentős mértékben hozzájárulnak az Oroszországban dolgozó örmény állampolgároktól érkező hazautalások, amelyek a GDP 12–14%-át teszik ki.²⁴

Mindezek ellenére Örményország igyekszik alternatív kereskedelmi partnereket keresni. A második legfontosabb kereskedelmi partnere – Oroszország után – az Európai Unió. 2017-ben Jereván egy sor partnerségi megállapodást kötött az uniós országokkal. A második legnagyobb befektető Örményországban – szintén Oroszországot követve – Franciaország, amely a víz- és a hulladékgazdálkodási, illetve az energiaszolgáltatási ágazatban van jelen az országban.²⁵

A karabahi háború következtében Örményország gazdasági kapcsolatai megszakadtak Azerbajdzsánnal és Törökországgal is. Ez nagy érvágást jelentett az örmény gazdaság számára, hiszen a szovjet időszakban Örményország külkereskedelmének hozzávetőleg 85%-a Azerbajdzsánon keresztül haladt át. Miután Azerbajdzsán lezárta határait Örményország felé, Jereván kénytelen volt új, alternatív útvonalakat keresni. 2018-ban már az örmény külkereskedelem forgalmának 70%-a Georgián haladt keresztül. Mivel az örmény–török határok szintén zárva vannak, ezért virágzik a feketekereskedelem a két ország között, az áruk Georgia területén cserélnek gazdát.²⁶

A kétirányú blokád kivérezte Örményország gazdaságát. 1992-ben az ország exportbevételének hozzávetőleg 96%-át vesztette el, és 2003-ra is csak mintegy harmadát sikerült helyreállítania. A georgiai tranzitdíjak súlyos terhet jelentenek az örmény gazdaság számára. Hegyi-Karabah megtartása pedig jelentős beruházásokat igényelt örmény részről, ugyanis Hegyi-Karabah a szovjet időkben Azerbajdzsánnal volt infrastrukturálisan összekötve, így a kilencvenes évek elején új összeköttetéseket kellett kiépíteni Örményország és a szakadár köztársaság között. Ezenfelül Örményország nagy összegű kölcsönrel támogatta a Hegyi-Karabah Köztársaságot, ami a szakadár állam költségvetési bevételeinek 70%-át tette ki.²⁷

Az örmény erőfeszítések eredményeként a mindössze 3170 km² területű

²³ ДУНАМАЛЯН, Н. А.: Российско-Армянские отношения на современном этапе (1991–2023).

²⁴ ВАРТАЗАРЯН, Карина Робертовна: Экономические проблемы Карабахского конфликта и возможные пути их решения.

²⁵ PEKÇETIN, Ayşe Süreyya: Karabakh Case in the Context of France-Armenia Relations. <https://www.ankasam.org/karabakh-case-in-the-context-of-france-armenia-relations/?lang=en>; letöltés: 2024.01.30.

²⁶ ISKANDARYAN, Alek'sandr (ed.): Prospects for Peace in Nagorno-Karabakh: International and Domestic Perspectives. Caucasus Institute, 2018. pp. 103–124., https://c-i.am/wp-content/uploads/2018_British-1.pdf; letöltés: 2024.01.30.

²⁷ ISKANDARYAN, Alek'sandr (ed.): Prospects for Peace in Nagorno-Karabakh: International and Domestic Perspectives.

Hegyi-Karabah Köztársaság gazdasága az elmúlt harminc évben jelentősen bővült. Az Azerbajdzsáni SzSzsZK részeként elmaradott mezőgazdasági régió volt, gazdasága fő bevételi forrását a szőlőtermesztés és az alkoholos italok előállítása jelentette. Amikor Mihail Gorbacsov szovjet főtitkár 1985-ben alkoholelleanes intézkedéseket vezetett be, a Hegyi-Karabah AT a gazdaságának közel 45%-át elvesztette. A szőlőültetvényeket felszámolták, az alkoholos italokat gyártó üzemeket pedig bezárták. A függetlenség évei alatt a szakadár köztársaság viszonylag hatékony gazdaságépítést hajtott végre, a közvetlen külföldi tőkebefektetések Örményországból, Iránból, illetve azokból az országokból érkeztek, ahol jelentős számban él örmény diaszpóra. A lakosság döntő többsége a könnyűiparban és a textiliparban dolgozott, világszerte híres az örmény (és a karabahi) szőnyegszövés.

Hegyi-Karabah ásványi anyagokban gazdag, területén nagy mennyiségben található arany, cink, ezüst, kobalt, króm, ólom és réz is. Ami azonban a leginkább vonzóvá teszi a területet gazdasági szempontból, hogy számottevő kőolaj- és földgáztartalékkal rendelkezik. 2020-ban, a második karabahi háborút követően azonban közel 7000 vállalkozás szüntette be tevékenységét – főleg az élelmiszeriparban –, továbbá az öntözőrendszerek több régióban megsemmisültek. Ez a folyamat és a háborús károk helyreállítása ugyan jelentős kihívás elé állítja a Hegyi-Karabahot megszerző azerbajdzsáni politikai vezetést, Baku ugyanakkor óriási nyereségként tekint a nyersanyag- és energiaforrásokban gazdag területre.²⁸

Örményország és Azerbajdzsán gazdaságát összevetve megállapítható, hogy utóbbi ország GDP-je mintegy négyszerese nyugati szomszédjének. Ráadásul az örmény gazdaságnak súlyos megterhelést jelent az azerbajdzsáni katonai fölény ellentételezése. Az örmény állami költségvetés több mint 9%-át a védelmi kiadások teszik ki, szemben a GDP 4%-ánál kevesebb azerbajdzsáni védelmi költségvetéssel.

Irán a kilencvenes években több alkalommal is humanitárius segítségben részesítette Örményországot. Az elmúlt két évtizedben az Örményországba irányuló iráni export évente átlagosan 7%-kal nőtt. Irán főbb exportcikkei a földgáz (amit kifejezetten nyomott áron ad Örményországnak), a finomított kőolaj, a petróleumkocsz,²⁹ valamint a gyógyszerek és az élelmiszerek. Örményország pedig leginkább villamos energiát, vasércet és csokoládét³⁰ exportál Iránba.³¹

A fentiekből jól látható, hogy Örményország orosz függősége a gazdasági dimenzióban is egyértelműen megmutatkozik. Hosszabb távon az adhat kitörési lehetőséget ebből az elszigeteltségből, ha bekapcsolódik a regionális gazdasági együttműködésekbe.

²⁸ ВАРТАЗАРЯН, Карина Робертовна: Экономические проблемы Карабахского конфликта и возможные пути их решения.

²⁹ A petróleumkocsz – rövidítve kocsz vagy petkocsz – a kőolajfeldolgozás során nyert magas forráspontú szénhidrogén-frakciók karbonizációs terméke (nehéz maradékok).

³⁰ Irán első számú csokoládébeszállítója – Ománt és Romániát megelőzve – Örményország.

³¹ ИБРАГИМОВ, Ф. Э.: Роль Ирана в решении урегулирования Нагорно-Карабахского конфликта. <https://tinyurl.com/3fz9xnnn>; letöltés:2024.01.30.

Inkább nyertes: Oroszország

Külpolitikai mozgástér és érdekek

Az elmúlt három évtizedben Oroszország hozzáállása a karabahi konfliktushoz együtt mozgott az ország külpolitikai és gazdasági érdekszerének változásával. Az Oroszországi Föderáció geopolitikai szempontból összekapcsolódik a dél-kaukázusi régióval, hiszen hét köztársasága és két határterülete³² az Észak-Kaukázus részét képezi. E területek stabilitása és biztonsága kulcsfontosságú Moszkva számára, hiszen egy Dél-Kaukázusban esetlegesen eszkalálódó konfliktus negatív hatást gyakorolna ezekre a közigazgatási egységekre is.

A konfliktus kezdeti szakaszában Oroszország egyértelműen Örményország támogatásában volt érdekelt. A kilencvenes évek első felében a gazdaságilag meggyengült és nemzeti önérzetében megbezett ország a külpolitikai kérdéseket a belpolitikai napirendnek rendelte alá. Ennek megfelelően rugalmas megközelítést alkalmazott a dél-kaukázusi országok felé: igyekezett kiegyensúlyozott kapcsolatokat fenntartani és az orosz befolyást megőrizni a régióban anélkül, hogy közvetlen konfrontációba keveredett volna az utódállamokkal. Saját nemzetiségi problémái – különösen a csecsen és a dagestáni függetlenedési törekvések a Kaukázus térségében – miatt azonban szoros szövetségesekre is szüksége volt az államhatárokon kívül. A Szovjetunió romjain 1991-ben létrejött Független Államok Közösségében sem Georgia, sem pedig Azerbajdzsán nem kívánt részt venni – csak 1993-ban csatlakoztak –, így Oroszország jelentős katonai és anyagi segítséget nyújtott a FÁK alapító tagja, Örményország részére a Hegyi-Karabahért vívott háborúban.³³

Oroszország és Azerbajdzsán kapcsolata viszont éppen ellenkezőleg, negatív tendenciák mentén fejlődött a kilencvenes évek elején. 1990 januárjában a szovjet csapatok – az éleződő karabahi helyzetre reagálva – bevonultak Bakuba, a fegyveres összecsapásoknak számos azeri polgári lakos esett áldozatul. 1991–1994 között az orosz vezetés egyértelműen az örmény felet támogatta az első karabahi háborúban, viszont tartózkodott a függetlenségét kikiáltó Hegyi-Karabah Köztársaság elismerésétől, mert az üzenetértékű lehetett volna a csecsenek és a dagestániak számára.

Moszkva a kilencvenes évek második felében vált érdekeltté kapcsolatainak normalizálásában Bakuval. Ennek fő okát az energiahordozók nyugati exportja érdekében szükségeszerű együttműködés képezte. 1996–1997-ben megépült a több mint 1300 km-es hosszúságú Baku–Novorosszijszk³⁴ kőolajvezeték, a kaukázusi régió akkor stratégiai jelentőségű energiaszállítási útvonala. Ma már Oroszországot kikerülve, a Baku–Tbiliszi–Ceyhan kőolajvezetéken keresztül továbbítják a kőolajat

³² Adige Köztársaság, Csecsen Köztársaság, Dagesztáni Köztársaság, Észak-Oszét Köztársaság, Ingus Köztársaság, Kabard-Balkár Köztársaság, Karacsáj-Cserkesz Köztársaság, Krasznodari határterület és Sztavropoli határterület.

³³ ДУНАМАЛЯН, Н. А.: Российско-Армянские отношения на современном этапе (1991–2023).

³⁴ Oroszország Krasznodari határterületén található Novorosszijszk, a Fekete-tenger egyik legnagyobb kikötővárosa.

Azerbajdzsánból nyugat felé.³⁵

Oroszország megpróbált közvetítőként fellépni a karabahi konfliktusban érintett felek között, ennek intézményesített formáját az 1992-ben megalakult Minszki Csoportban betöltött szerepe volt hivatva garantálni. Az EBESZ égisze alatt létrehozott együttműködési platform az Amerikai Egyesült Államok, Franciaország és Oroszország részvételével kívánt közvetíteni a karabahi konfliktus békés rendezésében, de a nyugati résztvevők által életre hívott Minszki Csoport nem volt képes elfogadható alternatívát kínálni a konfliktusban részt vevő feleknek.

A kétezres évek elején a talpra álló Oroszország megkezdte a posztszovjet régió országaival kialakított kapcsolatrendszerének felülvizsgálatát. Kísérletet tett a Kaukázusi Négyek formáció létrehozására Oroszország és a három dél-kaukázusi utódállam részvételével, de Georgia és Azerbajdzsán nem támogatták az elképzelést.

A kétezres évek második felében Oroszország már elég erőssé vált ahhoz, hogy az utódállamokra ne politikai mankóként tekintsen. Úrrá lett a belső válsághelyzetein, így fontosabbá váltak számára a regionális szövetségek és a kölcsönösen előnyös gazdasági együttműködések. Az Örményország melletti egyértelmű kiállás egyre inkább korlátozta Oroszország külpolitikai törekvéseit, amelyekben Azerbajdzsán és Törökország növekvő figyelmet kapott. 2011-ben az orosz vezetés gesztust gyakorolt az azeriek felé, ugyanis Oroszország volt az első, amely kétoldalú megállapodást kötött Azerbajdzsánnal a határok kölcsönös elismeréséről.

Oroszország a Krím félsziget annektálását követően a Nyugat által kivetett szankciók hatására kénytelen volt új kereskedelmi partnereket keresni. Kiemelt jelentőségűvé vált számára az Azerbajdzsánnal, Törökországgal és Iránnal kialakított stratégiai és gazdasági szövetség, ami felülírta az Örményországgal fenntartott hagyományos baráti együttműködést. Ennek következtében Oroszország ártértékelte álláspontját a hegyi-karabahi konfliktusban, és hosszú távú külpolitikai és gazdasági érdekeit figyelembe véve a mérleg Azerbajdzsán javára billent.

Orosz biztonsági érdekek a Dél-Kaukázusban

Oroszország a 2020. évi karabahi háborút lezáró megállapodás értelmében közel 2000 fős békefenntartó erőt vezényelt a Hegyi-Karabahot és Örményországot összekötő Laçin-folyosóhoz (ejtsd: Lacsín). A megállapodás értelmében az orosz katonák 2025-ig tartózkodhatnak a térségben. A békefenntartók telepítése azonban már egyértelműen jelezte Moszkva megváltozott politikai elképzeléseit, ugyanis nem a karabahi–azerbajdzsáni határszakasz mentén láttak el szolgálatot, így eleve kizárt volt időben történő beavatkozásuk egy esetleges fegyveres incidens esetén. Ezzel szemben biztosították a menekülési útvonalat a karabahi örmények számára Örményország felé, valamint az áruszállítást Oroszországból Örményországon át Törökországba.³⁶

2020 végére már világossá vált, hogy a nemzetközi szankciókkal sújtott

³⁵ ДУНАМАЛЯН, Н. А.: Российско-Армянские отношения на современном этапе (1991–2023).

³⁶ АРУТЮНОВ, Георгий: Южный Кавказ дрейфует в Европу?

<https://novayagazeta.eu/articles/2023/12/20/iuzhnyi-kavkaz-dreifuet-v-evropu>; letöltés: 2024.02.10.

Oroszország számára létfontosságúvá vált a gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzése Azerbajdzsánnal, Törökországgal és Iránnal. Így Moszkva a színtalpak mögött jóváhagyta Bakunak a hegyi-karabahi terület visszacsatolására irányuló törekvéseit. Ezt jól mutatja, hogy az orosz média a 2020-as eseményeket már Azerbajdzsán szempontjából közelítette meg, és számos örményellenes kiadvány is napvilágot látott Oroszországban. A közvélemény-kutatások szintén kimutatták az örmények iránti szimpátia lényeges csökkenését az orosz lakosság körében. Egyértelművé vált, hogy Oroszország számára a kisebbik rossz, ha elengedi a számára politikai és gazdasági szempontból is súlytalanná vált Örményország kezét.³⁷

2. sz. ábra. Hegyi-Karabah³⁹

A 2022-ben kirobbant orosz–ukrán háború hatására a Dél-Kaukázus jelentősége drasztikusan megnőtt Oroszország számára. Ennek két lényeges tényezője, hogy Irán haditechnikai eszközök átadásával segítette az orosz haderőt, Törökország és Azerbajdzsán pedig az orosz energiahordozók egyetlen biztonságos szállítási útvonalává vált. Cserébe Oroszország is kénytelen volt gesztusokat tenni, amelynek egyik megnyilvánulása az Irán és az Eurázsiai Gazdasági Unió közötti szabadkereskedelmi övezet kialakításáról szóló megállapodás aláírása.³⁸

A karabahi rendezés kérdésében döntő jelentőségűnek bizonyult Nikol Pasinján örmény miniszterelnök és İlham Alijev azerbajdzsáni elnök 2023. május 14-én az EU égisze alatt létrejött találkozójuk. A megbeszélés során Pasinján kijelentette: országa kész elismerni Hegyi-Karabahot Azerbajdzsán részeként, amennyiben az azerbajdzsáni fél garanciákat vállal a szakadár állam területén élő örmények kisebbségi jogainak biztosítására.

2023. július 25-én orosz–örmény–azeri háromoldalú külügyminiszteri találkozót tartottak Moszkvában. Az egyeztetésen Szergej Lavrov orosz külügyminiszter a karabahi örmény lakosság azerbajdzsáni reintegrációját sürgette, míg a kisebbségi jogok garantálásáról nem esett szó. A találkozó zöld lámpát adott Azerbajdzsánnak arra, hogy – akár erő alkalmazásával – rövid időn belül megoldja a karabahi kérdést.⁴⁰

³⁷ МУСТАФАЕВ, Мамед: Карабахское противостояние роль России и Турции. <https://russiancouncil.ru/blogs/mamed-mustafaev/karabakhskoe-protivostoyanie-rol-rossii-i-turtsii/>; letöltés: 2024.02.10.

³⁸ АРУТЮНОВ, Георгий: Южный Кавказ дрейфует в Европу?

³⁹ Forrás: <https://www.economist.com/europe/2023/01/12/the-armenians-of-nagorno-karabakh-have-been-blockaded-by-azerbaijan>; letöltés: 2024.05.03.

⁴⁰ ТАТКЯН, Соси: Россия и провал мирного урегулирования в Нагорном Карабахе. <https://tinyurl.com/mrd5f5xs>; letöltés: 2024.02.10.

A fentiekén túlmenően fontos megemlíteni a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezetének passzivitását a konfliktus kapcsán. A 2012 óta hat szovjet utódállam – Belarusz, Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszország, Örményország, Tádzsikisztán⁴¹ – alkotta formáció deklarált célja, hogy külső támadás esetén a tagok fegyveres segítséget nyújtanak egymásnak. A KBSzSz 1994-es létrejötté óta egyszer nyújtott biztonsági támogatást, amikor 2022 januárjában támogatta a kazah kormányerőket az utcai zavargások és tüntetések megfékezésében. Örményország viszont 2020-ban és 2023-ban is hiába kérte a szervezet támogatását a karabahi konfliktus kapcsán, azt a szervezetet domináló Oroszország arra hivatkozva elutasította, hogy nem Örményországot, hanem Hegyi-Karabah Köztársaságot érte katonai támadás.⁴²

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy Moszkvát nem érte meglepetés Hegyi-Karabah kapcsán. A szakadár állam megszűnése jól átgondolt orosz stratégia részét képezte. Az orosz vezetés képes lett volna erő, illetve diplomáciai és gazdasági nyomásgyakorlás alkalmazásával fenntartani az *ex lex* állapotot Hegyi-Karabahban, de a számára nagyságrendekkel fontosabb orosz–ukrán háborúra összpontosítja erőfeszítéseit. Oroszország emiatt jelenleg abban érdekelt, hogy a Dél-Kaukázus biztonsági helyzete rendezett legyen, és a nyugati szankciók megkerülésére használt észak–dél gazdasági folyosó zavartalanul működhessen. Ebben fontosabb partner volt számára Azerbajdzsán, mint Örményország, így a karabahi kérdés „megoldását” az örmény érdekek háttérbe szorításával valósította meg.

Gazdasági érdekviszonyok

Az európai piacok részleges elvesztése következtében Oroszország számára felértékelődtek a dél-kaukázusi, a közel-keleti és az ázsiai országokkal meglévő gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, amelyek fejlesztésében Irán kulcsszerepet kapott. Kiemelkedő jelentőségű Moszkva számára a 7200 km hosszú észak–dél szállítási folyosó (INSTC⁴³) kialakítása Szentpétervár és Mumbai között. A kezdeményezést Oroszország, India és Irán indította útjára, ahhoz később Azerbajdzsán, Belarusz, Kazahsztán, Kirgizisztán, Omán, Örményország, Szíria, Tádzsikisztán és Törökország is csatlakozott. Irán a logisztikai központ szerepét tölténé be a kezdeményezésben, hiszen Bandar-Abbász kikötője biztosítja a tengeri összeköttetést Ománnal. Orosz prioritás továbbá az azerbajdzsáni Astara és az iráni Kazvin városok között vezető 281 km hosszú vasútvonal megépítése, így az iráni fél Oroszország – és Azerbajdzsán – által nyújtott kölcsönből finanszírozza a projektet.⁴⁴

Az orosz–iráni gazdasági kapcsolatok elmélyülését jól mutatja, hogy 2022 végére Oroszország már Irán ötödik legnagyobb kereskedelmi partnere volt, és egyben a legnagyobb befektető a perzsa államban. Jelentős a két ország közötti fegyverkereskedelem, amelynek keretében Irán pilóta nélküli harci repülőgépeket exportált Oroszországba, míg az orosz féltől harci repülőgépeket és helikoptereket,

⁴¹ Azerbajdzsán és Georgia 1994–1999 között, míg Üzbegisztán 1994–1999 és 2006–2012 között vett részt az együttműködésben.

⁴² СТРАТИЕВСКИЙ, Дмитрий: Почему одкб не стала российский нато? <https://library.fes.de/pdf-files/international/20621.pdf>; letöltés: 2024.02.10.

⁴³ International North–South Transport Corridor.

⁴⁴ BERNEK Ágnes: A nemzetközi észak–dél közlekedési folyosó geopolitikai és geoökonómiai jelentősége. In: Eurázsia Központ – Elemzése, 2023/23.

valamint rádiólokátorokat kapott.⁴⁵ A kapcsolatok szorosabbá válását mutatja az is, hogy 2023 decemberében megállapodást kötöttek szabadkereskedelmi övezet létrehozásáról Irán és az Eurázsiai Gazdasági Unió között.⁴⁶

Ahhoz azonban, hogy Oroszország biztonságosan használhassa az észak–dél szállítási folyosót, még szükséges tisztázni a Zangezur-folyosó státuszát. A 44 km hosszú folyosó Örményország Szjunik tartományán keresztül közvetlen összeköttetést teremt Azerbajdzsán magterülete és a Nahicseván exklávé között. Oroszország számára a folyosó a nyugati szankciók megkerülésének egyik alternatív útvonalát jelenti, amely az egyik legrövidebb szárazföldi összeköttetés Oroszország és Irán között. Azerbajdzsán is sokat profitálna a Zangezur-folyosó működéséből,

3. sz. ábra. Zangezur-folyosó⁴⁷

hiszen közvetlen útvonalhoz jutna az exklávéhoz, amelyet jelenleg csak Iránon keresztül ér el. Örményország hozzáállása a Zangezur-folyosó kérdéséhez ambivalens. Negatívan érinti, hogy elveszítheti joghatóságát a terület felett, továbbá a folyosó tervezett nyomvonala keresztezi az Örményország és Irán között vezető szállítási útvonalakat, beleértve a stratégiai jelentőségű földgázvezetékét is. A Zangezur-folyosó megépítése ugyanakkor

lehetőséget is jelentene az elszigetelt ország számára, hogy tranzitországgként profitáljon az Azerbajdzsán felől Nahicseván és Törökország felé irányuló áruforgalomból.⁴⁸

Oroszország gazdasági kapcsolatai intenzíven fejlődnek Azerbajdzsánnal és Törökországgal is. Mindkét ország esetében az együttműködés fő mozgatórugójának az energiahordozók kereskedelme tekinthető. 2022 februárjában Moszkva és Baku partnerségi megállapodást kötöttek, amelynek lényeges eleme, hogy Azerbajdzsán – amely az Európai Unióba irányuló földgázexportja miatt belföldi fogyasztását nem képes fedezni – a lakossági földgázellátást orosz exporttal biztosítja. Azerbajdzsán számos különböző haditechnikai eszközt is vásárolt Oroszországtól, amelyek elősegítették az azerbajdzsáni haderő harctevékenységet a karabahi hadszíntéren.⁴⁹

Törökország – Kína és India után – az orosz kőolaj harmadik legnagyobb

⁴⁵ Iran and Russia: Gyration Trade Grows. <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/may/18/iran-and-russia-gyration-trade-grows>; letöltés: 2024.02.13.

⁴⁶ Russia Says Free-Trade Agreement With Iran Likely By End Of Year. <https://www.rferl.org/a/russia-iran-free-trade-zone/32654529.html>; letöltés: 2024.02.13.

⁴⁷ Forrás: <https://english.iswnews.com/25134/opinion-iran-increasingly-uneasy-about-threats-to-common-border-with-armenia/>; letöltés: 2024.05.03.

⁴⁸ CHEDIA, Anri R.: Zangezur Corridor: Economic Potential and Political Constraints. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/zangezur-corridor/>; letöltés: 2024.02.13.

⁴⁹ Arms transfers to conflict zones: The case of Nagorno-Karabakh. <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>; letöltés: 2024.02.13.

felvásárlója. A török vezetés a gazdasági érdeket a politikai igazodás elé helyező szemléletét jól mutatja, hogy 2024-ben az orosz Lukoil és a török–azeri Star energiavállalatok stratégiai megállapodást kötöttek napi 200 ezer hordó kőolaj szállításáról.⁵⁰

Oroszország és Törökország egyik legnagyobb közös beruházása a Török Áramlat földgázvezeték, amely a meghíúsult Déli Áramlat projekt helyébe lépett. Az orosz Gazprom vállalat 2020. január 1-jén kezdte meg a földgázszállítást a vezetéken, amelynek egyik ága Törökország gázellátását biztosítja, a másik ága pedig a kelet-közép-európai országok felé vezet. 2023 augusztusában a BOTAS török állami tulajdonú vállalat szállítási szerződést kötött többek között a Magyar Villamos Művekkel (MVM), illetve a Moldovagaz vállalattal, így Törökország részben orosz eredetű földgázt értékesít Európában.⁵¹

A másik kiemelt orosz–török projekt a 4800 MW összteljesítményű Akkuyu atomerőmű megépítése, amelyben az orosz Roszatom befektető és kivitelező szerepben is részt vesz. A négy darab VVER–1200 típusú⁵³ reaktorblokkból álló létesítmény várhatóan 2028-ra készül el, tervezett élettartama 60 év, és Törökország villamosenergia-szükségletének mintegy 10%-át fogja fedezni.⁵⁴

4. sz. ábra. Akkuyu atomerőmű⁵²

Oroszország Azerbajdzsánnal, Törökországgal és Iránnal is hosszú távú, kölcsönösen előnyös és nagy hasznot realizáló befektetéseket, projekteket valósít meg. Hegyi-Karabah tisztázatlan státusza biztonsági kockázatot jelentett a négy ország közötti szárazföldi összeköttetésekre. Ennélfogva a karabahi rendezés orosz gazdasági érdekké vált. Oroszország és a három iszlám partnerország regionális gazdasági érdekei egybeesnek, ami legalább középtávra stabilizálja a karabahi rendezést.

Majdnem teljes győzelem: Azerbajdzsán

A mintegy 86 600 km² területű és 10,14 millió fő lakossággal rendelkező Azerbajdzsán a nyugati és a keleti kultúra metszéspontjában helyezkedik el. Geopolitikai helyzete kedvező, mert kőolaj- és földgázmezőkkel, valamint tengerparttal is rendelkezik, továbbá határos a térség mindhárom regionális hatalmával: Oroszországgal, Törökországgal és Iránnal. Az ország elkötelezett az

⁵⁰ BECHEV, Dimitar: Closer Ties to the West Don't Mean Turkey Will Give Up On Russia. <https://carnegieendowment.org/politika/91571>; letöltés: 2024.02.14.

⁵¹ BECHEV, Dimitar: Closer Ties to the West Don't Mean Turkey Will Give Up On Russia.

⁵² Forrás: <https://atommedia.online/en/2023/11/28/na-aes-akkuju-proshel-den-otkrytyh-dv/>; letöltés: 2024.05.03.

⁵³ A Paks II projekt keretében két ilyen reaktorblokk épül.

⁵⁴ Megérkezett az első nukleáris üzemanyag a törökországi Akkuyu Atomerőműbe. <https://www.telepaks.net/2023/04/28/megerkezett-az-elso-nuklearis-uzemanyag-a-torokorszag-akkuju-atomeromube/>; letöltés: 2024.02.14.

európai modernizáció mellett, de igyekszik a keleti kulturális örökséget is megőrizni.⁵⁵

Külpolitikai mozgástér és érdekek

A Szovjetunió felbomlását követően Azerbajdzsán a Nyugat felé is nyitni próbált, amit az Európai Unióval 1999-ben megkötött partnerségi megállapodás tetőzött be, viszont kevés gazdasági eredményt hozott. A 2000-es évek elejére a geopolitikai realitások ráébresztették az azerbajdzsáni vezetést, hogy az ország akkor léphet a gazdasági fejlődés útjára, ha – kedvező fekvését kihasználva és korábbi sérelmeit félretéve – nyit a régió domináns hatalma, Oroszország felé. Ugyanekkor talált válaszra a nyugati irányú gazdasági partnerkeresés, ugyanis az európai országok az orosz energiahordozóktól való egyoldalú függésük megszüntetése céljából befektetőkként jelentek meg a dél-kaukázusi ország energiaszektorában. Baku ezzel külpolitikai hasznot is realizált, jelentősen bővítette diplomáciai kapcsolatait.⁵⁶

Azerbajdzsán legfőbb szövetségese a régióban Törökország. A közös történelmi múlt és a kulturális azonosságtudat (pántürkizmus) következtében a két ország az „egy nép, két állam” koncepció alapján határozza meg a kölcsönös viszonyát. Ezért nem meglepő, hogy Törökország volt az egyetlen ország, amely Hegyi-Karabah kérdésének felmerülésekor azonnal nyíltan állást foglalt Azerbajdzsán oldalán, és partnere mellett a karabahi konfliktus fennállása alatt mindvégig kitartott. Törökország számára gazdasági szempontból is fontos Azerbajdzsán, mert összeköti Oroszországgal és a közép-ázsiai országokkal. A két ország együttesen vesz részt a térség nagy energiaprojektjeiben, és a biztonságpolitika területén is szoros szövetséget alkotnak.⁵⁷

Azerbajdzsán és Oroszország viszonya a Szovjetunió felbomlása után fagyossá vált, de a kétezres évek elejétől megindult a közeledés a két ország között. Azerbajdzsán nem kíván politikai szinten részt venni az orosz vezetésű eurázsiai projektekben, viszont a gazdasági együttműködést és a stratégiai partnerséget fontosnak tartja Oroszországgal. A két ország kapcsolatrendszerét meghatározza, hogy míg Azerbajdzsánban már csak a lakosság 1,5%-a (150 ezer fő) orosz, addig Oroszországban megközelítőleg 600 ezer azeri él. Ezért Baku fontosnak tartja a nyelvi-kulturális kapcsolatok ápolását, valamint a tudományos és oktatási területen az együttműködés elmélyítését Moszkvával.⁵⁸

A dél-kaukázusi ország kapcsolata Iránnal ambivalens. Kulturális hasonlóságot a két ország a vallás területén mutat, mert a lakosságuk többsége síita muszlim, viszont az azeri és a perzsa nyelv nagymértékben különbözik. Míg Azerbajdzsán területén elenyésző számban élnek perzsák, addig az Irán északi részén összefüggő tömbben élő azeriek az iráni összlakosság 16%-át alkotják. Irán fenntartásokkal

⁵⁵ ВАРТАЗАРЯН, Карина Робертовна: Экономические проблемы Карабахского конфликта и возможные пути их решения.

⁵⁶ ISKANDARYAN, Alek'sandr (ed.): Prospects for Peace in Nagorno-Karabakh: International and Domestic Perspectives.

⁵⁷ МАРАБЯН, К. П.: Особенности современной политики Турции на Южном Кавказе. <https://www.ejournal.ru/jour/article/view/1078/465>; letöltés: 2024.02.14.

⁵⁸ МУСТАФАЕВ, Мамед: Карабахское противостояние роль России и Турции.

fogadta Azerbajdzsán Hegyi-Karabahot illető álláspontját, mert biztonsági kockázatként értékelte az azeri szeparatizmus esetleges iráni megjelenését.

A perzsa állam nem nézi jó szemmel az azerbajdzsáni–török kapcsolatok elmélyülését sem, mert az ezáltal is erősödő Törökországot – bár fontos gazdasági partnerének, ugyanakkor – regionális riválisának is tekinti. Irán ellenérzéssel tekintett arra is, hogy Azerbajdzsán szorosabbra fűzte gazdasági kapcsolatait Izraellel, amelytől a karabahi háború során fontos katonai szállítmányokhoz jutott. Másrészt viszont a két szomszédos ország több regionális kereskedelmi és energetikai projektben vesz részt együttesen, valamint az elmúlt három évtizedben Irán biztosította Azerbajdzsán számára a magterület és a Nahicseván exklávé közötti szárazföldi összeköttetést.

Hegyi-Karabah státuszának tisztázása három okból is fontos volt a mindenkori azerbajdzsáni vezetés számára. Egyrészt a terület megszerzése presztízkérdés, hiszen az 1921 óta az országhoz tartozik. Másrészt Hegyi-Karabahot gazdasági szempontból vonzóvá teszik központi elhelyezkedése és kiaknázásra váró ásványkincsei. Végül a karabahi kérdés a közérdeklődés homlokterében tartása alkalmas eszköznek bizonyult az azerbajdzsáni vezetés számára, hogy elvonja a figyelmet számos olyan súlyos belpolitikai problémáról, mint a társadalmi egyenlőtlenségek és a szegénység növekedése.

Azerbajdzsán függetlenné válása óta egyre sikerebben használta ki geostratégiai adottságait arra, hogy külpolitikai mozgástere és gazdasági stabilitása szempontjából sikeres és gyümölcsöző kapcsolatrendszert alakítson ki a három regionális hatalommal. Ez utóbbi fontos tényezőnek bizonyult a kezdetben örménybarát Oroszország áthangolásához, ezáltal a karabahi kérdés Azerbajdzsán számára kedvező rendezéséhez. A Dél-Kaukázusban zajló ötszereplős geopolitikai játszma legnagyobb nyertesének Azerbajdzsán tekinthető. Győzelme azonban nem teljes, mert a Nahicseván exklávéhoz vezető közvetlen szárazföldi összeköttetés hiánya miatt Örményország – és Irán – még rendelkezik „ütőkártyával” az országgal szemben.

Biztonsági kihívások

Az első karabahi háború mély nyomot hagyott Azerbajdzsán nemzettudatában. Az viszont, hogy a Hegyi-Karabah Köztársaság függetlenségét egyetlen ENSZ-tagország, még Örményország sem ismerte el, éltette a reményt az azerbajdzsáni vezetésben, hogy alkalmas pillanatban, kedvező erőviszonyok mellett ismét fennhatósága alá vonja a szakadár területet. Már a 2016-os fegyveres összetűzés is rávilágított az azerbajdzsáni haderő képességeinek fejlődésére, valamint arra, hogy Örményország orosz katonai és politikai támogatás nélkül nem lenne képes biztosítani a szakadár köztársaság függetlenségét.

Azerbajdzsán számára a karabahi konfliktus rendezését követően az első számú biztonsági kérdés az ásványkincsekben gazdag Nahicseván exklávé helyzete. Az Örményországgal, Törökországgal és Iránnal határos, 5500 km² területű és mintegy 460 ezer lakossal rendelkező exklávé a régió kulturális bölcsőjének tekinthető. Miután Nahicseván a cári Oroszország részévé vált, az örmény lakosság kiszorult a területről, és 1914-re a lakosság már közel 70%-a azeri volt.

Amikor Szovjet-Oroszország és az Oszmán Birodalom 1921. március 16-án megkötötték a Moszkvai Szerződést, amely rögzítette a két meggyengült és belpolitikai problémákkal küszködő ország közötti határszakaszt, Moszkva a török fél felé gesztus gyakorolva népszavazást írt ki Nahicseván hovatartozásáról, amelyen elsőprő többséggel megszavazták annak csatlakozását Azerbajdzsánhoz. A szovjet érában folytatódott az örmény lakosság elvándorlása, 1979-ben a Nahicseván AT lakosságának már csak 1,4%-át alkották az örmények.⁵⁹ Az elmúlt harminc évben az anyaország támogatásának és a külföldi tőkebefektetéseknek köszönhetően az exklávé gazdasága jelentős növekedésnek indult.⁶⁰

A zangezuri közlekedési folyosó megnyitásával Azerbajdzsán közvetlen összeköttetést kapna Nahicseván exklávéval és Törökországgal is. A projekt révén Törökország is hozzáférhetne nemcsak Azerbajdzsán, hanem Irán, Türkmenisztán és Pakisztán piacaihoz is. 2024 januárjában a török és az azeri fél bejelentette, hogy saját országaik területén megkezdik a szükséges infrastrukturális beruházások kivitelezését, amely szakaszonként négy- vagy hatsávós autópálya és kétvágányú, villamosított, 160 km/h sebességre tervezett vasútvonal megépítését is magában foglalja. A tervek szerint a folyosó 2028-ra készülne el.⁶¹

Ankara és Baku felszólította Jerevánt az örmény területeken az építkezések megkezdésére. Az Örményországra gyakorolt nyomást fokozza, hogy a folyosó megnyitásában Oroszország is érdekelt, míg az annak hiánya miatt jelenleg hasznot realizáló Irán részéről passzivitásra lehet számítani.

A nemzetközi közösségben tetten érhető az aggodalom amiatt, hogy Azerbajdzsán a Zangezur-folyosó tisztázatlan helyzetét – a karabahi győzelem adta lendületet kihasználva – katonai erővel oldja meg, és Örményország Szjunik tartományának részeit elfoglalva kiszélesíti a folyosót. Ez a szcenárió azonban valószínűtlen, mert tartósan felborítaná a térség biztonsági helyzetét, ami ellentétes Oroszország, Törökország és Irán regionális érdekeivel. Ha pedig Azerbajdzsán ezt mégis meglépné, azzal veszélybe sodorná a karabahi konfliktus számára kedvező kimenetelét is.

Gazdasági érdekviszonyok

Azerbajdzsán a Dél-Kaukázus központi fekvésű országa, amely északon Oroszországgal, keleten a Kaszpi-tengerrel, délen Iránnal, nyugaton Törökországgal és Örményországgal, északnyugaton pedig Georgiával határos. Az ország jelentős földgáz- és kőolajkészletekkel rendelkezik. A függetlenségét elnyert Azerbajdzsán számára előnyösnek bizonyult, hogy az Azerbajdzsáni SzSzsZK gazdaságát kevésbé

⁵⁹ BOLOTNICOV, Cristian – PLEȘCA, Laurențiu: Nakhchivan, an Azerbaijani exclave that could cause new problems for Armenia. <https://neweasterneurope.eu/2023/11/08/nakhchivan-an-azerbaijani-exclave-that-could-cause-new-problems-for-armenia/>; letöltés: 2024.02.15.

⁶⁰ ВЕЗИРОВ, Г. Д.: Экономика Нахичеванской Автономной Республики с ее многоотраслевой структурой. <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomika-nahichevanskoy-avtonomnoy-respubliki-s-ee-mnogootraslevoy-strukturoy/viewer>; letöltés: 2024.02.15.

⁶¹ КАРМАЗИН, Игорь: Уступите дорогу: Турция принуждает Армению открыть Зангезурский коридор – В Анкаре назвали сроки строительства ключевой трассы Закавказья. <https://iz.ru/1632326/igor-karmazin/ustupite-dorogu-turtciia-prinuzhdaet-armeniiu-otkryt-zangezurskii-koridor>; letöltés: 2024.02.15.

integrálták a szovjet termelési láncolatba, mert az országnak a csekély mértékű orosz függősége miatt már kezdetektől minden esélye megvolt diverzifikált gazdaságpolitika kialakítására. Az első karabahi háború elvesztését követően az azerbajdzsáni vezetés a gazdasági növekedésre helyezte a hangsúlyt, amelynek motorját a szénhidrogének kitermelése jelentette. Az ország gazdaságpolitikai stratégiájának részét képezte a Törökországgal kötött együttműködés fokozatos elmélyítése, partnerség kialakítása a Nyugattal, továbbá a kölcsönösen előnyös kapcsolatok helyreállítása Oroszországgal. Az elképzelés megvalósítása érdekében tett lépéseknek köszönhetően a 2010-es évek második felére emelkedtek az ország devizatartalékai, így jelentős összegeket fordíthatott a haderő fejlesztésére is.⁶²

Az azerbajdzsáni (főként kőolaj- és földgáz-) export legfontosabb célországa Olaszország, ahová a kivitel 46%-a irányul, míg a második Törökország, ahová mindössze 9%-a. A legtöbb importáru Oroszországból (19%), Törökországból (16%) és Kínából (14%) érkezik gép-, vas- és acél-, valamint gyógyszer- és élelmiszeripari termékek formájában.⁶³ Az Azerbajdzsán és Oroszország közötti kereskedelem a 2020-as években jelentős növekedést mutatott, és abban a nemzeti valuták (a rubel és a manat) használata meghaladta az 54%-ot, ami az amerikai dollár és az euró fokozatos kiszorulásához vezet a térségben.⁶⁴ Az azerbajdzsáni–iráni gazdasági kapcsolatok szintén kedvezően fejlődnek, 2020 óta jelentős előrehaladást értek el a két ország közötti közúti és vasúti közlekedési hálózat fejlesztésében.⁶⁵

Az azerbajdzsáni energetikai együttműködés fő elemei a Baku–Tbiliszi–Ceyhan kőolajvezeték (amellyel részletesebben a Törökországot bemutató fejezetben foglalkozunk) és a Baku–Tbiliszi–Erzurum földgázvezeték, amely a Kaszpi-tenger azerbajdzsáni szektorában található Shah Deniz földgázmezőn kitermelt energiahordozót Georgián keresztül szállítja a törökországi terminálig. A 692 km hosszú vezeték 2006-ban kezdte meg működését. Tranzitországgként Georgia az éves földgázforgalom 5%-ára jogosult, és árkedvezményt is kap Azerbajdzsántól. Jellemző a gazdasági érdekek globális összefonódására, hogy a földgázvezeték részvényeit a British

5. sz. ábra. Baku-Tbiliszi-Erzurum földgázvezeték⁶⁶

⁶² ЛОСИЧ, Жанна Витальевна: Символическая роль Нагорного Карабаха для армянского и азербайджанского национализма в постсоветский период. <https://tinyurl.com/mrx5p2yf>; letöltés: 2024.02.15.

⁶³ Azerbaijan: Exports and imports. <https://trendeconomy.com/data/h2/Azerbaijan/TOTAL>; letöltés: 2024.02.16.

⁶⁴ “Sanctions contribute to Russia-Azerbaijan rapprochement,” Russian ambassador says. <https://mediamax.am/en/news/foreignpolicy/53888/>; letöltés: 2024.02.16.

⁶⁵ Iran exports commodities worth \$303m to Azerbaijan in 7 months. <https://www.tehrantimes.com/news/491349/Iran-exports-commodities-worth-303m-to-Azerbaijan-in-7-months>; letöltés: 2024.02.16.

⁶⁶ Forrás <https://transcaspianresources.us/south-caucasus-pipeline>; letöltés: 2024.05.03.

Petroleum (29,99%), az orosz Lukoil (19,99%), a török TPAO (19%), az azerbajdzsáni SOCAR (14,35%) és SGC Upstream (6,67%), valamint az iráni NICO (10%) vállalat birtokolja.⁶⁷

Azerbajdzsán gazdasági érdekérvényesítő képességét meghatározza, hogy az ország részese a térség legfontosabb energetikai és kereskedelmi projektjeinek. A régió összes gazdasági szereplője szoros együttműködést folytat Bakuval, ami járulékos politikai haszon az azerbajdzsáni politikai ambíciók valóra váltásához.

A győztes oldalon: Törökország

Külpolitikai mozgástér és érdekek

Törökország hagyományosan hangsúlyos szereplő a dél-kaukázusi régióban. Georgia, Örményország és Azerbajdzsán történelme egyes időszakaiban az Oszmán Birodalom fennhatósága alá tartozott. Ennélfogva a régió iránti török érdeklődés nemcsak gazdasági eredetű, hanem Törökország kulturálisan is összekapcsolódik a dél-kaukázusi országokban élő török eredetű népcsoportokkal, így az azeriekkel és a Georgiában élő adzsárokkal. Ezenfelül Azerbajdzsán biztosítja az összeköttetést Törökország és a közép-ázsiai térség többi szovjet utódállamával.

Napjainkban Ankara legfontosabb külpolitikai célja, hogy hosszú távon meghatározó regionális hatalommá nője ki magát, amelyre építve növelheti globális érdekérvényesítő képességét is. A Erdoğan elnök nevével fémjelzett, 2003 óta tartó korszak vezérideológiája egyesíti magában a neooszmanizmus⁶⁸ és a kemalista⁶⁹ politikai eszmerendszer sajátosságait, így Törökország nagy politikai mozgástérrel rendelkezik mind a Nyugat, mind pedig a Kelet irányába. Ankara hosszú távú célkitűzése a vezető szerep megszerzése az egyértelmű domináns hatalommal nem rendelkező iszlám világban.

A török távlati elképzelések ismeretében nem meglepő, hogy Törökország már a karabahi konfliktus kezdetétől egyértelműen az azerbajdzsáni reintegrációs rendezést támogatta. A nagy fokú kulturális hasonlóságot mutató azerbajdzsáni állam Ankara egyik legfontosabb és legmegbízhatóbb szövetségese. Az első karabahi háború időszakában Ankara még visszafogott magatartást tanúsított, mert nem akart nyíltan konfrontálódni a végnapjait élő Szovjetunióval, ezért a szovjet csapatok azerbajdzsáni bevonulásával szemben is passzivitást mutatott. Diplomáciai eszközökkel viszont kifejezésre juttatta nemtetszését Hegyi-Karabah függetlenségével kapcsolatban: lezárta Örményországgal közös határszakaszát és megszakította diplomáciai kapcsolatait is Jerevával.

Erdoğan hatalomra kerülésével Ankara egyre erősebben lépett fel egy számára kedvező karabahi rendezés érdekében. Így például 2019-ben Törökország Azerbajdzsánba irányuló fegyverexportja hatszorosára nőtt: Ankara nagy

⁶⁷ МАРАБЯН, К. П.: Особенности современной политики Турции на Южном Кавказе.

⁶⁸ A neooszmanizmus értelmében Törökország igyekszik geopolitikai értelemben megvetni a lábát az egykori Oszmán Birodalom területén, így a Balkán, a Kaukázus, a Közel-Kelet, Észak-Afrika és Közép-Ázsia országaiban.

⁶⁹ A nyugati mintán alapuló kemalizmus hat irányelve: republikanizmus, szekularizmus, nacionalizmus, popularizmus, reformizmus és etatizmus.

mennyiségben adott el pilóta nélküli harci repülőgépeket, kézi páncéltörő rakétavetőket és kézi légvédelmi eszközöket Bakunak. A két ország kölcsönös katonai segítségnyújtásról szóló szerződést is kötött, amely természetesen nem Törökország, hanem Azerbajdzsán számára nyújt biztonsági garanciát.⁷⁰

Törökország sikernek könyvelheti el Hegyi-Karabah reintegrációját. A lépés ugyanis egyrészt megerősítette és stabilizálta stratégiai partnere, Azerbajdzsán pozícióit a dél-kaukázusi régióban. Másrészt elhárult az akadály több gazdasági projekt megvalósítása előtt, amelyekben Törökország is érdekelt, ezek közé tartozik például a kaspi-tengeri gázvezeték, amely Türkmenisztánból és Kazahsztánból szállítaná a földgázt Azerbajdzsánon keresztül Törökországba.

Az orosz–török kapcsolatok hagyományos elemei az érdekövezetek elosztásából adódó rivalizálás és a szomszédos földrajzi fekvésük által meghatározott gazdasági egymásrataltság. Az Oroszország ellen az ukrainai háború miatt bevezetett szankciók óta a gazdasági együttműködés került túlsúlyba, ugyanis a török piacok az elvesztett nyugati érdekeltségek egyik legfontosabb alternatíváját kínálják az Oroszországi Föderáció számára. A dél-kaukázusi régióban a két ország inkább egymás partnere, mint ellenfele.

A karabahi rendezést nagyban elősegítette, hogy Moszkvának a 2008-as orosz–georgiai konfliktust követően tapasztalnia kellett az egyoldalú erőpozícióból kezdeményezett lépések káros következményeit. Az ún. ötnapos orosz–georgiai háborút követően Oroszország és Georgia viszonya olyan mértékben megromlott, hogy csaknem két évig megszakadtak a diplomáciai és a gazdasági kapcsolatok is a két ország között. Törökország ezt kihasználva elkezdte intenzíven fejleszteni gazdasági együttműködését Georgiával, aminek eredményeként napjainkban már Ankara tekinthető Tbiliszi legfontosabb kereskedelmi partnerének, továbbá Törökország a legnagyobb befektető Georgiában. Ezenfelül Törökország jelentős politikai befolyást szerzett a Georgiában élő, több mint 300 ezer főt számláló muszlim adzsár kisebbség körében.

Törökország és Irán kapcsolatát meghatározza a szoros gazdasági együttműködés. Az atomprogramja miatt 2011 óta nemzetközi szankciókkal sújtott Iránt elszigeteltségéből és kiszolgáltatottságából Törökország mozdította ki, segítve szomszédját a szankciók kijátszásában. Irán pedig tranzitországgként jelentős szerepet játszik Törökország és Azerbajdzsán, illetve az azerbajdzsáni magterület és a Nahicseván exklávé közötti kereskedelemben. Az együttműködési területek ellenére a két ország rivalizál is egymással az iszlám világban a vezető szerep betöltéséért.

Biztonsági kihívások

Törökország 1952 óta tagja a NATO-nak, így biztonságát a saját fegyveres erői mellett a szövetséges kollektív védelemre alapozza. Erdoğan vezetése alatt azonban Ankara sok kérdésben „külön utas” álláspontot képvisel a NATO-ban. Törökország és a katonai szövetség kapcsolata a szíriai konfliktus időszakában kifejezetten

⁷⁰ ВАРТАЗАРЯН, Карина Робертовна: Экономические проблемы Карабахского конфликта и возможные пути их решения.

fagyossá vált. Egyrészt Ankara – a NATO Alapszerződés 4. cikkelye alapján – szövetségi szintű egyeztetést és katonai beavatkozást sürgetett Bassár al-Aszad szíriai elnök eltávolítása céljából, erre azonban nem került sor, Aszad pedig hatalmon maradt. Másrészt a NATO – főleg az Amerikai Egyesült Államok – szövetségesként tekintett a különböző szíriai kurd fegyveres szervezetekre, míg azokat Törökország terroristaszervezeteknek, és a saját maga számára biztonsági kockázatnak tartja.⁷¹ A harmadik, kifejezetten amerikai–török eredetű, de a NATO egészére kiható feszültségforrás 2019-ben jelent meg, amikor Törökország Sz-400 Triumf (SA-21 Growler) típusú légvédelmi rakétarendszereket vásárolt Oroszországtól. Az Amerikai Egyesült Államok az ügyletet kockázatnak tekintette, mert lehetségesnek tartották, hogy az orosz fejlesztők minősített információhoz jutnak egyes szövetséges repülőeszközök műszaki paramétereiről. Ezért az amerikai fél különféle szankciókat fogantatosított Törökországgal szemben, ennek keretében kizárta Ankarát az F-35 (Lightning II) típusú harci repülőgépek fejlesztéséből is.⁷²

A karabahi konfliktus áttételes biztonsági kockázatot okozott Törökország – és Irán – számára a kurdkérdés miatt. A Törökország, Irán, Irak és Szíria területén egy tömbben élő kurdok alkotják a világ legnépesebb olyan etnikumát, amely nem rendelkezik nemzetállammal. Törökországban a Kurd Munkáspárt (PPK⁷³), Iránban a Kurdisztán Szabad Élet Pártja (PJAK⁷⁴) igyekszik politikai tömörülésként megjelenni, de a két szervezet mozgalmi szárnya rendszeresen hajt végre terrorcselekményeket. Ha a Hegyi-Karabáh Köztársaság függetlensége nemzetközi elismerést kapott volna, azt a PKK és a PJAK jelzésértékűnek tekinthették volna a kurd elszakadási törekvések tekintetében. Törökország számára ezért is kiemelten előnyös biztonsági szempontból, hogy a karabahi konfliktus azerbajdzsáni reintegrációval zárult le.

⁷¹ PÉNZVÁLTÓ Nikolett: Törökország és a NATO viszonya 1991-től napjainkig. In: Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések 2018/18., <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/neb/article/view/3574/2858>; letöltés: 2024.02.16.

⁷² Törökország nem mond le az orosz légvédelmi rakétarendszerről. https://hvg.hu/vilag/20191215_Torokorszag_nem_mond_le_az_orosz_legvedelmi_raketarendszerrol; letöltés: 2024.02.19.

⁷³ Partiya Karkerên Kurdistan.

⁷⁴ Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê.

Gazdasági érdekviszonyok

6. sz. ábra. TANAP⁷⁵

Törökország és Azerbajdzsán a kétezres évek második felében felgyorsult gazdasági együttműködésének központi eleme a Transzanatóliai Földgázvezeték (TANAP⁷⁶), amely a Déli Gázfolyosó projekt részét képezi. A 2018 óta üzemelő, 1841 km hosszú, Azerbajdzsánból kiinduló, Törökországon, Görögországon és Albánián áthaladó csővezeték látja el földgázzal Olaszországot.

A projekt fő részvényesei a SOCAR (58%), a BOTAS (30%) és a BP (12%).⁷⁷

A legfontosabb török érdekelttség a dél-kaukázusi régióban a Baku–Tbiliszi–Ceyhan kőolajvezeték. A 2006-ban üzembe helyezett, 1768 km hosszú vezeték az Azerbajdzsán fennhatósága alatt álló kaszpi-tengeri olajmezőt köti össze Georgián áthaladva a törökországi Ceyhan kikötővárossal, de már Türkmenisztán és Kazahsztán is szállított azon keresztül kőolajat nyugat felé. A Barátság kőolajvezeték után ez a második leghosszabb csővezeték a posztszovjet térségben. A projekt két fő részvényese a BP (30,1%) és a SOCAR (25%), de jelentős részvényhányadot birtokol többek között a TPAO (6,53%) és a magyarországi MOL (8,9%) is.⁷⁸

A dél-kaukázusi török gazdasági pozíciószerzés fontos eleme, hogy – amint fentebb már említettük – az orosz–georgiai háborút követően több területet átfogó partnerség alakult ki Törökország és Georgia között. A legfontosabbnak az energetikai és a közlekedési projektek tekinthetők. Az utóbbiak közé tartozik például, hogy Ankara jelentős kereskedelmi kiváltságokra tett szert Batumi kikötőjében. Ezenfelül a georgiai haderőt török fegyverekkel látták el.⁷⁹

A lehetőségeit kihasználó: Irán

Külpolitikai mozgástér és érdekek

Irán a Dél-Kaukázusban zajló ötszereplős geopolitikai játszma nyertesének tekinthető, hiszen a nyugati szankciók által sújtott ország stabilizálta pozícióit a térségben, és nélkülözhetetlen résztvevőjévé vált a régió gazdasági és kereskedelmi projektjeinek. Az iráni külpolitikai mozgástér növekedését elősegítette, hogy az elmúlt évtizedben a térség másik két „nagy játékosa”, Oroszország és Törökország

⁷⁵ Forrás: <https://www.tap-ag.com/news/news-stories/tanap-and-tap-complete-pipeline-connection>; letöltés: 2024.05.03.

⁷⁶ Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline.

⁷⁷ КУДАЯРОВ, К. А.: Турция и нагорно-карабахский конфликт. <https://cyberleninka.ru/article/n/turtsiya-i-nagorno-karabahskiy-konflikt/viewer>; letöltés: 2024.02.20.

⁷⁸ КУДАЯРОВ, К. А.: Турция и нагорно-карабахский конфликт.

⁷⁹ МАРАБЯН, К. П.: Особенности современной политики Турции на Южном Кавказе.

eltávolodott a Nyugattól.

Teherán hozzáállása a hegyi-karabahi konfliktushoz az elmúlt három évtizedben kiegyensúlyozottnak volt tekinthető. Mind az azeri, mind az örmény féllel – és az 1994-es Biskeki Egyezmény⁸⁰ aláírásától a 2020. évi háborúig a Hegyi-Karabah Köztársasággal is – határos lévén⁸¹ a karabahi események kül- és biztonságpolitikájának fókuszában álltak. Irán azonban sikertelenül próbált meg közvetítőként fellépni, mert az érintett felek fenntartásokkal fogadták részvételét a rendezésben.

Teherán szempontjából kedvezően alakult az első karabahi háború kimenetele, mivel az örmény győzelmet követően Jereván ellenőrzése alá vonta az azerbajdzsáni–iráni határ legnyugatibb szakaszát, ami lehetőséget teremtett az iráni–örmény kapcsolatok fejlesztésére. A kilencvenes évek elején Irán megközelítőleg 100 ezer hegyi-karabahi menekültet (örményeket és azerieket is) fogadott be. Irán 1997-ben elismerte Azerbajdzsán területi integritását Karabah felett, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a konfliktust békés úton kell rendezni. Innentől iráni részről ez a külpolitikai retorika kísérte végig az azeri–örmény konfliktust. Örményország pedig a tranzitország szerepét töltötte be az Irán és Oroszország között zajló kereskedelemben.⁸²

Irán és Azerbajdzsán kapcsolata nem szoros, de kiegyensúlyozott. Az iráni vezetés gyanakvással tekint az azeri nyitásra Izrael felé. A két ország között feszülő politikai ellentétek, feszültségek⁸³ viszont nem bírnak akkora súllyal, hogy éket verjenek a két ország közötti gazdasági és kereskedelmi együttműködésbe. A kölcsönösen előnyös gazdasági érdekek felülírják a politikai súrlódásokat, ráadásul esetenként Oroszország és Törökország sikeresen közvetít Irán és Azerbajdzsán között.⁸⁴

Irán haszonélvezője a térség stabilitásának, elsősorban az észak–dél szállítási folyosó biztonságos használatba vételének. Ami viszont egyértelműen hátrányosan érinti Iránt, az Törökország geopolitikai súlyának a karabahi konfliktus kimeneteléből fakadó növekedése.

A Zangezur-folyosó kérdésében Irán hozzáállása ambivalens. Amennyiben ez az új közlekedési útvonal szabaddá válik, az számára is lehetőséget teremt külkereskedelme szélesítésére, elesik ugyanakkor attól a profittól, amelyet a Törökország és Azerbajdzsán közötti tranzitország szerepében élvezett.

Biztonsági kihívások

Irán biztonsága számára lényeges megkönnyebbülést jelent a karabahi

⁸⁰ ИБРАГИМОВ, Ф. Э.: Роль Ирана в решении урегулирования Нагорно-Карабахского конфликта.

⁸¹ ИБРАГИМОВ, Ф. Э.: Роль Ирана в решении урегулирования Нагорно-Карабахского конфликта.

⁸² ИБРАГИМОВ, Ф. Э.: Роль Ирана в решении урегулирования Нагорно-Карабахского конфликта.

⁸³ 2023. március 28-án ismeretlenek rálóttek az Irán-ellenes retorikájáról ismert Fazil Mustafa azerbajdzsáni parlamenti képviselőre Bakuban. Azerbajdzsán az iráni titkosszolgálatokat vádolta meg a merénylettel.

⁸⁴ MOTAMEDI, Maziar: Analysis: Will Azerbaijan-Iran tensions lead to war? <https://www.aljazeera.com/news/2023/4/8/analysis-will-azerbaijan-iran-tensions-lead-to-war>; letöltés: 2024.02.21.

rendezés. A korábbi fegyveres összetűzések során ugyanis számos rakéta és egyéb lövedék csapódott be Iránban az akkor még Örményországgal közös határszakasz térségében.⁸⁵

A perzsa állam számára a Szovjetunió felbomlása óta biztonsági kihívást jelent, hogy Azerbajdzsán területi igénytel léphet fel vele szemben, mivel Irán északnyugati határánál egy tömbben számottevő azeri kisebbség él. Az a tény azonban, hogy a regionális szempontból meghatározó befolyással rendelkező hatalmak (Oroszország és Törökország) a jelenlegi *status quo* fennmaradásában érdekeltek, azaz a dél-kaukázusi térség stabilitásában, egyfajta biztosítékot nyújthat Iránnak is az esetleges azeri ambíciókkal szemben.

Gazdasági érdekviszonyok

A Törökországnál mintegy kétszer nagyobb területű⁸⁶ Irán gazdasága a régió többi szereplőjéhez képest elmaradottnak tekinthető. A változatos földrajzi adottságokkal rendelkező ország a világ második legnagyobb földgáz- és negyedik legnagyobb kőolajkészletével rendelkezik, ennél fogva legfontosabb bevételi forrása az energiahordozók exportja.

Az iráni gazdaság súlyos veszteségeket szenvedett a gazdasági szankciók következtében. A kőolajexport visszaesett, ami óriási nyomást gyakorolt az államháztartásra, az éves infláció többször is meghaladta a 40%-ot. A közel egy évtizedig tartó stagnálás 2020-ban ért véget, mert ekkorra Irán gazdasága – csakúgy, mint Oroszországé – sikeresen alkalmazkodott a nyugati szankciókhoz, az árszínvonal csökkent, a belföldön előállított termékek nemzetközi szinten is versenyképessé váltak. A kőolajexport csökkenése arra ösztönözte az országot, hogy a kőolajat és a szénhidrogéneket belföldön dolgozzák fel, amelyeket aztán petrokémiai termékeként exportálhatnak.⁸⁷

Irán legfontosabb kereskedelmi partnere – mind az export, mind az import tekintetében – Törökország. Irán elsősorban nyers alumíniumot és cinket, valamint polietilént exportál Törökországba, ahonnan főként gyógyszer- és élelmiszeripari termékek érkeznek. Oroszország iráni befektetései leginkább a szolgáltató szektort és a szállítás-fuvarozás területét célozzák meg, az exporttermékei között főként élelmiszerek és mezőgazdasági termékek találhatók. Irán ásványi és építőanyagokat exportál Oroszországba.⁸⁸

Irán gazdasági felértékelődését jól mutatja, hogy az ország 2023. július 4-én a Sanghaji Együttműködési Szervezet tagjává vált. A világ lakosságának csaknem felét felölelő átfogó – főleg gazdasági, de részben politikai és biztonsági – együttműködésben Irán mellett India, Kazahsztán, Kirgizisztán, Kína, Oroszország,

⁸⁵ КАЛЕДЖИ, Вали: Тревоги Ирана на поводу напряженности между Арменией и Азербайджаном. <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/trevogi-irana-po-povodu-napryazhyennosti/>; letöltés: 2024.02.21.

⁸⁶ Irán területe 1 648 000 km², míg Törökországé 783 562 km².

⁸⁷ Islamic Republic of Iran-Overview. <https://www.worldbank.org/en/country/iran/overview>; letöltés: 2024.02.21.

⁸⁸ OEC World – Russia/Iran. <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/im>; letöltés: 2024.02.21.

Pakisztán, Tádzsikisztán és Üzbegisztán vesznek részt. 2024. január 1-jén pedig Irán az Egyesült Arab Emírségekkel, Egyiptommal és Etiópiával együtt csatlakozott a BRICS csoportosuláshoz, amely immár BRICS Plusz néven folytatja működését. Az eredetileg Brazília, Oroszország, India, Kína és Dél-Afrika alkotta formáció a részt vevő országok geopolitikai együttműködését segíti elő. Irán mindkét tagság elnyerését történelmi győzelemként és stratégiai előrelépésként könyvelte el, ami kimozdítja az országot a szankciók okozta elszigeteltségből. Mivel ezek a szervezetek a Nyugat komoly alternatíváját jelentik, a tagság jelentősen hozzásegíti a perzsa államot ahhoz, hogy tovább diverzifikálhassa politikai-gazdasági kapcsolatait.⁸⁹

Hegyi-Karabah az azerbajdzsáni reintegrációt követően

2024. január 1-jén Azerbajdzsán hivatalosan reintegrálta Hegyi-Karabahot. A 2023 szeptemberében kirobbant utolsó fegyveres konfliktus következtében a régió szinte teljes örmény lakossága, megközelítőleg 120 ezer ember Örményországba menekült a Laçin-folyosón keresztül, biztonságukról orosz békefenntartók gondoskodtak. Örményország gazdaságát megviseli a menekülttömeg ellátása, az örmény háztartások 23%-a szembesül élelmiszer-ellátási problémákkal, a munkanélküliség 12,6%, a szegénységi ráta pedig megközelíti a 30%-ot.⁹⁰

Az egykori karabahi főváros, Sztepanakert – amely napjainkban már azeri elnevezés szerint Hankendi – szellemvárossá vált. Elenyésző azon örmény családok száma, akik otthonaikban maradtak, számukra az azerbajdzsáni kormány reintegrációs portál létrehozásával lehetővé tette az azerbajdzsáni állampolgárság kérvényezését. Egyidejűleg megkezdtek azoknak az azeri családoknak a Hegyi-Karabahba történő visszatelepítését Azerbajdzsán más térségeiből, akik otthonukat az első karabahi háború miatt kényszerültek elhagyni. A közigazgatás átszervezése folyamatban van, a települések, hivatalok azeri elnevezést kaptak.⁹¹

Az azeri–örmény rendezés megtorpanásokkal, de folyamatosan halad. A felek közötti közeledést mutatja a hadifogolycsere-egyezmény, illetve hogy Örményország lemondott az ENSZ égisze alatt megrendezésre kerülő klímátárgyalások (COP⁹²) koordinálásáról Azerbajdzsán javára.⁹³ Rendszeresek ugyanakkor a határvillongások, amelyek esetenként minkét oldalon véres veszteséggel járnak. A felek egymást vádolják a provokációval.⁹⁴

⁸⁹ Iran to Join the BRICS Alliance. <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/aug/24/iran-join-brics-alliance>; letöltés: 2024.02.21.

⁹⁰ TEMNYCKY, Mark: Refugee Influx Challenges Armenia. <https://cepa.org/article/refugee-influx-challenges-armenia/>; letöltés: 2024.02.22.

⁹¹ Nagorno-Karabakh's abandoned capital transforms under Azerbaijani rule. <https://eurasianet.org/nagorno-karabakh-abandoned-capital-transforms-under-azerbaijani-rule>; letöltés: 2024.02.22.

⁹² United Nations Climate Change Conference.

⁹³ Armenia, Azerbaijan Agree to Take Steps towards Normalization. <https://english.aawsat.com/world/4715461-armenia-azerbaijan-agree-take-steps-towards-normalization>; letöltés: 2024.02.22.

⁹⁴ Armenia says several soldiers killed in border flare-up with Azerbaijan. <https://www.france24.com/en/europe/20240213-armenia-soldiers-killed-border-flare-up-azerbaijan-nagorno-karabakh>; letöltés: 2024.02.22.

Hegyi-Karabah újjáépítése és újbóli benépesülése megkezdődött, de az valószínűsíthetően egy elhúzódó, lassú folyamat lesz. Azerbajdzsán érdekelt, hogy Karabah reintegrálását minél nagyobb sikerként kommunikálhassa a lakosság és a nemzetközi közösség számára.

Azerbajdzsán és Örményország között folyamatosak az egyeztetések a békeszerződés aláírásáról. Nehéz megjósolni az események alakulását, tekintettel arra, hogy a felek a nemzetközi nyilvánosság teljes kizárása mellett kívánják a vitás kérdéseket megoldani. Nagyobb fegyveres konfliktus azonban nem várható, mert az nem érdeke egyik regionális hatalomnak sem.

A dél-kaukázusi térség geopolitikai újrendezésének következő állomása várhatóan a Zangezur-folyosó kialakítása lesz. Oroszország, Törökország és Irán pedig valószínűleg képes lesz nyomást gyakorolni Azerbajdzsánra, hogy tartózkodjon a további fegyveres erőszaktól (például az örmény Szjunik tartomány megtámadásától), és ne támasszon további területi követeléseket Örményországgal szemben.

Összegzés

A karabahi konfliktus rendezése rávilágított arra, hogy a nemzetközi politikában a pragmatikus, kölcsönösen előnyös gazdasági együttműködések felülírják a hagyományos baráti szövetségeket, amilyen például Örményország és Oroszország között fennállt. A régió „nagy játékosai” – Oroszország, Törökország és Irán – a külpolitikai mozgásterük tekintetében egymás riválisai ugyan, ámde nem ellenségek. Mivel a három ország gazdasági érdekei egy irányba mutattak, érdekeltté váltak a konfliktus Azerbajdzsán számára kedvezőbb rendezésében.

A konfliktus kétoldalú megegyezéssel alapon történő megoldása az első pillanattól kezdve kilátástalan volt, ugyanis Azerbajdzsán és Örményország között kibékíthetetlen ellentét feszült Hegyi-Karabah hovatartozását illetően. A konfliktus katonai úton történő rendezése – bár retorikai szinten Törökországot kivéve a többi szereplő azt elutasította – Azerbajdzsán gazdasági és katonai erőfölénye kialakulásától kezdve a levegőben lógott. Az orosz, török és iráni egymásrautaltság következtében 2023-ra jöttek létre annak előfeltételei, hogy az azerbajdzsáni erőfölény – viszonylag gyorsan és kevés véráldozattal – érvényre jusson.

Örményország Hegyi-Karabah függetlenségének megtartásáért vívott harca kudarcra volt ítélve, Jereván geopolitikai csapdába került. Örményország önmagát Izraelhez hasonlóan az ellenséges geopolitikai környezetbe került áldozat szerepébe pozícionálta, de ezen örmény stratégia felett eljárt az idő. Emiatt viszont Jereván az elmúlt évtizedekben nem volt képes nyitni a gazdasági szempontból jelentős potenciált hordozó Azerbajdzsán és Törökország felé, így elszigeteltté vált saját környezetében. Ebből a helyzetből a kitörési lehetőséget a karabahi rendezés elfogadása teremtené meg, amely azonban a nagy véráldozatot követelő háborúk miatt nem történhet meg egyik napról a másikra.

Az 1555-ös augsburgi vallásbéke mottóját – miszerint *„akié a föld, azé a vallás”* – átfogalmazva: aki egy adott terület felett rendelkezik, azé a hatalom is. Azerbajdzsán győzelmével Oroszország megtartotta, Törökország erősítette, Irán

pedig megszilárdította pozícióit a dél-kaukázusi régióban, amely a három regionális hatalom közös érdekövezete. A dél-kaukázusi térségben a nyugalom és a stabilitás a három hatalom közös érdeke, ami lényeges összetevője a 2023–2024-es karabahi rendezés tartós fennmaradásának.

Oroszország. Törökország és Irán között a befolyásszerző rivalizálást – legalábbis időlegesen – a kölcsönösen előnyös gazdasági-kereskedelmi kapcsolatok kialakítása váltotta fel, mivel a három „nagy játékos” szembe találta magát a globális Nyugattal. Bár kulturálisan különböznek egymástól, és a közös múltjuk több esetben is komoly feszültségekkel terhelt, jelenleg számíthatnak egymásra a nyugati nyomással szemben – elsősorban a gazdaság területén. Ez az érdekszövetség várhatóan mindaddig fennmarad, amíg a három ország és a Nyugat közötti ellentét nyugvópontra nem jut.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Armenia, Azerbaijan Agree to Take Steps towards Normalization.
<https://english.aawsat.com/world/4715461-armenia-azerbaijan-agree-take-steps-towards-normalization>; letöltés: 2024.02.22.
- Armenia says several soldiers killed in border flare-up with Azerbaijan.
<https://www.france24.com/en/europe/20240213-armenia-soldiers-killed-border-flare-up-azerbaijan-nagorno-karabakh>; letöltés: 2024.02.22.
- Arms transfers to conflict zones: The case of Nagorno-Karabakh.
<https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2021/arms-transfers-conflict-zones-case-nagorno-karabakh>; letöltés: 2024.02.13.
- АРУТЮНОВ, Георгий: Южный Кавказ дрейфует в Европу?
<https://novayagazeta.eu/articles/2023/12/20/iuzhnyi-kavkaz-dreifuet-v-evropu>;
letöltés: 2024.02.10.
- Azerbaijan: Exports and imports. <https://trendeconomy.com/data/h2/Azerbaijan/TOTAL>;
letöltés: 2024.02.16.
- BECHEV, Dimitar: Closer Ties to the West Don't Mean Turkey Will Give Up On Russia.
<https://carnegieendowment.org/politika/91571>; letöltés: 2024.02.14.
- BERNEK Ágnes: A nemzetközi észak-dél közlekedési folyosó geopolitikai és geoökonómiai jelentősége In: Eurázsia Központ – Elemzések, 2023/23.
- ВЕЗИРОВ, Г. Д.: Экономика Нахичеванской Автономной Республики с ее многоотраслевой структурой. <https://cyberleninka.ru/article/n/ekonomika-nahichevanskoy-autonomnoy-respubliki-s-ee-mnogootraslevoy-strukturoy/viewer>; letöltés: 2024.02.15.
- BOLOTNICOV, Cristian – PLEȘCA, Laurențiu: Nakhchivan, an Azerbaijani exclave that could cause new problems for Armenia. <https://neweasterneurope.eu/2023/11/08/nakhchivan-an-azerbaijani-exclave-that-could-cause-new-problems-for-armenia/>; letöltés: 2024.02.15.
- CHEDIA, Anri R.: Zangezur Corridor: Economic Potential and Political Constraints.
<https://eng.globalaffairs.ru/articles/zangezur-corridor/>; letöltés: 2024.02.13.
- ДУНАМАЛЯН, Н. А.: Российско-Армянские отношения на современном этапе (1991–2023). <https://tinyurl.com/4j2bvsn8>; letöltés: 2024.01.29.
- EGERESI Zoltán: A karabahi háború vége? In: MKI Elemzések, 2023/44.
- ИБРАГИМОВ, Ф. Э.: Роль Ирана в решении урегулирования Нагорно-Карабахского конфликта. <https://tinyurl.com/3fz9xnne>; letöltés: 2024.01.30.
- Iran exports commodities worth \$303m to Azerbaijan in 7 months.
<https://www.tehrantimes.com/news/491349/Iran-exports-commodities-worth-303m-to-Azerbaijan-in-7-months>; letöltés: 2024.02.16.
- Iran to Join the BRICS Alliance. <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/aug/24/iran-join-brics-alliance>; letöltés: 2024.02.21.

Iran and Russia: Gyration Trade Grows. <https://iranprimer.usip.org/blog/2023/may/18/iran-and-russia-gyrating-trade-grows>; letöltés: 2024.02.13.

ISKANDARYAN, Alek'sandr (ed.): Identities, Ideologies and Institutions. A Decade of Insight into the Caucasus 2001-2011. Caucasus Institute, 2011.

ISKANDARYAN, Alek'sandr (ed.): Prospects for Peace in Nagorno-Karabakh: International and Domestic Perspectives. Caucasus Institute, 2018.

Islamic Republic of Iran-Overview. <https://www.worldbank.org/en/country/iran/overview>; letöltés: 2024.02.21.

КАЛЕДЖИ, Вали: Тревоги Ирана на поводу напряженности между Арменией и Азербайджаном. <https://ru.valdaicclub.com/a/highlights/trevogi-irana-po-povodu-napryazhyennosti/>; letöltés: 2024.02.21.

КАРМАЗИН, Игорь: Уступите дорогу: Турция принуждает Армению открыть Зангезурский коридор В Анкаре назвали сроки строительства ключевой трассы Закавказья. <https://iz.ru/1632326/igor-karmazin/ustupite-dorogu-turtsiia-prinuzhdaet-armeniiu-otkryt-zangezurskii-koridor>; letöltés: 2024.02.15.

КУДАЯРОВ, К. А.: Турция и нагорно-карабахский конфликт. <https://cyberleninka.ru/article/n/turtsiya-i-nagorno-karabahskiy-konflikt/viewer>; letöltés: 2024.02.20.

ЛОСИЧ, Жанна Витальевна: Символическая роль Нагорного Карабаха для армянского и азербайджанского национализма в постсоветский период. <https://tinyurl.com/mrx5p2yf>; letöltés: 2024.02.15.

MANZINGER Krisztián: Egy évvel a háború után: párhuzamos állam- és nemzetépítés Hegyi-Karabahban. In: Határ/Helyzetek, 2023. szeptember, pp. 119–141.

МАРАБЯН, К. П.: Особенности современной политики Турции на Южном Кавказе. <https://www.ejournal.ru/jour/article/view/1078/465>; letöltés: 2024.02.14.

МАРКЕДОНОВ, С. М.: Россия в процессе нагорно-карабахского урегулирования. <https://tinyurl.com/4jbw6p4u>; letöltés: 2024.01.30.

Megérkezett az első nukleáris üzemanyag a törökországi Akkuyu Atomerőműbe. <https://www.telepaks.net/2023/04/28/megerkezett-az-első-nukleáris-uzemanyag-a-torokorszagi-akkuyu-atomeromube/>; letöltés: 2024.02.14.

MOTAMEDI, Maziar: Analysis: Will Azerbaijan-Iran tensions lead to war? <https://www.aljazeera.com/news/2023/4/8/analysis-will-azerbaijan-iran-tensions-lead-to-war>; letöltés: 2024.02.21.

МУСТАФАЕВ, Мамед: Карабахское противостояние роль России и Турции. <https://russiancouncil.ru/blogs/mamed-mustafaev/karabakhskoe-protivostoyanie-rol-rossii-i-turtsii/>; letöltés: 2024.02.10.

Nagorno-Karabakh's abandoned capital transforms under Azerbaijani rule. <https://eurasianet.org/nagorno-karabakhs-abandoned-capital-transforms-under-azerbaijani-rule>; letöltés: 2024.02.22.

NÉMETH Géza: Kaukázus a hadak útján /Természet Világa, 2012, 143/10/.

OEC World – Russia/Iran. <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/rus/partner/im;> letöltés: 2024.02.21.

PEKÇETIN, Ayşe Süreyya: Karabakh Case in the Context of France-Armenia Relations. <https://www.ankasam.org/karabakh-case-in-the-context-of-france-armenia-relations/?lang=en;> letöltés: 2024.01.30.

PÉNZVÁLTÓ Nikolett: Törökország és a NATO viszonya 1991-től napjainkig. In: Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések 2018/18.

Russia Says Free-Trade Agreement With Iran Likely By End Of Year. <https://www.rferl.org/a/russia-iran-free-trade-zone/32654529.html;> letöltés: 2024.02.13.

“Sanctions contribute to Russia-Azerbaijan rapprochement,” Russian ambassador says. [https://mediamax.am/en/news/foreignpolicy/53888/;](https://mediamax.am/en/news/foreignpolicy/53888/) letöltés: 2024.02.16.

SOMOGYI Zoltán Márk: A második hegyi-karabahi háború katonai szemszögből (2.) In: Honvédségi Szemle, 2021/149(6). szám, pp. 60–76.

СТРАТИЕВСКИЙ, Дмитрий: Почему одкб не стала российский нато? [https://library.fes.de/pdf-files/international/20621.pdf;](https://library.fes.de/pdf-files/international/20621.pdf) letöltés: 2024.02.10.

SZÜCS Lotti: Mi vezetett a hegyi-karabahi konfliktusig? [https://www.ludovika.hu/magazin/muhely/2022/05/16/mi-vezetett-a-hegyi-karabahi-konfliktusig;](https://www.ludovika.hu/magazin/muhely/2022/05/16/mi-vezetett-a-hegyi-karabahi-konfliktusig) letöltés: 2024.01.27.

TATIKYAN, Sossi: Россия и провал мирного урегулирования в Нагорном Карабахе. [https://tinyurl.com/mrd5f5xs;](https://tinyurl.com/mrd5f5xs) letöltés: 2024.02.10.

ТЕМНУСЬКУ, Mark: Refugee Influx Challenges Armenia. [https://cepa.org/article/refugee-influx-challenges-armenia/;](https://cepa.org/article/refugee-influx-challenges-armenia/) letöltés: 2024.02.22.

Törökország nem mond le az orosz légvédelmi rakétarendszerről. [https://hvg.hu/vilag/20191215_Torokorszag_nem_mond_le_az_orosz_legvedelmi_raketarendszerrol;](https://hvg.hu/vilag/20191215_Torokorszag_nem_mond_le_az_orosz_legvedelmi_raketarendszerrol) letöltés: 2024.02.19.

ВАРТАЗАРЯН, Карина Робертовна: Экономические проблемы Карабахского конфликта и возможные пути их решения. [https://elib.pnzgu.ru/files/eb/doc/k1mwMftlShBq.pdf;](https://elib.pnzgu.ru/files/eb/doc/k1mwMftlShBq.pdf) letöltés: 2024.01.30.

VIGNES, Thomas: France and the Nagorno-Karabakh Conflict: The Role of French Diplomacy. [https://tinyurl.com/2ca88uyf;](https://tinyurl.com/2ca88uyf) letöltés: 2024.01.30.

A mindenkori szlovák kormányok által képviselt biztonságpolitikai irányvonalak számos változáson mentek keresztül az ország 30 éves önállósága során. E fejlődés jól végigkövethető a stratégiai dokumentumok rendszerének kialakításán, a stratégiai dokumentumok főbb megállapításain, illetve a haderő fejlesztéséhez való hozzáálláson keresztül. A szlovák biztonságpolitika eddigi történetében a legjelentősebb állomások: az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez (NATO) történő csatlakozási szándék kinyilvánítása (1993), az 1994. évi Védelmi Doktrína, a 2001. évi Nemzeti Biztonsági Stratégia, a NATO-hoz történő csatlakozás (2004), majd a 2005. és a 2021. évi Nemzeti Biztonsági Stratégiák. Írásában a szerző a szlovák biztonságpolitika fejlődésén túl bemutatja a legfontosabb biztonságpolitikai kérdések társadalmi megítélését is, amelyből kiderül, hogy a szlovák lakosság kifejezetten megosztott a Nyugathoz és a Kelethez való tartozás vonatkozásában.

Kulcsszavak: Csehszlovákia, Szlovákia, biztonságpolitika, stratégia, haderő, NATO, társadalom.

30 YEARS OF SLOVAK SECURITY POLICY

The security policies represented by the Slovak governments have changed a lot during the 30 years of Slovak independence. This development can be followed through the establishment of the system of strategic documents, the main ideas of strategic documents, and the approach to the development of the armed forces. The most important events in the history of Slovak security policy are the following: declaration of the intent to accede to the North Atlantic Treaty Organization (NATO) in 1993, the 1994 Defence Doctrine, the 2001 National Security Strategy, accession to NATO in 2004, and the National Security Strategies of 2005 and 2021. Besides the evolution of Slovak security policy, this article also introduces the reader to how society sees the most important security political issues – which will shed light on the division of Slovak society with regard to favouring the West or the East.

Keywords: Czechoslovakia, Slovakia, security policy, strategy, armed forces, NATO, society.

Az önálló Szlovák Köztársaság 2023-ban ünnepelte megalakulásának¹ 30. évfordulóját. Önállóságának elnyerésétől számítva 11 év alatt sikerült elérnie a NATO- és az EU-tagságot is, mára pedig a katonai szövetség egyik megbecsült tagjává vált. Az e mérföldkövekhez vezető út azonban nem volt döccenőktől mentes.

¹ A Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság 1993. január 1-jével vált önálló állammá Csehszlovákia felbomlását követően.

Jelen írásban a szerző bemutatja a Szlovák Köztársaság biztonságpolitikájának fejlődését 1993-tól napjainkig.

A szlovák biztonságpolitika 30 éve

A Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság különválása előtt az első lépést az önálló szlovák kül- és biztonságpolitika felé az ún. Nemzetközi Kapcsolatok Minisztériumának² megalakítása jelentette 1990. augusztus 28-án. Az országvédelem tekintetében azonban a különválás felé vezető úton komoly problémát jelentett, hogy a csehszlovák haderő szlovák területen állomásozó része a teljes haderő mindössze 17%-át tette ki, és jobbára kiképzőközpontokból, illetve katonai iskolákból állt. Az alakulatok átcsoportosításának köszönhetően azonban 1992 őszére már a haderő 40%-a mai Szlovákia területén települt.³

1989 előtt fontos rendezőelv volt, hogy az etnikai cseh és az etnikai szlovák „haderő” kialakulásának megakadályozása érdekében a szlovák és a magyar sorállomány cseh területen, míg a cseh és a morva sorállomány szlovák területen teljesítette sorkatonai szolgálatát.⁴ A központi szervek cseh területeken történő elhelyezkedése miatt sok szlovák ott szolgált magasabb beosztásokban, ezért 1993-ban a szlovák haderő felépítése azzal a kevés főtisztal, tábornokkal kezdődött meg, akik hajlandóak voltak visszatérni Szlovákiába.⁵

A szövetségi köztársaság szétválása előtt a két fél abban állapodott meg, hogy a haderő eszközeit 2:1 arányban osztják szét, azaz kétharmadot kap Csehország és egyharmadot Szlovákia.⁶ Az egyedüli kivételt a harci repülőgépek jelentették, mivel azokat egyenlő (1:1) arányban osztották szét.

A NATO-hoz történő csatlakozás elérése már Szlovákia önállóságának kezdetétől központi kérdés volt, 1993-ban azonban a Szövetség tagállamai még elzárkóztak a bővítés gondolatától. Emiatt a fiatal állam vezetői eleinte a belpolitikai témájú dokumentumokban jelenítették meg, hogy keresni kell a csatlakozás lehetőségét, illetve magas szintű nemzetközi találkozókra fejezték ki szándékukat a lehető leghamarabb történő csatlakozásra. Ezek közül a legfontosabb Michal Kováč köztársasági elnök 1993. november 4-én az Észak-atlanti Tanácsban megtartott beszéde volt, amely a NATO-csatlakozási szándék hivatalos bejelentésének tekinthető. 1994. február 9-én pedig az ország csatlakozott a NATO Békapartnerség programjához – az erre vonatkozó ún. „Prezentációs Dokumentumot” 1994. május 24-én tették közzé, amely meghatározta a NATO-tagság eléréséhez teljesítendő célokat.⁷

² Ministerstvo medzinárodných vzťahov.

³ Vladimír TARASOVIČ: *Development of Slovak security and defence policy since 1990*. In: KANDRÍK, Matej – TARASOVIČ, Matej – SÝKORA, Juraj (eds.): *Thirty Years of Slovak Security and Defence Policy*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2023. https://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/Thirty_Years_of_Slovak_Security_and_Defence_Policy.pdf. p. 11.; letöltés: 2024.01.15.

⁴ SZITÁS Péter: *29 Years of the Slovak Army*. The Danube Institute, 2022.06.24. <https://danubeinstitute.hu/en/research/29-years-of-the-slovak-army>; letöltés: 2024.01.15.

⁵ Tarasovič, pp. 13–14.

⁶ SZITÁS.

⁷ Martin CHOVANČÍK: *Vývoj bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky v rokoch 1993-1998*. Bakalárska práca. Masarykova Univerzita v Brne, 2006. május 12.

Az önálló Szlovákia legelső nemzeti biztonsági stratégiai dokumentumának az 1994. évi Védelmi Doktrína tekinthető, amely egyértelműen kinyilvánította a NATO teljes jogú tagságának célját, de „nagyreszt általános volt, és egyébként kaotikusan inkonzisztens elméleti ismeretek tartalmazott a biztonsági környezetről, a kihívásokról és az ország biztonságának biztosításáról”.⁸ A haderő alkalmazásának elveit az Alkotmány mellett ez a Védelmi Doktrína szabályozta. A doktrínában megfogalmazottak szöges ellentétben álltak a védelmi minisztérium vezetőjét, Ján Siteket⁹ delegáló Szlovák Nemzeti Párt (SNS¹⁰) által képviselt politikával, mivel az SNS ellenezte Szlovákia csatlakozását a NATO-hoz.¹¹

A NATO-tagság eléréséhez vezető úton problémát okozott azonban az, hogy a fiatal ország vezetői sokszor inkább az államépítéssel, illetve a saját politikai és gazdasági hatalmuk kiépítésével voltak elfoglalva, így a Visegrádi Négyek (V4) országcsoport másik három országával – Csehországgal, Lengyelországgal és Magyarországgal – ellentétben háttérbe szorultak a transzatlanti integráció elvei.¹² Vladimír Mečiar kormányait egyre inkább nacionalistának bélyegezték a nyugati politikai vezetők.¹³ A demokratikus értékektől való eltávolodást jól jellemezte, hogy 1995. augusztus 31-én elrabolták és külföldre hurcolták az elnök, Michal Kováč kisebbik fiát, amely ügy kapcsán felmerült az a gyanú, hogy azt a polgári nemzetbiztonsági szolgálat, a Szlovák Információs Szolgálat (SIS¹⁴) segítségével valósították meg, az elrablás célja pedig valójában az volt, hogy a Mečiar-kormányral szemben álló köztársasági elnököt lemondásra bírják.¹⁵

Mečiar harmadik kormányának (1994–1998) politikája sokkal inkább előtérbe helyezte azt a retorikát, hogy Szlovákiának nincs szüksége a transzatlanti és az európai integrációra, mivel azok nem teljesítenék a szlovákok igényeit, így a csatlakozási követelmények teljesítése is háttérbe szorult.¹⁶ 1995-ben hivatalos látogatást tett az országban William J. Perry amerikai védelmi miniszter, aki kritikusan szemlélte a szlovák lépéseket a NATO-csatlakozáshoz vezető úton. A hiányosságok közé volt sorolható a kisebbségi jogok akadályozása, az ország növekvő nemzetközi izolációja (amelyet a Mečiar-kormány „semlegesség” címén fenntartott), a rossz viszony a szomszédos országokkal, a folytatódó illegális fegyverkereskedelem, és mindezek következtében a csökkenő nemzetközi elismertség.¹⁷ A követelmények nem teljesítése okán az 1997. évi NATO-csúcson nem hívták meg a tagországok közé Szlovákiát, így kimaradt az 1999-es NATO-bővítésből.

https://is.muni.cz/th/102878/fss_b/chovancik_martin_bakalarska.pdf. pp. 10–11., pp. 14–15.;
letöltés: 2024.01.15.

⁸ CHOVANČÍK, pp. 15–16.

⁹ Védelmi miniszter 1994. december 13. és 1998. október 30. között.

¹⁰ Slovenská národná strana.

¹¹ TARASOVIČ, pp. 13–14.

¹² TARASOVIČ, pp. 12–14.

¹³ CHOVANČÍK, pp. 12–13.

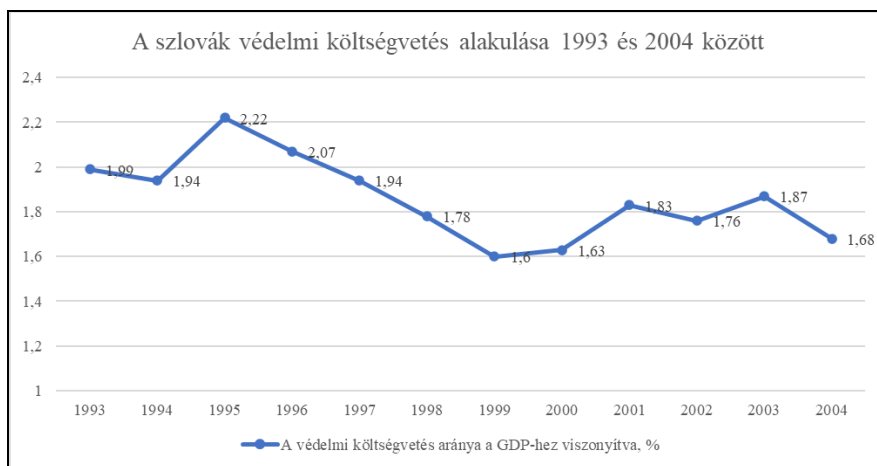
¹⁴ Slovenská informačná služba.

¹⁵ CHOVANČÍK, p. 23.

¹⁶ TARASOVIČ, pp. 12–14.

¹⁷ VIDA Csaba: *A Szlovák Köztársaság NATO-csatlakozásának folyamata (1993–2004)*. In: Felderítő Szemle. III. évfolyam 3. szám, 2004. szeptember. <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2004-3.pdf>. pp. 95–96.m; letöltés: 2024.01.15.

A kül- és a belpolitikai téren hangoztatott elgondolások és a képviselt irányvonalak közötti ellentét ellenére általánosan jellemző volt, hogy a NATO-csatlakozást megelőzően a szlovák kormányok a bruttó hazai össztermék (GDP¹⁸) közel 2%-át költötték védelmi kiadásokra.

1. sz. ábra. A szlovák védelmi költségvetés alakulása 1993 és 2004 között¹⁹

Mikuláš Dzurinda első kormánya (1998–2002) idején gyökeres fordulat következett: hozzáláttak a lehető leggyorsabban teljesíteni a NATO-csatlakozáshoz szükséges követelményeket, illetve jelentős lépés volt, hogy a kisebbségi magyar párt (a Magyar Közösség Pártja) is része lett a kormánykoalíciónak. Az új kormány 2001-ben elfogadta az ország Biztonsági Stratégiáját, Védelmi Stratégiáját és Katonai Stratégiáját, ezzel megszületett a stratégiai szintű dokumentumok hierarchiarendszere.²⁰ A Biztonsági Stratégia szerint a NATO-csatlakozás magában hordozza a valódi biztonság elérésének lehetőségét. A dokumentum írói megállapítják, „hogy Közép-Európában a béke és a stabilitás megőrzésének része az ország NATO-integrációja, valamint a csatlakozás időpontjára a fegyveres erők komplexen fel lesznek készülve az észak-atlanti Szövetség politikai és katonai struktúrájába történő integrálódásra.”²¹ Hasonló megállapítást tartalmazott a Védelmi Stratégia is.

A kormány meghatározta a haderőfejlesztés irányait is, de konkrét határidők nélkül, és 2000–2001-ben a NATO értékelése megállapította, hogy a haderő

¹⁸ Gross Domestic Product.

¹⁹ Saját szerkesztés. Adatok forrása: Pažická Černáková, Dominika: *Thirty years of development of the Armed Forces of the Slovak Republic*. p. 30., p. 37. In: Kandrik, Matej – Tarasovič, Matej – Sýkora, Juraj (eds.): *Thirty Years of Slovak Security and Defence Policy*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2023.
https://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/Thirty_Years_of_Slovak_Security_and_Defence_Policy.pdf, pp. 25–52.; letöltés: 2024.01.15.

²⁰ TARASOVIČ, pp. 14–16.

²¹ VIDA, p. 98.

fejlesztése lassú, a tervek nem realizáltak, és nincs megfelelő védelmi tervezés. A kritikákat követően készült el az ún. „Hosszú távú fejlesztési terv”, amely végre több konkrétumot tartalmazott, a szükséges pénzügyi kerettel együtt. Dzurinda második kormányának időszakára (2002–2006) az erőfeszítések beérték, és Szlovákia 2004-ben csatlakozott nemcsak a NATO-hoz (2004. március 29-én), hanem az Európai Unióhoz (2004. május 1-jén) is.²²

A szövetségi rendszerekhez történő csatlakozás szükségessé tette az ország stratégiai dokumentumainak felülvizsgálatát, így 2005-ben a parlament új Biztonsági Stratégiát és Védelmi Stratégiát hagyott jóvá.²³

A 2005-ös Biztonsági Stratégia lefekteti, hogy Szlovákia tiszteletben tartja a nemzetközi határokat, nincsenek területi követelései más országokkal szemben, és a kidolgozók értékelése szerint más ország katonailag nem fenyegeti. Az ország új felelősségeként megjelenik az euroatlanti struktúrákban vállalt kötelezettségek teljesítése és a kollektív védelemben való részvétel. A nemzetközi szervezetekbe történő belépéssel, az azokban való részvétellel Szlovákia biztonsági helyzete alapvetően megváltozott, a tagság biztonsági garanciákat nyújt, de Szlovákia felelőssége is nőtt.²⁴

A stratégia szerint Szlovákia és szövetségesei számára a legnagyobb fenyegetés a terrorizmus, illetve a tömegpusztító fegyverek terrorcsoportok kezébe történő kerülése. Fenyegetést jelentenek a bukott államok (amelyek terrorcsoportok bázisaiként, szervezett bűnözői csoportok rejtékhelyeiként és az illegális migráció forrásaiként szolgálhatnak) és a fennálló regionális konfliktusok (a dokumentum nem nevezi meg ezek helyszíneit). A szervezett bűnözői tevékenység közvetlen fenyegetést jelent Szlovákia számára és táptalajt ad a korrupciónak. Biztonsági kihívást jelent az infokommunikációs rendszerek sebezhetősége. Egész Európát fenyegeti az irányíthatatlan illegális migráció.²⁵ Érdekesség, hogy 2005-ben úgy látták, hogy Szlovákia tranzitországból egyre inkább célországgá válik, míg ma – az Ukrajnából származó háborús menekültek leszámítva – Szlovákia továbbra is csak tranzitországnak számít.

Folyamatos biztonsági fenyegetést jelent a(z) ellenérdekelt) külföldi hírszerző szolgálatok Szlovákia érdekei elleni tevékenysége. A globalizáció jelensége pozitív és negatív hatásokkal is jár, utóbbiak közé tartozik például a nem állami szereplők befolyásának növekedése. A növekvő gazdasági egyenlőtlenségek szintén biztonsági kockázatokhoz vezethetnek. Egyes csoportok emiatt veszélyeztetve érezhetik nemzeti önképüket, ami radikális nacionalizmushoz vezethet. További veszélyeket jelent a nyersanyagfüggőség, a természeti katasztrófák, a környezetszennyezés, az egyenlőtlen demográfiai fejlődés, illetve a növekvő globalizáció a fertőző betegségek terjedéséhez vezethet.²⁶

²² TARASOVIČ, pp. 14–16.

²³ TARASOVIČ, p. 17.

²⁴ „Security Strategy of the Slovak Republic 2005 (Unofficial translation)”. 2005. <https://www.mosr.sk/data/files/795.pdf>. pp. 2–4.; letöltés: 2024.01.15.

²⁵ „Security Strategy of the Slovak Republic 2005”, pp. 4–5.

²⁶ „Security Strategy of the Slovak Republic 2005”, pp. 6–7.

A dokumentum készítői stratégiai szövetségesként jelölik meg az Amerikai Egyesült Államokat, amely országgal fenntartott kapcsolatoknak „különleges helye van a Szlovák Köztársaság biztonsági érdekeinek érvényesítésében”,²⁷ továbbá kiemelt jelentőséget társítanak a Visegrádi Együttműködésnek, és célul tűzik ki a jószomszédi kapcsolatok ápolását. A stratégiában támogatásukról biztosítják Ukrajnát és a Nyugat-Balkánt a transzatlanti integrációhoz vezető úton. Támogatják az együttműködés erősítését a Független Államok Közösségével, Oroszországot pedig olyan szereplőként jelölik meg, amely bizonyosan hatással lesz az eurázsiai régió biztonságára. Emellett nagyobb figyelmet kívánnak fordítani a földközi-tengeri régióra és aktívabb szerepet vállalni a Közel-Kelet problémáinak kezelésében. Nem utolsósorban pedig Szlovákia hozzá akar járulni az afrikai, az ázsiai és a latin-amerikai régiókban a demokrácia, a jogállamiság és a piacgazdaság erősítéséhez.²⁸

A 2005-ös Biztonsági Stratégia sok esetben kifejezetten előrelátónak bizonyult (például az infokommunikációs rendszerek és a fertőző betegségek tekintetében), de a katonai konfliktusokat nem említett. E tekintetben a dokumentum egy általános korrajznak tekinthető, hiszen épp a Nyugat és Oroszország közötti békülés időszakában íródott. Bár megírásakor és elfogadásakor valószínűleg nem számoltak vele, de a stratégia abban a tekintetben is egyedülálló lett, hogy 16 éven keresztül érvényben maradt, mivel utána először 2021-ben fogadtak el új nemzeti biztonsági stratégiai dokumentumot.

A NATO-csatlakozási követelmények teljesítése során alapvető fontosságú volt a haderő modernizációja, illetve ennek keretében történt meg a sorkatonaság kivezetése és a professzionális haderőre történő átállás 2006. január 1-jével. A második Dzurinda-kormány után, Robert Fico első kormányának (2006–2010) beiktatásával azonban a haderőfejlesztés megszakadt, és a védelmi költségvetés is egyre csökkenő tendenciát mutatott. Iveta Radičová kormánya (2010–2012) ugyan megkísérelte orvosolni a problémát, a koalíción belüli viták és egyes minisztereket érintő korrupciós botrányok miatt azonban csak hivatali ideje felét tudta kitölteni. A 2012-es előrehozott választásokat követően ismét egy Robert Fico vezette kormány került hatalomra (2012–2016). A Radičová-kormány idején Róbert Ondrejcsák államtitkár kezdeményezésére készült védelmi felülvizsgálat eredményeit megjeleníteni hivatott Fehér Könyvet a Fico-kormány elfogadta (2013), a modernizációs programok kiválasztása azonban nem szakmai, hanem politikai elvek mentén valósult meg, a 2013 és 2015 közötti évekre pedig a védelmi költségvetés GDP-arányosan mindössze 1%-ra zsugorodott.²⁹

²⁷ „Security Strategy of the Slovak Republic 2005”, p. 15. Saját fordítás.

²⁸ „Security Strategy of the Slovak Republic 2005”, pp. 15–16.

²⁹ TARASOVIČ, pp. 17–19.

2. sz. ábra. A szlovák védelmi költségvetés alakulása 2005 és 2024 között³⁰

2014-ben a Krím félsziget megszállása jelentős változást eredményezett a biztonsági környezetben, amelyre a NATO még abban az évben, a walesi csúcstalálkozón reflektált. Ennek eredményeként született meg a Készenléti Akcióterv (RAP³¹), amelyben – többek között – a szövetségesek megerősítették elkötelezettségüket a kollektív védelem rendszere iránt, döntöttek a folyamatos katonai jelenlét fenntartásáról a NATO keleti határán, illetve a csökkenő védelmi költségvetések tendenciájának megállításáról, azaz megszületett az a célkitűzés, hogy a tagországok védelmi költségvetésének el kell érnie a GDP 2%-át.³²

A szlovák politikai vezetés azonban nem jelenítette meg új stratégiai dokumentumokban a walesi vállalásokat: a kormány ugyan ígéretet tett arra, hogy új biztonsági és védelmi stratégiát készít, azokat pedig legkésőbb 2017-ig³³ a parlament elé terjeszti, erre azonban nem került sor. A védelmi költségvetés 2014 után még évekig alig 1% fölötti volt, és csak 2019-ben (a Ján Kuciak oknyomozó újságíró és menyasszonya meggyilkolása³⁴ utáni kormányátalakítás után, Peter Pellegrini miniszterelnöksége alatt) nőtt a GDP 1,8%-ára.

³⁰ Saját szerkesztés. Adatok forrása: Pažická Černáková, p. 37., p. 43.; „Návrh rozpočtu verejnej správy.” Ministerstvo financií Slovenskej Republiky. <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=519002>. p. 152.; letöltés: 2024.01.15.

³¹ Readiness Action Plan.

³² „Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales.” Press Release (2014) 120, 2014. szeptember 5. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm; letöltés: 2024.01.15.

³³ TARASOVIČ, p. 19.

³⁴ Ján Kuciak oknyomozó újságírót és menyasszonyát, Martina Kušnírovát 2018. február 21-én gyilkolták meg otthonukban Veľká Mačán (Nagymácséd). Kuciak halála előtt egy olyan cikken dolgozott, amelyben kollégáival azt tervezte bemutatni, hogy az olasz maffia szálai hogyan hálózák be Szlovákiát, és ezek a szálak egészen az akkori legnagyobb kormánypárt, az Irány-Szociáldemokrácia (Smer-SD) vezetőiig értek. A gyilkosság után két héttel, 2018. március 12-én lemondott Robert Kaliňák belügyminiszter (a negyedik Fico-kormányban jelenleg védelmi miniszter), március 15-én pedig Robert Fico miniszterelnök.

A 2020. évi parlamenti választásokat követően megalakult, Igor Matovič vezette kormány célul tűzte ki a stratégiai dokumentumok felülvizsgálatát, ami a legújabb biztonsági kihívás, a koronavírus-járvány közepette valósult meg. Az új Biztonsági Stratégiát és az új Védelmi Stratégiát 2021-ben fogadta el a parlament.

A 2021. évi Biztonsági Stratégia a jelenleg érvényben lévő nemzeti biztonsági stratégia. A dokumentum megállapítja, hogy a biztonsági környezet több tekintetben romlott, és a jelentkező fenyegetések és kihívások összetettek, egymáshoz kapcsolódnak, és nagyobb hatással járnak a biztonságra nézve. A dokumentum lefekteti, hogy Szlovákia felelős a saját biztonságáért, valamint a NATO- és az EU-tagságot a biztonság alappilléreinek tekinti.³⁵ A stratégia annyiban mindenképpen egyedülálló, hogy fenyegetésként megnevezi³⁶ Oroszországot, amely agresszív viselkedésével nemzetközi jogokat sért, emellett pedig stratégiai partnerként megemlíti³⁷ az Amerikai Egyesült Államokat.

A stratégia a biztonsági kihívásokat és fenyegetéseket három szinten sorolva tekinti át, ezek a globális, a tágabb regionális és a nemzeti szintek.

A globális biztonság szintjén a kihívások és a fenyegetések közé sorolja a magas fokú dinamizmus miatti alacsony előrejelezhetőséget. Növekszik a hibrid fenyegetések jelentősége, illetve növekszik az autoriter államok és a nem állami szereplők befolyása. Egyre intenzívebbé válik az államok közötti versengés, ugyanakkor gyengül a multilateralizmus és gyakoribbá válik a nemzetközi jog megszegése. Jelentős globális fenyegetésnek ítélik a klímaváltozást, és magas a terrorfenyegetettség szintje is. A proliferáció ellenes rezsimek erodálódása is jelentős kockázat, csakúgy, mint a technológiai fölényért és a kibertér dominálásáért folytatott verseny. A stratégia a globális kihívások és a fenyegetések közé sorolja továbbá a létfontosságú infrastruktúra elleni támadások veszélyét, a dezinformációs törekvéseket, az egészségügyi fenyegetéseket (például világméretű járványok), illetve a demográfiai változásokat.³⁸

A tágabb regionális szinten a kihívások és a fenyegetések közé sorolja az euro-atlanti térség szomszédságában fennálló lezáratlan konfliktusokat, különös tekintettel a kelet-európai és a nyugat-balkáni térségre, a Közel-Keletre, illetve a Száhel-övezetre. Az országok közötti gazdasági különbségek növekvő migrációs nyomást helyeznek az EU- és a NATO-tagországokra.³⁹

A 2021. évi stratégia nemzeti szinten számos kihívást és fenyegetést felsorol. Ennek alapján egy Szlovákia elleni hagyományos fegyveres támadás a legkomolyabb potenciális biztonsági fenyegetés, valószínűsége azonban alacsony az ország NATO- és EU-tagságának köszönhetően. Egy Szlovákia területén elkövetett terrortámadás valószínűsége szintén alacsony, annak lehetősége viszont fennáll, hogy az ország területén terveznek meg támadásokat európai célpontok ellen.

³⁵ „Security Strategy of the Slovak Republic”, 2021.
<https://www.mzv.sk/documents/30297/4638226/security-strategy-of-the-slovak-republic.pdf>.
pp. 3–5.; letöltés: 2024.01.15.

³⁶ „Security Strategy of the Slovak Republic” (2021), p. 11.

³⁷ „Security Strategy of the Slovak Republic” (2021), p. 22.

³⁸ „Security Strategy of the Slovak Republic” (2021), pp. 8–11.

³⁹ „Security Strategy of the Slovak Republic” (2021), pp. 11–12.

Szlovákia és szövetségesei gyakorlatilag a kibertámadások folyamatos célpontjai. Fennáll a létfontosságú infrastruktúra elleni támadások veszélye, illetve az energiaellátás szándékos akadályoztatásának veszélye is. A hibrid támadások jelentette fenyegetés folyamatosan nő, a külföldi hírszerző szolgálatok szlovákiai tevékenysége pedig az egyik legsúlyosabb fenyegetést jelenti. A szlovák gazdaság nyitottsága miatt jelentősen érzékeny az európai és a globális piac változásaira. A fenyegetések között megjelenik továbbá az illegális migráció, a szervezett bűnözés, a korrupció és a környezetszennyezés.⁴⁰

Nem utolsósorban pedig fontos megemlíteni, hogy az országot érintő fenyegetések között felsorolja az irrendentizmust is: az „irrendentizmus, a szeparatizmus és a történelmi követelések táplálása, beleértve a háborúk utáni [...] békeszerződések megkérdőjelezését, azok közé az eszközök közé tartoznak, amelyeket külső szereplők arra használhatnak fel, hogy a Szlovák Köztársaság létfontosságú biztonsági érdekeit fenyegetessék, vagy destabilizálják [állami] intézményeit és megosszák a társadalmat”.⁴¹ Ez azt jelenti, hogy még mindig vannak (vagy legalábbis 2021-ben voltak) olyan személyek, akik valós esélyt látnak arra, hogy Magyarország megkérdőjelezné Szlovákia területi integritását, esetleg a szlovákiai magyar kisebbség szeparatista törekvéseit táplálna.

A 2020 és 2023 között az országot irányító kormányok⁴² nemzetközi szinten elismerést vívtak ki a NATO-vállalások irányába mutatott elkötelezettség, a következetesen transzatlanti irányvonal képviselése, illetve az orosz–ukrán háború kitörése után Ukrajna támogatása miatt.⁴³ A szinte folyamatos belpolitikai válságok azonban előrehozott választásokhoz vezettek 2023 szeptemberében, majd megalakult a negyedik Fico-kormány. A kormányprogramban meghatározásra került a stratégiai dokumentumok felülvizsgálatának szükségessége, amely várhatóan 2024 folyamán fog megvalósulni.

A 88 oldalas kormányprogramban a biztonságpolitikai rész nem egész három oldalt foglal el. A dokumentum kijelenti, hogy a 2022. február 24-én kitört orosz–ukrán háborúnak nincs katonai megoldása, ezért az azonnali tűzszünetet támogatják. Egyúttal – az előző kormányok gyakorlatával ellentétben – befejezik Ukrajna állami készletekből történő katonai támogatását, csak a kereskedelmi alapú hadiipari eladásokat, illetve a humanitárius segítségnyújtást engedélyezik. A haderő fejlesztése során az egyéni katonára, életének megóvására fognak koncentrálni, és prioritást képez a légvédelmi képesség helyreállítása. Alapvető biztonsági kockázatnak tekintik az illegális migrációt és a nemzetközi terrorizmust, és az Észak-atlanti Szerződés 3. cikkelyének, azaz a saját védelmi képességek fejlesztésének fontosságát hangsúlyozzák az 5. cikkely, azaz a kollektív védelem

⁴⁰ „Security Strategy of the Slovak Republic” (2021), pp. 12–15.

⁴¹ „Security Strategy of the Slovak Republic” (2021), p. 14.

⁴² 2020. március 21. és 2021. április 1. között Igor Matovič, majd egy kormányátalakítás után 2023. május 15-ig Eduard Heger töltötte be a kormányfői tisztséget. 2023. május 15. és október 25. között szakértői kormány vezette az országot, amelynek miniszterelnöke Ľudovít Ódor volt, aki így az ország első, magyar kisebbséghez tartozó miniszterelnöke lett.

⁴³ 2022 és 2023 során a szlovák kormányok több katonai segélycsomaggal támogatták Ukrajnát, ezek részét képezte többek között az ország egyetlen Sz–300 típusú légvédelmi rakétarendszere, illetve a MiG–29 típusú harci repülőgépek átadása is.

elve helyett. A negyedik Fico-kormány azonban a védelmi költségvetést nem szándékozik a GDP 2%-a fölé emelni, hanem éppen ezen az arányszámon tervezi tartani.⁴⁴

A várhatóan még 2024-ben bemutatásra kerülő új biztonsági stratégia abban a tekintetben lesz jelentős mérföldkő, hogy eddig csak nyugati értékrendet képviselő, liberális-demokrata kormányok alatt fogadtak el biztonsági stratégiákat, így a 2001., a 2005. és a 2021. évi biztonsági stratégiák mind ezt az irányvonalat tükrözték. Bár a harmadik Fico-kormány 2017-ben elkészített egy biztonsági stratégiát, az végül nem került elfogadásra, így a várhatóan 2024 folyamán elkészülő új dokumentum lehet az első olyan, amelyet egy baloldali, korábbi kormányzásai alatt egyértelműen oroszbarátnak bélyegzett kormány készít és fogad el.

A társadalmi megítélés kérdése

Szlovákiában a társadalom egy része pozitívan tekint Oroszországra, ennek történelmi és társadalmi-kulturális gyökerei vannak. Egyrészt a szlovák lakosság felszabadítókként tekint az oroszokra, akik a II. világháború végén segítettek leküzdeni a náci elnyomást. Másrészt a szláv népek testvériségének szellemisége még most is erős köteléket képez kiemelten az idősebb lakosság, de a baloldali politikusok és gondolkodók körében is. Emiatt sok kérdésben a szlovák társadalom értékítélete teljesen máshogy alakul, mint a más kelet-közép-európai országokban.

A NATO-csatlakozás kérdése az 1990-es években kifejezetten megosztotta a társadalmat. 1994 májusában 49% támogatta, 25% ellenezte, míg 26% nem nyilvánított véleményt a kérdésben. A Mečiar-kormány politikájának hatására azonban már 1998 márciusára csak 38% támogatta a csatlakozást, 53% ellenezte, 9% pedig nem nyilvánított véleményt. 1998-ban kezdte meg tevékenységét Mikuláš Dzurinda első kormánya, amely jelentős összegű (több száz millió koronányi) költségvetési forrást fordított a NATO népszerűsítésére, így 2003 decemberére sikerült elérni, hogy 55% támogassa a csatlakozást, míg 41% továbbra is ellenezte, és csak 4%-nak nem volt véleménye.⁴⁵

A GLOBSEC szlovákiai székhelyű *think-tank* 2023-ban publikált tanulmányában több releváns biztonságpolitikai témában is bemutatta a kelet-közép-európai országok lakosságának véleményét. A felmérés egyik fontos kérdése volt: „Képzeld el, hogy a következő hétvégén referendumot tartanak az országában annak NATO-tagságáról. Mire szavazna – hogy az országa kilépjen a NATO-ból, vagy maradjon?” A kérdésre a szlovákok mindössze 58%-a válaszolta azt, hogy maradjon országuk NATO-tag, míg ez az arány Lengyelországban 94%, Magyarországon és Romániában 89-89%, Litvániában 88%, Csehországban 85%, Lettországon 79% és Bulgáriában 58%. A GLOBSEC értékelése szerint – bár Szlovákiában az elmúlt években nőtt a NATO támogatottsága (a 2018-as 50%-ról

⁴⁴ „Programové vyhlásenie vlády Slovenskej Republiky 2023–2027. Lepšie, pokojnejšie a bezpečnejšie život.” <https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=535376>. pp. 85–87.; letöltés: 2024.01.15.

⁴⁵ VIDA, pp. 99–100.

2022-re 72%-ra emelkedett) – „a hazai és külföldi szereplők által végrehajtott masszív dezinformációs kampányok” miatt a trend megfordult.⁴⁶

Az alábbi táblázat⁴⁷ a GLOBSEC tanulmánya alapján a V4-országok lakosságának válaszait mutatja be további releváns kérdések/állítások esetében annak illusztrálására, hogy mennyire másként vélekedik a szlovák társadalom a biztonságpolitikai kérdésekről.

Állítások		Lengyelország	Csehország	Magyarország	Szlovákia
Az ukrajnai háborúért elsődlegesen felelős...	Oroszország, amely megtámadta Ukrajnát.	85%	71%	54%	40%
	Ukrajna, amely elnyomta az oroszok kisebbségét.	3%	8%	16%	17%
	a Nyugat, amely provokálta Oroszországot.	4%	15%	19%	34%
Egyetért azzal, hogy Oroszország fenyegetést jelent az országára nézve.		88%	79%	48%	54%
Egyetért azzal, hogy az Amerikai Egyesült Államok fenyegetést jelent az országára nézve.		5%	16%	25%	50%
Egyetért azzal, hogy...	országának támogatnia kell az ukrán menekülteket, mert a háború elől menekülnek.	81%	74%	90%	59%
	az ukrán menekültek a társadalom sebezhetőbb rétegeitől veszik el a támogatást, akiknek nagyobb szükségük lenne rá.	52%	39%	41%	69%

Összegzés

Az ország biztonság- és védelempolitikai stratégiai dokumentumainak kidolgozottságán jól mérhető a fiatal ország fejlődése is. Míg az 1990-es években a stratégiai dokumentumok rendszere hiányos volt, a három stratégia (biztonsági, védelmi és katonai) 2001-es megszületése fontos mérföldkő volt, és azt követően a dokumentumok stratégiáról stratégiára egyre részletesebbek lettek, illetve egyre alaposabban szemlélik a világot és mérik fel a potenciális biztonsági kockázatokat és fenyegetéseket.

Az önállóság kezdeti éveit erős nacionalizmus jellemezte, ami részben természetesnek tekinthető egy önálló állam építését megkezdő országban, amely igyekszik meghatározni saját identitását. Ezen felül vélhetően annak is volt köszönhető, hogy a friss önállósággal rendelkező, a Nyugat és Oroszország közötti térben lavírozó és gyenge lábakon álló kormányzat a nemzetiségi kártya kijátszásával tudták ideig-óráig az elért politikai pozíciójukat bebiztosítani a társadalomban. Ez hátrányosan érintette az országban élő nemzeti kisebbségeket. Az

⁴⁶ „GLOBSEC Trends 2023: United We (Still) Stand.” GLOBSEC, 2023. május 22. <https://www.globsec.org/what-we-do/publications/globsec-trends-2023-united-we-still-stand>. pp. 28–29.; letöltés: 2024.01.15.

⁴⁷ Adatok forrása: „GLOBSEC Trends 2023”.

idő előrehaladtával ez a trend megfordulni látszik, és a politikai vezetés is egyre inkább bizonyul elfogadónak Szlovákia saját kisebbségeivel szemben, habár szlovák–magyar viszonylatban a bizalom erősítése éppen ezen a téren még hosszú időt fog igénybe venni, ami mindkét fél részéről megkívánja a retorika finomhangolását.

A haderő helyzete többé-kevésbé tükrözte a régióban tapasztalható trendeket: a Szovjetunió felbomlása után a haderő létszámának, az objektumok és a haditechnikai eszközök számának, illetve a katonai költségvetésnek a csökkentése volt jellemző. Szlovákia esetében ezt a helyzetet színesítette a Csehszlovákia szétválásakor Csehország javára történt 2:1 arányú haditechnikai megosztás, illetve a tény, hogy például harcoló alakulat alig volt a szlovák területen. 2014 előtt, azaz a Krím félsziget Oroszország általi megszállását megelőzően elsősorban a meglévő szovjet/csehszlovák gyártmányú haditechnikai eszközök felújítása volt a jellemző, de 2014 után – még ha kicsit késve és döcögösen is, de – megkezdődött a haderő technikai eszközparkjának fejlesztése nyugati eszközök beszerzésével.

Ez a folyamat jelenleg is tart, a haderő a megrendelt nyugati újonnan gyártott eszközöknek még csak egy részét kapta meg. Ezek közül a jelentősebbek az UH–60M Black Hawk típusú többcélú helikopterek, a C–27J Spartan típusú szállító repülőgépek és a hazai gyártmányú Zuzana 2 típusú önjáró ágyútarackok. Emellett 2023-ban átvették az első Patria AMV 8×8 kerékképletű harcjárművet, és 2024-ben megkezdődött a megrendelt 14 darab F–16 Fighting Falcon Block 70/72 típusú harci repülőgép leszállítása is. Ugyanakkor a haderő több területen jelentős képességvesztést szenvedett el 2022–2023-ban: nincs önálló légvédelme, nincsenek harci repülőgépei, lőszerkészletei elfogytak, mivel az előző kormány a szovjet/orosz gyártmányú eszközöket Ukrajnának adományozta. E hiányosságok orvoslása az új kormány prioritásai közé tartozik.

Bár az ország önállóságának 30 éve alatt a kül- és a belpolitikai döntések nem mindig tükrözték a NATO iránti elkötelezettséget, katonapolitikai téren azonban – ha lassan is, de – minden egyes döntés és reformfolyamat egyre inkább a NATO-kompatibilitást célozta. Ennek eredményeként a szlovák haderő hazai téren évek óta az egyik legmegbízhatóbb állami intézmény, míg nemzetközi téren elismeréssel tekintenek nemzetközi szerepvállalására – „a Szlovák Köztársaságra úgy tekintenek, mint amely az egyik legaktívabb a külföldi műveletek terén”.⁴⁸

⁴⁸ Pažická ČERNÁKOVÁ, p. 36.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- „*GLOBSEC Trends 2023: United We (Still) Stand.*” GLOBSEC, 2023. május 22.
<https://www.globsec.org/what-we-do/publications/globsec-trends-2023-united-we-still-stand>.
- „*Návrh rozpočtu verejnej správy.*” Ministerstvo financií Slovenskej Republiky.
<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=519002>.
- „*Programové vyhlásenie vlády Slovenskej Republiky 2023–2027. Lepšie, pokojnejšie a bezpečnejšie žiť.*”
<https://www.nrsr.sk/web/Dynamic/DocumentPreview.aspx?DocID=535376>.
- „*Security Strategy of the Slovak Republic 2005 (Unofficial translation)*”. 2005.
<https://www.mosr.sk/data/files/795.pdf>.
- „*Security Strategy of the Slovak Republic*”, 2021.
<https://www.mzv.sk/documents/30297/4638226/security-strategy-of-the-slovak-republic.pdf>.
- „*Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales.*” Press Release (2014) 120, 2014. szeptember 5. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm.
- CHOVANČÍK, Martin: *Vývoj bezpečnostnej politiky Slovenskej republiky v rokoch 1993–1998*. Bakalárska práca. Masarykova Univerzita v Brne, 2006. május 12.
https://is.muni.cz/th/102878/fss_b/chovancik_martin_bakalarska.pdf.
- Pažická ČERNÁKOVÁ, Dominika: *Thirty years of development of the Armed Forces of the Slovak Republic*. In: KANDRÍK, Matej – TARASOVIČ, Matej – SÝKORA, Juraj (eds.): *Thirty Years of Slovak Security and Defence Policy*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2023. https://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/Thirty_Years_of_Slovak_Security_and_Defence_Policy.pdf. pp. 25–52.
- SZITÁS, Péter: *29 Years of the Slovak Army*. The Danube Institute, 2022.06.24.
<https://danubeinstitute.hu/en/research/29-years-of-the-slovak-army>.
- TARASOVIČ, Vladimír: *Development of Slovak security and defence policy since 1990*. In: KANDRÍK, Matej – TARASOVIČ, Matej – SÝKORA, Juraj (eds.): *Thirty Years of Slovak Security and Defence Policy*. Institute for Public Affairs, Bratislava, 2023. https://www.ivo.sk/buxus/docs/publikacie/subory/Thirty_Years_of_Slovak_Security_and_Defence_Policy.pdf. pp. 9–23.
- VIDA Csaba: *A Szlovák Köztársaság NATO-csatlakozásának folyamata (1993–2004)*. In: Felderítő Szemle. III. évfolyam 3. szám, 2004. szeptember.
<https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2004-3.pdf>. pp. 91–104.

VÁRADI CSONGOR

WILLIAM STEPHENSON – A KANADAI JAMES BOND, AKI BRIT KÉMFŐNÖKKÉNT VÁLT LEGENDÁVÁ

A második világháborúnak sok ismert és ismeretlen hőse között kitűnik William Stephenson munkássága. A később James Bond figurájának egyik inspirálója egyszerre tartozott azoknak a szűk rétegéhez, akik a legfelsőbb szinten irányították a szövetségesek hírszerzési tevékenységét a toborzástól kezdve a kiképzésen át a műveletekig. Ő maga bár nem végzett tényleges hírszerzői tevékenységet az ellenséges vonalak mögött, de előkészítő és koordináló tevékenysége rengeteget hozzatott az éppen akkor kialakuló amerikai és brit hírszerző közösség létrehozásához. Stephenson életútja bemutatja, nem kell James Bondnak lenni ahhoz, hogy sikereket lehessen elérni a hírszerzés területén, sőt a kis részletekre fókuszáló és folyamatosan végzett csapatmunka volt az, ami segítette a szövetségesek titkosszolgálati műveleteit és egyben a nácik feletti győzelemben is döntő szerepet játszott.

Kulcsszavak: Amerikai Egyesült Államok, életrajz, diplomácia, hírszerzési műveletek, James Bond, Kanada, második világháború.

WILLIAM STEPHENSON – THE CANADIAN JAMES BOND, WHO BECAME A LEGEND AS A SPYMASTER

Among the many known and unknown heroes of the Second World War, the work of William Stephenson stands out. One of the inspirations for the character of James Bond by Ian Fleming (who was also Stephenson's colleague) belonged at the same time to the narrow stratum that managed the intelligence activities of the Allies at the highest level, from recruitment and training to operations, and to those who until the end of the war (and even afterwards) remained in the background. Although he himself did not carry out actual intelligence operations behind enemy lines, his preparatory and coordinating activities contributed a lot to the creation of the American and British intelligence community that was emerging at that time. Stephenson's professional career shows that you don't need to be a James Bond to be successful in the intelligence field, in fact, it was continuously performed teamwork which focused on small details that helped the intelligence operations of the Allies and eventually played a decisive role in the victory over the Nazis.

Keywords: biography, Canada, diplomacy, intelligence operations, James Bond, United States of America, World War II.

„Semmi sem olyan megfélemező, mint egy dokumentum”¹

Sir William Samuel Stephenson

Gyerekkor és az első világháború

Stephenson 1897. január 23-án született Winnipegben egy skót apa, William Hunter Stanger és egy izlandi anya, Sara Gudfinna Johnston második gyermekeként – William Samuel Stanger néven. Nehéz gyerekkora volt: az apja a kemény fizikai munka következtében meghalt izomsorvadásban, amikor William négyéves volt, édesanyja pedig takarítónak dolgozott, viszont az anya ebből a fizetésből nem tudta eltartani három gyermekét. Sarah ezért egy másik izlandi bevándorlóhoz, Kristin Stephensonhoz fordult, aki férjével, Vigfussal magukhoz vették Williamet és sajátjukként nevelték a többi gyermekükkel együtt. A kis William hamar otthagya az iskolát (csak hat osztályt végzett el), és dolgozni kezdett egy helyi fatelepen, később pedig telegramkézbesítő lett belőle a Great Northwest Telegraph vállalatnál. Itt érte

1. sz. ábra. William Stephenson egyenruhában²

az első világháború, és 1916-ban önkéntesként bevonult a 101. Winnipegi könnyűlövész-zászlóaljhoz. Egy néhány hónapos kiképzést követően a francia frontra került, ahol mindössze egy hét után megsérült, ezért Angliába szállították. Az itt töltött egyéves felépülés alatt az Exeteri Főiskolán különféle kurzusokon vett részt.³

Sebesülése után egészségét evezéssel és boksszal állította helyre. A jó fizikai állóképességre szüksége is lett, mivel 1918-ban csatlakozott a Királyi Légi Hadtesthez,⁴ amely a brit légierő elődje volt. (A képen légierős századosi egyenruhában látható.⁵) Pilótaként legalább 12 légi győzelmet ért el, 1918 júliusában azonban a gépét lelőtték, őt elfogták és egy német fogolytáborba került, ahonnan 1918 októberében, egy hónappal a

háború vége előtt megszökött. Stephenson több kitüntetést is kapott, amelyek közül a Kiemelkedő Repülésért Kereszt (*Distinguished Flying Cross*) indokolása már előrevetíti későbbi sikereit.⁶

A fiatal üzletember

Kanadába hazatérve üzleti vállalkozásba kezdett, a német hadifogolytáborban megismerte ugyanis a konzervnyitót, és úgy vélte, hogy komoly gazdasági potenciál van bennük. Az általánosan rossz gazdasági környezetben a cég egy év után

¹ WEST, Nigel: *A Thread of Deceit Espionage Myths of World War II*, Random House, 1986. p. 146.

² Forrás: <https://intrepid-society.org/career-highlights/>; letöltés: 2024.03.01.

³ Többek között tanult vezeték nélküli kommunikációt, (belsőégésű) motortant és repülést is.

⁴ Royal Flying Corps.

⁵ The intrepid society: Career Highlights, Forrás: <https://intrepid-society.org/career-highlights/>; letöltés: 2024.03.01.

⁶ „(Ez a tiszti) feltűnő vitézséget és ügyességet mutatott az ellenséges csapatok és szállítmányok alacsony magasságból történő megtámadásában, ezzel súlyos veszteségeket okozva. Jelentései is értékes és pontos információkat tartalmaztak. A levegőben is bátor pilótának bizonyult, hiszen a legutóbbi hadműveletek során hat ellenséges repülőgépet (lelövését) is magának tudhatta.”

becsődött, és Stephenson – nem tudván kifizetni üzleti partnereit (akik közül sokan az izlandi–kanadai közösség tagjai voltak) – egyszerűen elmenekült az országból és Angliába költözött. Mivel vitt magával valamennyi kezdőtőkét, ezért a hozzá közel álló rádió- és kommunikációs ipar területén be tudott befektetni néhány olyan vállalatba, amelyek sikeres beruházásnak bizonyultak. Ezen felül az angliai főiskolai tanulmányai alatt megtanult ismereteire alapozva 1922-ben feltalált egy olyan módszert, amellyel képeket tudott rádióhullámok segítségével továbbítani. Ez volt tulajdonképpen a modern faxkészülék elődje. (A képen a készülék látható, amely gazdaggá tette.⁷)

1923 októberében egy rádióvállalat képviselőjeként visszatért Kanadába egy termékbemutatóra. Stephenson a hajóúton megismerte Mary French Simmonst, egy amerikai dohányipari nagyvállalkozó család tagját. A fiatalok egymásba szerettek, majd 1924 júliusában össze is házasodtak. Ügyes üzleti befektetéseinek köszönhetően Stephenson az 1920-as évek végére már sikeres üzletember lett – amihez részben feleségének a vagyona is hozzájárult. Folyamatosan bővítette üzleti portfólióját, megalapította a British Pacific Holdingot, amely olyan különböző iparágakba és vállalkozásokba fektetett be, mint az acél-, cement- és repülőgépgyártás, illetve ingatlanok és filmipar.

2. sz. ábra. Stephenson találmányával⁸

Sokféle érdekeltsége miatt Stephenson rengeteget utazott Európában, így eljutott Németországba is, ahol első kézből tapasztalhatta meg, hogy az 1933-ban kancellárnak megválasztott Adolf Hitler milyen Németországot épít, és ez milyen veszélyt jelent Európára nézve. Acélipari érdekeltségei révén betekintést nyert a német hadiipar működésébe is, felmérte annak óriási hadiipari potenciálját, és annak is utánajárt, hogy a németek milyen mértékben szegik meg a versailles-i békeszerződést, amely (eredetileg) jelentősen korlátozta a német haderő képességeit.

A külföldi utazásai alatt sok olyan magas rangú és beosztású emberrel találkozott, akik bizalmas információk birtokában voltak. Magától értetődőnek tűnt tehát, hogy Stephenson – maga is aggódva a náci hatalmi törekvések miatt – elkezdte azokat megosztani a britekkel, többek között Winston Churchill későbbi miniszterelnökkel, így amikor utazásai során visszatért Londonba, gyakran leült beszélgetni Churchill-lel. Beszámolt neki az élményeiről és a tapasztalatairól. Stephenson egy interjúban így fogalmazott erről az időszakról: „*Tudja, mi mind*

⁷ CIA: Stories – The Intrepid Life of Sir William Stephenson, Forrás: <https://www.cia.gov/stories/story/the-intrepid-life-of-sir-william-stephenson/>; letöltés: 2024.03.01.

⁸ Forrás: <https://www.cia.gov/stories/story/the-intrepid-life-of-sir-william-stephenson/>; letöltés: 2024.03.01.

barátok voltunk, Churchill és a többiek. Egy baráti társaság, akik látták, hogy közeledik a háború.”⁹

A BSC, a britek amerikai propagandagépezete

3. sz. ábra. BSC jelvénye¹⁰

A náci villámháborús sikerek láttán 1940 tavaszán Nagy-Britannia már a németeknek a brit szigetek elleni támadására készült. Winston Churchill ekkor, Franciaország gyors kapitulációja után és az angliai csata¹¹ kezdetén állította fel a Különleges Műveletek Parancsnokságát (SOE¹²). A SOE Amerikai Egyesült Államokban lévő részlegét Brit Biztonsági Koordinációs Irodának (BSC¹³) nevezték el – jelvénye a képen¹⁴ –, melynek vezetője Stephenson lett, aki a „Merész” (*Intrepid*) fedőnevet kapta.

Az 1940 júniusában, azaz még az Amerikai Egyesült Államok háborúba lépése előtt másfél évvel New Yorkban felállított intézmény egyik célja egyrészt az volt, hogy az amerikai közvélemény számára szimpatikussá tegye a brit háborús törekvéseket, másrészt az, hogy náciellenes nézeteket terjesszen, és ezzel egyidejűleg eltávolítsa az izolacionista politikától az amerikai vezetést, harmadrészt pedig az, hogy az Amerikai Egyesült Államokat bevonja a háborúba. Ennek érdekében megérkezése után Stephenson rögtön találkozót kért jövőbeli két legmagasabb szintű amerikai partnerétől: J. Edgar Hoovertól, a Szövetségi Nyomozó Iroda (FBI¹⁵) és William J. Donovanától, a Stratégiai Szolgálatok Hivatala (OSS¹⁶) főigazgatójától. Franklin D. Roosevelttől amerikai elnök támogatásával így a BSC „Brit Útleve-ellenőrző Iroda” fedőnéven megkezdhette működését New Yorkban. A BSC szervezetében közel 1000, Stephensonhoz hasonlóan túlnyomórészt kanadai származású alkalmazott (800 fő) dolgozott, akiket elsősorban újsághirdetésekből toboroztak.¹⁷ Stephenson ekkorra már multimilliomos volt, és a brit kormánytól hivatalosan nem fogadott el fizetést, sőt a BSC alkalmazottjainak illetményét is ő maga állta.

Churchill a következő feladatokat határozta meg Stephenson és a BSC részére:

1. kérje meg a Fehér Házat, hogy hagyja jóvá azon alapvető (hadi)

⁹ HORN, Bernd: *A Most Ungentlemanly Way of War: The SOE and the Canadian Connection*, Dundurn Press, 2016, p. 43.

¹⁰ Forrás: <https://intrepid-society.org/bsc/>; letöltés: 2024.03.01.

¹¹ Az angliai csata 1940. július 10. és október 31. között zajlott a brit és a náci légierő között. Végül brit győzelemmel zárult, ez volt a náci haderő első súlyos veresége a II. világháborúban.

¹² Special Operations Executive – a II. világháborúban egyszerre 14 ezer ember is dolgozott a szervezetben a szövetségesek győzelméért.

¹³ British Security Coordination.

¹⁴ The Intrepid Society: British Security Coordination, Forrás: <https://intrepid-society.org/bsc/>; letöltés: 2024.03.01.

¹⁵ Federal Bureau of Investigation.

¹⁶ Office of Strategic Services.

¹⁷ HORN, Bernd: *“Now set Europe aflame”: the Canadian connection to the Special Operations Executive*, Canadian Special Operations Forces Command, 2019, p. 60.

felszerelések listáját, amelyekre Nagy-Britanniának azonnal szüksége volt;

2. vizsgálja meg az Amerikai Egyesült Államokban folytatott ellenséges tevékenységeket;
3. vezessen be megfelelő biztonsági intézkedéseket a brit tulajdont ért szabotázs veszélye ellen;
4. az amerikai közvélemény befolyásolása a Nagy-Britanniának nyújtott segélyek támogatása érdekében;
5. SOE-hálózat létrehozása Latin-Amerika-szerte;
6. SOE-ügynökök toborzása az Amerikai Egyesült Államokban és az amerikai földrész más országaiban;
7. az amerikai közvélemény szövetségesspárti irányba történő befolyásolása;
8. kapcsolatfelvétel különböző európai menekültekkel és száműzetésben lévő mozgalmakkal az Újvilágban;
9. titkos kommunikációs csatornák létrehozása a SOE hálózatok számára.¹⁸

A britek minden eszközt bevetettek annak érdekében, hogy a maguk oldalára

állítsák az amerikaiakat, többek között ekkor készült el az azóta „Roosevelt titkos térképe” néven elhíresült, Dél-Amerika náci megszállását ábrázoló német nyelvű térkép.¹⁹ Stephenson a feladattal a Torontóban lévő „M” (Magic) Állomást bízta meg, amelynek hamis dokumentumok és „kütyük” készítése volt a specialitása, és mindössze 48 óra alatt elkészült a térképpel. A térkép történetét valójában a BSC találta ki és szervezte meg azt is, hogy azt egy, a Kuba déli részén lévő, a náci hírszerzés bázisaként működő épületben találják meg egy rajtaütés során.²⁰ Roosevelt elnök (aki valószínűleg tényleg hitt a térkép valódiságában) többek között ennek hatására küldött amerikai csapatokat is Izlandra és beszélt a térképről egy rádióadásban, ezzel szemléltetve, hogy milyen mértékű a náci fenyegetés.

4. sz. ábra. Dél-Amerika náci megszállását ábrázoló német nyelvű térkép

¹⁸ STEPHENSON, William S.: *British Security Coordination: The Secret History of British Intelligence in the Americas, 1940-1945*, Fromm International, 1999, p. 28.

¹⁹ Nazi map of South America, Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nazi_map_of_South_America.jpg; letöltés: 2024.03.01.

²⁰ CULL, Nicholas John: *Selling War: The British Propaganda Campaign against American "Neutrality" in World War II*, Oxford University Press, 1996, p. 172.

1940 szeptemberében a brit haditengerészet megerősítése volt a BSC egyik első nagy sikere. Az angliai csata közepén az amerikaiak beleegyeztek 50 romboló briteknek történő átadásába azért, hogy cserébe használhassák a britek amerikai kontinensen lévő gyarmatainak (pl. a kanadai Újfundland) légi- és haditengerészeti bázisait.²¹

Stephenson 1940 júliusában meghívta Donovant egy látogatásra az Egyesült Királyságba, hogy személyesen lássa, milyen esélye lenne a brit haderőnek egy náci invázió esetén. Donovan Roosevelt elnök személyes támogatásával járt Angliában, és hazatérve azt jelentette Rooseveltnek, hogy a britek az utolsó lehetőségük fognak harcolni, de ehhez valóban szükségük van az amerikai támogatásra.²² Donovan úgy vélte, hogy a briteknek van esélyük az ellenállásra, és az amerikai hajókat nem semmisíthetik meg olyan egyszerűen és nem kerülnek náci kézre, így javasolta Rooseveltnek a rombolók átadását. A Donovan és Stephenson közötti személyes kapcsolat és a köztük fennálló szoros együttműködés meghozta gyümölcsét, a két ország vezetői között is megteremtette azt a bizalmi légkört, amelyben ekkortól fogva a háborúban (és utána is) kiteljesedhetett a brit és az amerikai hírszerző szolgálatok közötti szövetség.¹⁶

Az izolacionista gondolkodásmód sokféle módon megjelent az amerikai politikában, a hagyományos Monroe-elvtől²³ az egészen nyíltan nácibarát szervezetekig. A BSC több fronton is felvette a harcot ez ellen: igyekezett ügynökeivel beszivárogni ezekbe a csoportokba, szövetségeseket keresett nagyobb példányszámú újságoknál (pl. New York Times) és médiatermékeket vásárolt, melyek folyamatosan britbarát és háborúpárti nézeteket közvetítettek. A BSC-nek a britek amerikai támogatása iránti törekvése végül célba ért, bár nem pontosan úgy, ahogy azt elképzelte: a Pearl Harbour elleni japán támadással. Stephenson azonban ekkor már egy másik szigorúan titkos háborús projekt megalapozásán dolgozott, amelynek célja egy olyan tehetséges állomány kiképzése volt, amely különleges módszerekkel fog harcolni a nácik európai megszállása ellen – ez lett a Camp X.

A Camp X működése

A Pearl Harbour elleni támadás egyszerre volt megkönnyebbülés a BSC számára (hiszen a britek az Amerikai Egyesült Államok háborúba való belépéséért dolgoztak), másrészt jelentősen megnövelte a brit és az amerikai kormány közötti kapcsolatok intenzitását, ami viszont a BSC amerikai kontinensen folytatott

²¹ Ez azért is volt hatalmas eredmény, mivel az 1937-es Semlegességi törvény alapján nem lehetett volna amerikai hadianyagot eladni háborúban álló országnak. A helyzetet bonyolította az 1940 novemberi amerikai elnökválasztás, amelynek kampánya egybeesett a nácik nyugat-európai előretörésével, így az amerikai közhangulat a háborúból kimaradást támogatta, valamint ekkor úgy tűnt, hogy a náci Németország a brit szigeteket is sikeren fogja tudni támadni.

²² Az utazás a legnagyobb titokban zajlott, még a londoni amerikai nagykövetség sem tudott róla, mert a nagykövet Joseph Kennedy (a későbbi elnök John Fitzgerald Kennedy apja) meg volt róla győződve, hogy a britek veresége elkerülhetetlen, ezért az Amerikai Egyesült Államoknak nem érdeke belekeveredni a háborúba. A két William nevű kémfőnök olyan közel került egymáshoz, hogy egy idő után szakmai körökben Big Bill és Little Bill néven emlegették őket.

²³ Az elv lényege, hogy az európai hatalmak az amerikai kontinensen hagyjanak fel mindenféle gyarmatosító tevékenységgel, cserébe az Amerikai Egyesült Államok semleges marad az Európában zajló konfliktusok esetén.

működésének egyik nehezítő tényezőjévé is vált.²⁴ A bázist, amely egy nappal a Pearl Harbour elleni támadás előtt, 1941. december 6-án kezdte meg működését, a helyi lakosok nevezték el Camp X-nek (X-bázis). Az X-bázis egy szigorúan titkos kiképzőbázis volt Ontario tartományban, ahol közel 2000 szövetséges amerikai, brit és kanadai fedett ügynököt képeztek ki a világháború alatt és küldtek Európába. A tábor létrehozásának ötlete már 1941 szeptemberében megszületett, és kettős célja volt: egyrészt le akarták nyűgözni az amerikaiakat egy igazán hatékonyan működő kiképzőiskolával, másrészt szakmai körökben propagandaértéke is volt a brit (és kanadai) és amerikai együttműködésnek, ezzel erősítve azt a narratívát, hogy az Amerikai Egyesült Államok (akkor) még semleges félként is elkötelezett a náci elleni küzdelemben.²⁵

A kiképzendő állomány elsősorban nem civilek közül került ki, hanem a két ország három nemzetbiztonsági szolgálatának, a háborúban létrejött amerikai OSS és FBI, valamint a brit SOE ügynökeiből, voltak köztük azonban olyan önkéntesek is, akik egyrészt kanadai katonák voltak, másrészt olyan európai származású bevándorlók, akiknek származási országa ellenséges volt. Így például a Camp X-ben számos bolgár, olasz, magyar és román ügynököt képeztek ki, akik utána az európai hadszíntéren hajtottak végre akciókat.²⁶ A különleges kiképzés során az ügynökök elsajátították a hírszerzés, az ügynökhálózat-építés, a szabotázsakciók, a merényletek és a közelharc fogásait. Mivel ezeket az ügynököket semmilyen nemzetközi jogi törvény nem védte, ezért igencsak kockázatos feladatot vállaltak magukra, mivel elfogásuk esetén szinte biztosan kivégezték őket. Ebből a háborús romantikából született James Bond karaktere – Ian Fleming angol író által –, aki ismerte Stephenson és a munkatársa is volt a BSC-nél. Bár Stephenson sokat utazott – a II. világháború alatt több mint 40 alkalommal járt Nagy-Britanniában, legtöbbször álnéven –, de munkájának nagy részét megbeszélések és szervezési munka tették ki, nem pedig a Bond-regényekből és -filmekből ismert akciójelenetek.

700758

101st OVERSEAS BATTALION (W.L.I.) C.E.F.

ATTESTATION PAPER.

Implicate

No. 700758

Folio.

CANADIAN OVER-SEAS EXPEDITIONARY FORCE.

QUESTIONS TO BE PUT BEFORE ATTESTATION.

(ANSWERS).

1. What is your surname? *Stephenson*

1a. What are your Christian names? *William Samuel*

1b. What is your present address? *175 Syndicate St. Winnipeg*

2. In what Town, Township or Parish, and in what County? *Manitoba*

Ian Fleming számára mégis komoly inspirációt jelentett Stephenson személyisége. Ian Fleming ugyanis így fogalmazott Bond karaktere kapcsán:²⁷ „James Bond egy igazi kém erősen romantizált változata, az igazi... William

²⁴ NAFTALI, Timothy J.: *Intrepid's last deception: Documenting the career of Sir William Stephenson, Intelligence and National Security*, Volume 8, 1993, p. 74.

²⁵ CHAMBERS, John Whiteclay II: *Oss Training in the National Parks and Service Abroad in World War II*, U.S. National Park Service, 2008, p. 50.

²⁶ HORN, Bernd: i. m., p. 60.

²⁷ „James Bond is a highly romanticised version of a true spy. The real thing is... William Stephenson.”

Stephenson.” A híres 007-es számot szintén Stephenson életéhez köthetjük: az I. világháborús bevonulása előtti dokumentumán²⁸ a 700758-as szám szerepel.

Stephenson érdemei közé tartozik a Brit Birodalmi Cenzori Hivatal²⁹ nevű cenzorállomás felállítása is, amely a brit fennhatóság alatt álló Bermuda szigetén lévő Princess szállodában működött, ahol az Atlanti-óceán két partja közötti teljes levelezést (napi 200 ezer levelet!) ellenőrizte, miközben olyan információmorzsák után kutatott, amelyek a szövetséges erőket segíthetik. Ebben a központban közel 1000 fő dolgozott, köztük sok elemző és kódfejtő is. A bermudai cenzorok egyik legnagyobb sikere a Ludwig-kör lebuktatása volt, amely elsősorban a New York-i kikötőkben gyűjtött információkat az amerikai haditechnikai eszközökről.

A háború utáni évek

Stephensont erőfeszítése miatt a háború után VI. György király lovaggá ütötte (*Knight Bachelor*). A lovagi cím Stephensonnak történő odaítélésére tett javaslatában Winston Churchill ezt írta: „Ez (a kitüntetés) közel áll a szívemhez.” 1946-ban az amerikaiak is elismerik érdemeit és első nem amerikaiként Harry S. Truman elnöktől megkapja az Érdemrend Medált (*Medal for Merit*), amely a legmagasabb civil kitüntetés volt 1942 és 1952 között. A háború után Stephenson pihenésképpen öt évre Jamaicára költözött, ahol hírhedt vacsorapartikat tartott a „felső tízezerhez” tartozó brit és amerikai barátai számára, amelyeken a politikai, a szórakoztató- és médiapar színe-java megjelent.³⁰

1951-ben visszaköltözött New Yorkba, ahol újra az üzleti világban helyezkedett el és befektetéssel foglalkozott, többek között a karib-tengeri térségben és a szülőhazát jelentő Manitoba tartományban. Stephenson 1961-ben sztrókot kapott, amelyet hosszú felépülés követett. Ezután a házaspár úgy döntött, hogy immár végleg háttal fordít a nagyvárosi életnek és Bermudára költözik, és itt élik le életük hátralévő éveit. Stephenson felesége, Mary 1977-ben hunyt el rákban, William Samuel Stephenson 1989. január 31-én, 92 éves korában hunyt el a Bermudán található Paget településen. A képen a Camp X és Sir William Stephenson emléktáblája³² a kanadai Whitby városában³³

5. sz. ábra. Stephenson sírköve³¹

²⁸ <https://intrepid-society.org/james-bond-007-vs-william-stephenson/>; letöltés: 2024.03.01.

²⁹ British Imperial Censorship.

³⁰ A szigeten Stephenson barátai-harcostársai, William Donovan és Ian Fleming is vettek ingatlant.

³¹ Forrás: <https://intrepid-society.org/career-highlights/>; letöltés: 2024.03.01.

³² A felső emléktábla szövege: „CAMP X 1941–1946. Ezen a helyen működte a Brit Biztonsági Koordinációs Iroda a 103-as számú különleges kiképzőiskoláját és a Hydrát. Az iskola szövetséges

Összegzés

William Stephenson, azaz „Merész” a II. világháború egyik kevésbé ismert hőseként megmutatta, hogy a tudatos és rendszerszerű háttérmunka világos célokkal kiegészítve milyen sikeressé tudta tenni a britek felkészülését modern történelmük Churchill szerint „legsötétebb órájára”. Brit birodalmi polgárként egyrészt már akkor megértette, hogy Európában a náci hatalmi törekvések milyen veszélyt rejtjenek, amikor még kevesen tudták értelmezni a német hadigépezet potenciálját, másrészt világot járó üzletemberként egészen kiváló lehetőségei voltak az Atlanti-óceán két partja közötti kapcsolatok kiépítése terén.

Bár pilótaként a „csendes kanadai” valóban rendelkezett igazi háborús tapasztalattal, részt vett rengeteg titkos találkozón és tevékenysége rengeteg kárt okozott az ellenérdekelt náci szolgálatoknak és haderőnek, ezzel együtt mégis kevésbé hasonlít a barátja, Ian Fleming által életre hívott angol szuperkémre, James Bondra. Bond képességeinek elsajátításához talán egy élet is kevés lett volna, abban a pár vészterhes esztendőben azonban, amikor kanadai–brit kémfőnökként Stephenson részt vett a II. világháború alakításában, legalább olyan mértékben formálta a valódi hírszerzés világát (inspirálva ezzel többek között a CIA megalakulását is), mint amennyire Bond az akciódús, de mégiscsak a kalandregények világát időző történeteivel a mai kémekről alkotott közgondolkodást.

ügynököket képzett ki a titkos hadviselés technikáira a brit hírszerzés Különleges Műveletek Parancsnoksága (SOE) számára. A Hydra hálózat létfontosságú üzeneteket továbbított Kanada, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia között. Ez az emléktábla azon férfiak és nők szolgálatának állít emléket, akik részt vettek ezekben a műveletekben.” Az alsó emléktábla szövege: „Sir William Stephenson emlékére - „A férfi, akit Merésznek hívtak, 1896. január 11-én született Winnipegben, Manitoba tartományban, Kanadában. 1989. január 31-én hunyt el Pagetben, Bermudán. A Brit Biztonsági Koordinációs Iroda igazgatója volt 1941–1946 között.”

³³ Brisson Richard: CAPM X, Forrás: <https://www.campx.ca/campx.html>; letöltés: 2024.03.01.

FELHASZNÁLT IRODALOM

CHAMBERS, John Whiteclay II: *Oss Training in the National Parks and Service Abroad in World War II*, U.S. National Park Service, 2008

CULL, Nicholas John: *Selling War: The British Propaganda Campaign against American "Neutrality" in World War II*, Oxford University Press, 1996.

HORN Bernd: *A Most Ungentlemanly Way of War: The SOE and the Canadian Connection*, Dundurn Press, 2016

HORN, Bernd: *"Now set Europe aflame": the Canadian connection to the Special Operations Executive*, Canadian Special Operations Forces Command, 2019

A kanadai „Intrepid Society” honlapja: *James Bond vs. William Stephenson*, <https://intrepid-society.org/james-bond-007-vs-william-stephenson/>; letöltés: 2024.03.01.

NAFTALI, Timothy J.: *Intrepid's last deception: Documenting the career of Sir William Stephenson*, Intelligence and National Security, Volume 8, 1993.

STEPHENSON, William S.: *British Security Coordination: The Secret History of British Intelligence in the Americas, 1940-1945*, Fromm International, 1999.

WEST, Nigel: *A Thread of Deceit Espionage Myths of World War II*, Random House, 1986.

KISS DÁVID

LÁNYI GYÖRGY KÉT ÉLETE – A BRIT KOMMANDÓ MAGYAR TISZTJE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

A második világháború története során a hadviselő felek számos különleges egységet hoztak létre fedett műveletek végrehajtására. Az új hadviselési eljárásnak a németek mellett a britek voltak az éllovasai. A brit különleges alakulatok közül az utókor a 10. számú (Szövetséggközi) kommandó 3. csoportját értékelte a legjelentősebbnek, amelynek tagjait földön, vízen és levegőben végrehajtandó különleges felderítési és hírszerzési feladatokra képezték ki. Az alegység szinte minden tagja csehszlovák, magyar, német vagy osztrák menekült volt, többségükben zsidó származásúak, akik új személyazonosságot kaptak annak érdekében, hogy az alegység léte fogságba esésük esetén is titokban maradjon. A mára legendássá vált csoport első harctéren kinevezett tisztje a George Lane néven szolgált magyar származású Lányi György.

Kulcsszavak: történelem, második világháború, különleges műveleti erők, kommandó, Egyesült Királyság.

THE TWO LIVES OF GYORGY LÁNYI – A HUNGARIAN OFFICER OF THE BRITISH COMMANDO IN THE SECOND WORLD WAR

During the course of the Second World War, the participants of the conflict established different special forces for clandestine operations. The German and the British armed forces alike were the front runners of this new type of warfare. Amongst the British special units, the posterity kept the highest appreciation to the 3 Troop of the No. 10 (Inter-Allied) Commando, whose members have been trained to perform special reconnaissance and intelligence operations on land, in the air and on the water. This subunit almost exclusively consisted of Austrian, Czechoslovakian, German and Hungarian refugees, most of them of Jewish origin, who got new identity, aiming to protect the secrecy of the subunit in the case of them being captured. The first battlefield commissioned officer of the nowadays legendary subunit was George Lane, alias Lányi György of Hungarian origin.

Keywords: history, Second World War, special forces, United Kingdom.

Churchill fenegyerekei – a kommandók születése

Az 1940-es év első fele a Hitler-ellenes koalíció szempontjából igen rosszul alakult. A Lengyelország elleni német támadása után a „furcsa háborúba” belecsöppent brit és francia katonák körül hamarosan felforrt az öreg kontinens levegője. 1940. április 9-én a Dánia és Norvégia elleni hadműveletek megindításával Németország tovább terjesztette befolyását Európában, Koppenhága 12 órán belül elesett. Napra pontosan egy hónappal később, május 9-én a német fegyveres erők

megtámadták Belgiumot, Hollandiát, Luxemburgot és Franciaországot.¹ Másnap, május 10-én egy kis létszámú, mindössze egy zászlóaljerejű német ejtőernyős különítmény foglalta el 16 óra leforgása alatt, minimális veszteséggel a világ addigi egyik legerősebb erődrendszereként számontartott belga Eben-Emael erődítményt és a környező hidakat. A bevetés során hat német ejtőernyős esett el, míg több mint ezer belga katona került hadifogságba.² Ez a merész művelet alapjaiban formálta át a hagyománytisztelő brit katonai felső vezetés gondolkodásmódját a különleges alakulatok és az ejtőernyős képesség létjogosultsága tekintetében. Ugyanezen a napon alakította meg a brit nemzeti egységkormányt Winston Churchill, aki a második búr háborúban szerzett tapasztalatai alapján elkötelezett híve volt a nem hagyományos hadviselésnek.³

A brit miniszterelnök a gyászos dunkerque-i evakuációt követően, 1940. június 6-án adta az alábbi utasítást a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának (Combined Chiefs of Staff):

„Elő kell készíteni olyan vállalkozásokat, amelyek során különlegesen képzett vadászegységek kerülnek bevetésre, amelyek képesek rettegésben tartani (az európai) partokat a büntető hadjáratok szellemében.”⁴

A rövid ideig „Leopárdoknak” nevezett különleges egységeket mobil rohamcsapatokként kezelték, amelyek védelemben a támadó ellenséges erők partra szálló vagy ejtőernyővel földet érő első hullámaival szálltak volna szembe, támadó hadműveletekben pedig előre kijelölt, nagy fontosságú célpontokat romboltak volna – az első világháború német rohamcsapatainak mintájára.⁵

Magát a „kommandó” elnevezést 1941. október 10-én vezették be a brit haderőben a második búr háború (1899–1902) holland telepeseiből álló lovasalakulatainak neve alapján, amelyek folyamatosan és hatékonyan keserítették meg a brit csapatok életét „csapj le és fuss el” taktikájuk, a terep beható ismerete és a gerilla-hadviselés alkalmazása révén. A „kommandó” kifejezés ebben a kontextusban katonai szolgálatra behívott búr lakosokból megalakított alegységet jelölt, amelynek tagjai önállót módon, saját felszerelésükkel és szaktudásukkal felvértezve indultak harcba. Ez a leírás, mint látni fogjuk, több szempontból is nagyon igaz volt a második világháborúban alkalmazott brit kommandókra is.⁶

A sorszámmal ellátott brit kommandóalakulatok egyike a 10. (Szövetségközi) kommandó (No. 10. [Inter-Allied] Commando), amelyet 1942. július 2-án hoztak létre a brit haderő kötelékében. Az egység létrehozásának célja az volt, hogy a brit

¹ DAVIDSON, Edward – MANNING, Dale: A II. világháború krónikája (Szukits Kiadó Budapest, 2004.) p. 39.

² TURCSÁNYI Károly – HEGEDÜS Ernő: A légideszant I. – Elméletek, eljárások és a légi gépesítés a kezdetektől 1945-ig (Puedlo kiadó, 2007) pp. 26–27.

³ CHURCHILL, Winston S.: A második világháború I. (Európa Könyvkiadó Budapest, 1989) p. 209. (a továbbiakban: CHURCHILL: A második világháború I.)

⁴ CHURCHILL, Winston S.: The Second World War – Their Finest Hour (HOUGHTON MIFFLIN COMPANY BOSTON The Riverside Press Cambridge 1949) p. 217.

⁵ CHURCHILL: Their Finest Hour: p. 145.

⁶ CLARKE, Dudley: The Birth of the Commandos (In: The Listener, 1948. November 25.) p. 799.

állományú kommandók mellett megszülethessen egy külön, a német megszállás alatt álló nemzetek rátermett fiaiból álló kommandóalakulat is.⁷

A zászlóaljméretű különleges műveleti alakulat parancsnoksága és törzse brit, míg a műveleti alegységek külföldi katonákból álltak. Ezek a többnyire századerejű alegységek névleg a saját, a németek által felmorzsolts haderejük részeként működtek. Az alakulatban két „szabad francia” alegység (1. és 8. csoport, ide tartoztak a kommandó luxemburgi tagjai is), egy holland (2. csoport), egy belga (4. csoport), egy norvég (5. csoport), egy lengyel (6. csoport) és egy jugoszláv (7. csoport) alegység működött.

A sokszínű, sok nyelvet beszélő, számos katonai kultúrát képviselő alakulat vitathatatlanul legérdekesebb elemét a 10. (Szövetségközi) kommandó 3. csoportja alkotta, amelyet gyakran csak „X-csapat” (X troop) néven emlegettek.⁸ Stephen E. Ambrose professzor, az elismert amerikai hadtörténész a 3. csoport tagjainak képességeit az alábbiakban összegezte:

„A 10-esek 3. szakaszát (sic!) nem kellett lelkesíteni. Fiatal európai zsidók voltak, akiknek valahogy sikerült eljutniuk Angliába. Megérkezésük pillanatától kezdve könyörögtek, hogy harcolhassanak (...) Az elgondolás az volt, miután végigcsinálják a szokásos kommandós kiképzést, járőröző és hírszerző specialistákat faragnak belőlük. (...) Ha netán megállítják őket, jó németiséggel tudnak válaszolni és azonnal ki tudják hallgatni a hadifoglyokat. Megtanították őket mindenre, amit a Wehrmachtról tudni lehetett: a szervezetére, a dokumentumaira, a fegyvereire, a módszereire.”⁹

Lányi György életútja – az iskolai évek

Az 1915. január 18-án a mai Szlovákiához tartozó magyarlakta területeken¹⁰ született Lányi György gazdag zsidó családban nőtt fel. Apja, Lányi Ernő földbirtokos volt. Az első világháború lezárásával földbirtokaikat elvesztették, ezért anyagi helyzetük jelentősen romlott. A család Budapestre költözött.¹¹

Lányi György a tanulmányait a Budapesti IV. kerületi községi Eötvös József Reáliskola (a mai Eötvös József Gimnázium egyik jogelődje) „A” osztályában kezdte meg dr. Lázár Szilárd mennyiségtan- és fizikatanár osztályfőnök¹² keze alatt, 1926. szeptember 1-jén.¹³ Az 1930/31-es tanévben átkerült az iskola „B” osztályába,¹⁴ ahol osztályfőnökei, Dr. Szmodics Hildegárd műgyógyászati magántanár,

⁷ GARRETT, Leah: X Troop – The Secret Jewish Commandos Who Helped Defeat the Nazis (Chatto & Windus, London, 2021.) p. 91.

⁸ DEAR, Ian: Ten Commando 1942 – 1945 (Pen & Sword, Barnsley, 2010) pp. 8–9.

⁹ AMBROSE, Stephen A: D-nap – 1944. június 6. A Partraszállás Története (GABO Kiadó, 2013.) p. 148.

¹⁰ Lányi pontos születési helyét a szerző minden erőfeszítése ellenére sem sikerült azonosítani.

¹¹ Obituary: Colonel George Lane; <https://www.scotsman.com/news/obituaries/obituary-colonel-george-lane-2442702>; letöltés: 2024.03.16.)

¹² A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA ÉRTESÍTŐJE AZ 1926-27. ISKOLAI ÉVRŐL p. 50.

¹³ A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA ÉRTESÍTŐJE AZ 1928-29. ISKOLAI ÉVRŐL p. 55.

¹⁴ BARANYAI Balázs úrnak, a budapesti Eötvös Gimnázium történelemtanárának 2022. júl. 13-án kelt elektronikus levele.

a reáltárgyak oktatója és a geometriai szertár, valamint a sakkszakkör felelőse,¹⁵ majd Remsey Győző, a mennyiségtan és az ábrázoló geometria tanára voltak.¹⁶

Az iskolaévek alatt Lányi György átlagos tanulónak számított, csupán magatartása és a sporteredménye volt mindvégig példás.¹⁸ Utóbbi vonatkozásban

1. sz. ábra. Lányi György az 1930-as évek első felében, diákként¹⁷

1931-ben találkozhatunk először a nevével, mert az iskola vízilabdacsapatának tagjaként megvédte a székesfővárosi korosztályos bajnoki címet.¹⁹ Ezt a sikert egy évvel később megismételte a Lányi Györgyöt is soraiban tudó vízilabdacsapat, így a vándorserleg végleg az iskolához került.²⁰ A Nemzeti Sport is cikket közölt az 1932. február 14-én az Árpád Reálgimnázium ellen vívott, 4:0-ra végződött döntőről.²¹ Ugyanezen az eseményen Lányi György százméteres hátúszásban 1 perc 29 másodperces idővel első helyezést ért el.²² Lányi emellett tagja volt az iskola gyephokicsapatának is, amely 1932-ben harmadik helyezést ért el a Középiskolai Sportkörök Országos Központja (KISOK) által meghirdetett versenyen.²³

1934-ben Lányi egyéni sportsikerei jelentősen gyarapodtak. 1934. június 9-én kerületi bajnokságot nyert 3×100 méteres²⁴ úszó vegyesváltóban²⁵ (hátúszóként) és százméteres hátúszásban is,²⁶ egyaránt 1 perc 18 másodperc körüli idővel. Ez utóbbi számban 1934. október 7-én

¹⁵ A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA ÉRTESÍTŐJE AZ 1930-31. ISKOLAÉVRŐL (Budapest, 1931.) p. 51.

¹⁶ A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA NYOLCVANADIK ÉRTESÍTŐJE AZ 1934-35. ISKOLAÉVRŐL (Budapest, 1935.) p. 32.

¹⁷ Forrás: <https://ujnepszabadsag.com/2021/05/24/hogyan-lett-lanyi-gyorgy-pesti-gimnazistabol-george-lane-nacivadasz-kommandos/>; letöltés: 2024.03.16.

¹⁸ A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA 1926 és 1935 között kiadott évkönyveinek tanúsága szerint.

¹⁹ EÖTVÖS ÉRTESÍTŐ 1931: p. 67.

²⁰ A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA ÉRTESÍTŐJE AZ 1931-32. ISKOLAÉVRŐL (Budapest, 1932.) p. 53.

²¹ „A IV. Eötvös reál véglegesen megnyerte a Vízipólókupát” (In: Nemzeti Sport 24. évf. 32. sz. 1932. február 15.) p. 10.

²² NEMZETI SPORT 1932: p. 10.

²³ EÖTVÖS ÉRTESÍTŐ 1932: p. 53.

²⁴ A mai úszó vegyesváltó negyedik úszásnemét, a pillangóúszást 1952-ben különítették el a mellúszástól.

²⁵ „A KISOK budapesti kerületi uszóversenye” (In: Ifjúsági Testnevelés 18. évf. 37. sz. 1934. június 11.) p. 7.

²⁶ A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA NYOLCVANADIK ÉRTESÍTŐJE AZ 1933-34. ISKOLAÉVRŐL (Budapest, 1934.) p. 65.

korosztályos országos bajnoki helyezést ért el 1 perc 17,2 másodperccel.²⁷ Ugyanebben az évben igazolt át a Budai Torna Egylettől – ahol 15 éves kora óta versenyszerűen úszott – a Magyar Testgyakorlók Körébe (MTK), ahol a vízilabdacsapat centereként is játszott.²⁸

Lányi 1935-ben érettségizett. Az 1935. június 1. és 5. között Bozzay Zoltán reáliskolai igazgató, tankerületi főigazgató elnöklete alatt megtartott szóbeli vizsgákat követően „érett” minősítést ért el.²⁹

Kommandós születik – Lányi György katonai pályájának kezdete

1935-ben az akkor 20 éves Lányi György a rá váró sportkarriert feladva – a magyar mellett német és francia nyelvtudással, no meg jó nagy adag kalandvággyal felvértezve – Angliába költözött, hogy ott folytassa egyetemi tanulmányait.³⁰ Az Oxfordi és a Londoni Egyetemen angol nyelvet és irodalmat tanuló fiatalember az 1936-os berlini olimpiára készülő magyar vízilabda-válogatottal is edzett,³¹ valamint szabadúszó politikai újságíróként olyan magyar lapoknak tudósított, mint a Magyar Hírlap³² vagy a Friss Újság.³³ Újságíróként testközelből látta a korszak fasiszta diktátorait, a nyomasztó élményekre 1985-ben így emlékezett vissza:

„El kellett neki menni Németországba, és egy alkalommal Nürnbergben volt, ahol a Hitlert látta. És azután egy nap Olaszországba ment. És a Mussolini ordított. Mikor visszajött Angliába, akkor megmagyarázta nagyon sok barátjának, hogy háború lesz. Egész biztos. Senki nem hitte el azt, amit a (...) a Gyuri mondott.”³⁴

A második világháború kitörésekor önként jelentkezett a brit haderőbe, ahol tisztjelöltként a legnagyobb hagyománnyal rendelkező brit szárazföldi alakulatnál, a Gránátos Gárdaezrednél kapott beosztást.³⁵ A jelentkezésekor felmerült jogi aggályokat Lányi külügyminiszteri engedéllyel, befolyásos barátai és pártfogói révén hártotta el, utóbbiak közé tartozott a brit uralkodócsaláddal szoros viszonyt ápoló Sir Albert Victor Baillie windsori esperes is.³⁶ A visszaemlékezések alapján a sportos, megnyerő fiatalember Mark Maitland gránátos gárdaalezredesnél jelezte, hogy szeretne belépni az alakulatba. Maitland csak ennyit kérdezett: „*Tudsz krikettezni, öregfiú?*” Lányi a kriketthez hasonló sportágban, a gyeplabdában elért

²⁷ „Országos középiskolai úszóbajnokságok” (In: Ifjúsági Testnevelés 19. évf. 5. sz. 1934. október 8.) p. 5.

²⁸ GARAMI György: Hogyan találkozott Mr. Lane Rommel tábornaggal? (In: Magyar Hírek 42. évf. 3. sz.) pp. 19–21.

²⁹ EÖTVÖS ÉRTESÍTŐ 1935: pp. 73–74.

³⁰ GARAMI: pp. 19–21.

³¹ GARRETT: p. 55.

³² Az 1891–1938 között megjelent liberális ellenzéki napilap nem azonos az 1968-ban alapított, 2022 óta online formában működő konzervatív napilappal.

³³ „A Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézetének igazgatósága kedden délután ülést tartott” (In: Budapesti Hírlap 58. évf. 3. sz. 1938. január 5.) p. 7.

³⁴ „Beszélgetés Lányi Györggyel” – A Magyar Filmhíradó stábja által 1985-ben rögzített, kilenc perc hosszúságú interjúban Lányi György dramaturgiai okokból egyes szám harmadik személyben beszélt magáról.

³⁵ GARRETT: p. 56.

³⁶ Uo.

szép eredményeire emlékezve így felelt: „Hogy őszinte legyek, igen. Én vagyok Magyarország egyik legjobb krikettjátékosa.”³⁷

Így indult Lányi György katonai pályafutása 1939-ben, annak ellenére, hogy nem is volt brit alattvaló. Évtizedekkel később így magyarázta motivációit:

„Az én generációm szentül hitte, hogy az 1914-es volt a Földön az utolsó háború. De ha már egyszer tévedtünk és kitört egy újabb pusztító világháború, akkor mindenkinek döntenie kellett, hová álljon. A jó vagy a rossz oldalra. És a jó oldalra akartam állni, ezért jelentkeztem.”³⁸

A háborús feszültséggel Nagy-Britanniában fokozódott, már-már hisztérikus méreteket öltött az idegenellenesség. Ennek hatása Lányi Györgyöt sem kerülte el, így hamarosan áthelyezték az 1939-ben alapított Utász Hadtesthez (Pioneer Corps) őrmesteri rendfokozatba.³⁹ Ez a műszaki alakulat a Brit Birodalom területén önként katonai szolgálatra jelentkező, de „ellenséges idegen” jogállású egyéneket tömörítette, akiket különleges figyelemmel kellett kísérni, és akiknek katonai szolgálata politikai és jogi aggályokat vetett fel. Az alakulat tagjai nem fegyveres szolgálatot láttak el, hanem jobbára fizikai munkát végeztek, raktárakban szolgáltak, utakat, hidakat, vasútvonalakat javítottak, vagy védelmi állásokat építettek ki.⁴⁰

2. sz. ábra. George Lane portréja, 1940⁴¹

1940 nyarán az utászszolgálatból elkíváncozó Lányi Györgyöt áthelyezték a brit haderő különleges szolgálatához, a Különleges Hadműveletek Bizottságához (Special Operations Executive – SOE). Az újonnan létrehozott szervezetnek ugyanis égetően nagy szüksége volt a Nagy-Britanniával ellenséges országok nyelvét jól beszélő és megbízható katonákra, ezeknek a kritériumoknak pedig a magyar mellett német és francia nyelvi jártassággal és magas szintű pártfogókkal rendelkező Lányi kiválóan megfelelt, nem is említve fizikai adottságait.⁴²

Miután Lányi kategorikusan megtagadta, hogy nyelvtudását és helyismeretét felhasználva az 1941. december 6-án ellenséges országgá vált Magyarországon kerüljön bevetésre, jelentkezett a franciaországi bevetésekre

³⁷ Uo.

³⁸ GARAMI: p. 20.

³⁹ GARRETT: p. 57.

⁴⁰ MASTERS, Peter: Striking Back – A Jewish Commando’s War Against the Nazis (Presidio Press, California, 1997.) p. 41.

⁴¹ <https://gallery.commandoveterans.org/cdoGallery/v/units/101A/x+troop/George+Lane.jpg.html>; letöltés: 2024.03.16.

⁴² GARRETT: p. 57.

készülő 4. kommandó soraiba. Innen került 1942-ben a frissen létrehozott 10. (Szövetségekőzi) kommandóba mint a 3. csoport első altisztje.⁴³ Az alakulatnál töltött kiképzésre így emlékszik:

„Hatvannégyen voltunk,⁴⁴ és mindannyian egyéni kiképzést kaptunk. Én például állandóan robbanószerekkel és -szerkezetekkel dolgoztam. De nem sokáig tartott a kiképzés, mert már 1942-ben átdobtak Franciaországba.”⁴⁵

George Lane, a hírneves kommandós

Lányi őrmester első feladata az volt, hogy segítse a francia ellenállók, a maquisard-ok kiképzését, főleg a fegyverkezelés és a robbanóanyagok használata terén.⁴⁶ Egy másik alkalommal azt a feladatot kapta, hogy titkos német iratokat fényképezzen le, amelyek egy jól őrzött széfben pihennek, valahol Calais közelében. Ezzel semmi problémája nem akadt volna, ám nem értett a széftöréshez. Így parancsnokai szereztek egy hivatásos kasszafűrőt kiképzőnek, egyenesen a börtönből. A profi „mackós” önérzetesen utasította el Lányi, vagyis ekkor már Lane őrmester kérését: *„Én hosszú éveken át tanultam a szakmámat, és nem vagyok hajlandó átadni mesterségem titkait, hogy maga az én módszeremmel nyissa majd föl a mackókat!”* Lane kijelentette, hogy nem tervez bűnözői karriert építeni, megvan már a saját szakmája, de a betörő hajthatatlan maradt: *„(...) Ezt akárki mondhatja. Nem nevelek magamnak konkurenciát!”* Ekkor Lane könyörgőre fogta: *„És ha gentlemani becsületszavamat adom, hogy megmaradok a magam foglalkozásánál?”* Végül a kasszafűró nemcsak ebbe egyezett bele, hanem maga is elkísérte a bevetésre a magyar származású brit kommandóst, a rajtaütést pedig siker koronázta. Ahogy Lane később fogalmazott:

„Rohannunk kellett, nem nézhettünk a lábunk alá, hiszen üldöztek bennünket. És hogy elérjük a csónakot, széles aknamezőn kellett átvágnunk. Szóval eléggé kellemetlen volt. De megúsztuk mindketten. Mondom, szerencsénk volt. Mert nemcsak megmaradtunk, hanem a feladatot is végrehajtottuk.”⁴⁷

Egy alkalommal parancsot kaptak arra, hogy a francia partokon felállított ágyúkon alkalmazott új optikai irányzékról készítsenek vázlatot, amit postagalamb segítségével juttattak volna el Angliába. Az okos madárra azonban – szinte a felszállás pillanatában – lecsapott egy arra portyázó héja, így sabotálva a küldetést. Lányi visszaemlékezése szerint az emberei kis híján elsírták magukat tehetetlen dühükben.⁴⁸

Amikor nem bevetésen volt, Lane őrmester a 3. csoport újoncainak kiválasztásában segített. Hans Fürth, a Tony Firth álnevet választó németországi zsidó menekült így emlékezett vissza a felvételi elbeszélgetésre:

⁴³ Uo.

⁴⁴ Az alakulatban összesen 88 katona fordult meg a II. világháború alatt, közülük 21 fő halt hősi halált, 22 katona pedig megsebesült vagy fogságba esett.

⁴⁵ GARAMI: p. 20.

⁴⁶ BESZÉLGETÉS LÁNYI GYÖRGGYEL.

⁴⁷ GARAMI: pp. 20–21.

⁴⁸ GARAMI: p. 21.

„Bevittek minket egy irodába, ahol egy nagyon fiatal és vékony tiszttel találkoztunk, aki Bryan Hilton-Jones századosként mutatkozott be. Mellette állt legénységi egyenruhában egy magas, hihetetlenül sármos katona, akit a százados a magyar származású George Lane őrmesterként mutatott be. Ezek ketten aztán órákon keresztül kínáltak mindenféle kérdésekkel németül, angolul, arról, hogy hol születtem, hogy miért akarok kommandós lenni, és hogy hány fekvőtámaszt tudok megcsinálni, meg hasonlók.”⁴⁹

George Lane 1943. július 17-én kapta kézhez hadnagyi kinevezését, ezzel ő lett a 3. csoport első olyan tagja, aki az „ellenséges idegenek” közül tiszti rendfokozatot ért el.⁵⁰ A csoport tagjai közül még tizenhármat követte példáját a háború során.⁵¹ A szarkasztikus humora, intelligenciája és egészséges versenyszelleme miatt közkedvelt Lane hadnagy, akit katonái csak Gyuri (angolosan írva: Dyuri) néven emlegettek, testalkata okán hamarosan kiérdemelte az alakulaton belül a „magyar izomember” (*Hungarian Hunk*) becenevet.⁵²

Lane hadnagy 1943. augusztusában kötött házasságot az anyai ágon szintén magyar származású,⁵³ nála hét évvel idősebb Miriam Rothschild természettudóssal. Négy közös gyermekük született, egyikük, Charles Daniel Lane neves molekuláris biológus, míg két további gyermeket örökbe fogadtak.⁵⁴ Miriam és George először 1941-ben találkoztak a Rothschild-család birtokán, ahol Lane éppen egy balesettel végződött ejtőernyős gyakorlóugrás után lábadozott.⁵⁵ Az alakulaton belül „az X-csapat nagyszőke” néven ismert,⁵⁶ intelligens, fiatal Miriam a Rothschild-vagyon egyik várományosaként a legjobb magántanároktól kapott oktatást, ám ez egyáltalán nem zavarta abban, hogy a társadalmi események mellett – vagy helyett – az erdő járva rovarokat gyűjtsön.⁵⁷ Örömmel mondott igent a Bletchley Parkban elhelyezett titkos kódfejtő egység meghívására, ottani működését a Defence Medal odaítélésével ismerték el.⁵⁸

A pálya csúcsán – Lányi György részvétele a normandiai partraszállás előkészítésében

1944. áprilisában az akkor 29 esztendősen Lane hadnagy új feladatot kapott. A legnagyobb titokban végzett művelet céljaként annak kiderítését jelölték meg, hogy a németek milyen típusú aknákat telepítettek az észak-franciaországi partokra, ahol a szövetségesek – 1944. június 6-án, a nevezetes D-napon kezdődött – invázióra készültek.⁵⁹ Lányi így emlékezett a bevetés részleteire:

⁴⁹ GARRETT: p. 55.

⁵⁰ GARRETT: p. 85.

⁵¹ SUGARMAN, Martin: World War II: No. 3 (Jewish) Troop of the No. 10 Commando <https://www.jewishvirtuallibrary.org/no-3-jewish-troop-of-the-no-10-commando>; letöltés: 2024.03.16.

⁵² GARRETT: p. 85.

⁵³ GRYN, Naomi: Dame Miriam Rothschild; <https://jwa.org/encyclopedia/article/rothschild-dame-miriam>; letöltés: 2024.03.16.

⁵⁴ GEORGE LANE OBITUARY.

⁵⁵ GARRETT: p. 100.

⁵⁶ GARRETT: p. 76.

⁵⁷ GARRETT: p. 100.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ MASTERS: p. 122.

„Egy amerikai légierő (sic!) kapitánya jelentette az angol parancsnokságnak, hogy a franciaországi tengerparti erődítmények bombázásakor különös jelenséget figyelt meg: amikor az egyik bomba a vízbe esve fölrobbant, a víz alatt sok kisebb robbanást figyelt meg. Föltételezhető, hogy a parti vizekben aknazárat létesítettek a németek, és a további hadműveletek sikere érdekében jó lenne megtudni, vajon elektromos vagy akusztikus hatásra robbanó aknákról van-e szó. (...) Miután ledobtak, bevártam az apályt, s ahogyan lehúzódott a víz, végig a part mentén előtűntek alacsony cövekek, s mindegyik tetején ott ült egy-egy akna. Egyet leemeltem, és láttam: szó sincs különleges fegyverről. Ezek egészen közönséges tányéraknák voltak. De azért magamhoz vettem, és amikor eljött értem a csónak, hazavittem. Letettem a parancsnok asztalára, mondván: ezért igazán kár volt ekkora cirkuszt csinálni! És meglepődve láttam, hogy mindenki fölugrik a helyéről, és ész nélkül rohan ki a szobából. Pedig a magyarázat egyszerű volt. Ezek a szárazföldi aknák a tengerben elrozsósodtak. Azok a bizonyos kisebb robbanások a bombázáskor azért következtek be, mert az aknák a legcsekélyebb víznyomás-növekedésre is reagáltak.”⁶⁰

Az 1944. május 15-ről 16-ra virradó éjjel végrehajtott akció volt az első a tíz tervezett rajtaütésből, amelyeket a „Kátránykefe-művelet” (Operation Tarbrush) keretében terveztek végrehajtani. A művelet célja az volt, hogy feltérképezzék a németek által a francia partokra telepített csapdákat és akadályokat.⁶¹

1944. május 17–18-án éjszaka, a „Kátránykefe-10” (Tarbrush X) fedőnevű művelet során George Lane hadnagy vezette négyfős különítmény feladatuk kapta, hogy végleg bizonyossá tegye, nincsenek új német aknák a partokon. A küldetés részét képezte továbbá, hogy fényképet készítsenek a part menti harckocsiakadályok egyikéről speciális infravörös kamerával.⁶² A csoport tagjai Lane hadnagy mellett a dán származású, „Jack Davies” álnévet viselő dán Hansen Einar Reska, az „Ernest Norton” fedőnevet használó Ernst/Eli Nathan, valamint a Királyi Utászok egyik tisztje, Roy Wooldridge hadnagy voltak.⁶³

A műveleti terv szerint a csoport, amelyet kis méretű motoros torpedónaszádról indítottak útnak egy gumicsónakban, éjszaka ért partot Cayeux-sur-Mer közelében.⁶⁴ A bevetés részleteit a korszak második legmagasabb brit katonai kitüntetésének, a Hadikeresztnek (Military Cross) 1944. június 3-án kelt, George Lane hadnagy számára történt odaítélésének indoklása tartalmazza:

„Ez a tiszt egy katonai egység parancsnoka volt, mely 1944. május 17–18-ának éjjelén szállt partra Franciaország északkeleti partján, Ault közelében azért, hogy részletes felderítést végezzen a part menti akadályok, aknák mindeddig ismeretlen természetéről és képességeiről. A művelethez a legmagasabb fontosságú érdek fűződött, és kiemelkedően magas kockázattal járt, melynek része volt a két mérföldes tengeri út egy erősen védett ellenséges partszakasz megközelítésének érdekében.

⁶⁰ GARAMI: p. 21.

⁶¹ SUGARMAN.

⁶² MASTERS: p. 123.

⁶³ MASTERS: pp. 122–123.

⁶⁴ GARAMI: p. 21.

A műveletet három egymást követő éjszakán igyekeztek végrehajtani, miután az első két próbálkozás a nem megfelelő időjárási körülmények okán meghiúsult, bár egy alkalommal az ellenséges partszakasz már látótávolságba került. A fentiekkel járó testi kimerültség ellenére Lane hadnagy, kiemelkedő vízi jártasságról tanúbizonyságot téve, hibátlan pontossággal irányította rohamcsónakját a kijelölt partraszállási övezetbe, holott döntő bizonyítékát látta annak, hogy a körzetben ellenséges járőrök tevékenykednek. A partot érést követően Lane hadnagy utásztisztjével tartva tevékenyen segítette a megszerzett adatok nagy részének felkutatását. Előzetes felderítést követően a fent nevezett tiszt – nagy elszántságról tanúbizonyságot téve – úgy döntött, újabb felderítőútra indul utásztisztjével, miután megbizonyosodott arról, hogy a már begyűjtött hírszerzési adatok biztonságban eljutnak majd a várakozó szállítóhajóra.

Miután elindultak, a két tisztet a küldetés teljesítése közben lepte meg egy ellenséges járőr, mely a part felé tartott, így valószínűleg mindketten ellenséges fogságba estek.”⁶⁵

A kitüntetés indoklásából hiányzó részleteket, azaz azt, hogy mi történt azután, hogy találkoztak a járőrrel, maga George Lane osztotta meg a nagyközönséggel egy 1989-es interjúban:

„Amikor már mély volt a víz alattunk, a nálunk lévő felszerelést, a távcsöveket, a fényképezőgépeket mind-mind behánytuk a tengerbe; ha netán elfognának bennünket a németek, semmit se találjanak nálunk. Aztán vártunk, hogy ki fedez föl bennünket előbb, a mieink vagy a parti őrség. Egész éjjel zuhogott az eső, teljesen átáztunk, metsző szél is fúj, dideregtünk. Úgy vacogott a fogunk, hogy talán még a németek is meghallották, mert ahogy megvirradt, a partról levált egy motoros, jött értünk. Mi pedig, mit tehattünk, fölemeltük a karunkat, megadtuk magunkat.”⁶⁶

Bár a fogságba esett, egyenruhája fölött civil halászkabátot viselő⁶⁷ Lane hadnagyot a hírhedt kommandóparancs⁶⁸ alapján a német járőr tagjainak azonnal föbbe kellett volna löniük, a tisztet mégis hadifogságba került. A két foglyul ejtett brit tisztet átkutatták, majd egy német parancsnoki állás pincéjébe zárták.⁶⁹ A csoport másik két tagja sikeresen elmenekült a partról és beszámoltak társaik sorsáról.⁷⁰ Lane úgy döntött, nem várja meg, hogy kiderüljön, milyen sorsot szánnak nekik a németek, a pincében lévő kályha csövéből lefeszített dróttal kinyitotta a cellája

⁶⁵ George Lane W3121 számú formanyomtatványa a Hadikereszt odaítéléséről 1944. június 3-án (The National Archives, WO 373/95/794) p. 1.

⁶⁶ GARAMI: p. 21.

⁶⁷ BESZÉLGÉTES LÁNYI GYÖRGGYEL.

⁶⁸ Az Adolf Hitler által ellenjegyzett, 1942. október 18-án kiadott utasítás szerint: „(...) megparancsolom, hogy minden ellenséget, akivel a német katonák az úgynevezett kommandóakciók során Európában vagy Afrikában szembekerülnek, még ha egyenruhát viselő katonákról vagy szabotőr csapatokról van is szó, függetlenül attól, hogy van-e náluk fegyver vagy sem, harcban vagy menekülés közben az utolsó emberig meg kell semmisíteni. Ilyen esetekben lényegtelen, hogy műveleteik végrehajtására hajón vagy repülőgépen érkeznek, vagy ejtőernyővel dobják-e le őket. Még ha az ilyen egyének felfedeztetésük esetén jeleznek is, hogy megadják magukat, elvből meg kell tőlük tagadni minden kegyelmet.” (Vö.: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/k21018.html>); letöltés: 2024.03.16.

⁶⁹ GARRETT: p. 125.

⁷⁰ SUGARMAN.

ajtáját, majd nekiindult az éjszakának. Azaz csak indult volna, mivel szinte azonnal beleütközött az előtérben egy sámlin ücsörgő német katonába, aki tört angolsággal, szinte szelíden közölte vele, hogy jobban teszi, ha újra magára zárja az ajtót, mert a környék tele van német őrzőjáratokkal.⁷¹

Az Atlanti Fal megerősítésével megbízott legendás hírű német tábornok, Erwin Rommel tábornagy parancsára George Lane hadnagyot a német haderő őrizete alatt mint egyszerű hadifoglyot kezelték. Kihallgatása során, melyet Rommel tábornok a fényűzően berendezett főhadiszállásán személyesen vezetett, teával kínálták.⁷² Bár a kastélyig vezető úton bekötötték a szemét, sikerült kilesnie a szemét takaró szövet alól, így meg tudta figyelni, hová viszi a német vezérkari gépkocsi.⁷³

Lane hadnagy úgy döntött, hogy következetesen kitartva álcája mellett, walesi származású brit tisztnek adta ki magát, így magyarázva szokatlan angol akcentusát is. Természetesen német és francia nyelvtudásáról, illetve magyar gyökereiről ugyanolyan mélyen hallgatott, mint a feladatáról.⁷⁴ Egy a bajtársa, a „Peter Masters” fedőnevet használó Arany Péter által felidézett anekdota szerint az alábbi párbeszéd hangzott el a legendás hírű német tábornok és a magyar származású brit kommandós között:

„– Szóval ön az egyike azoknak az útonálló kommandósoknak, akik a partjainkon garázdálkodnak?

– Tisztelettel tábornagy úr, nem tudom miről beszél. Bár valóban kommandós vagyok, köztünk nincsenek gengszterek. Mi elit katonák vagyunk, nem útonállók.

– Elég gyanús körülmények között fogtuk el, amiből úgy tűnt, hogy éppen szabotázsakcióra készül. Ugye tisztában van vele, mit teszünk a szabotőrökkel?

– Tábornagy úr, ha szabotőr lennék, nem hiszem, hogy meghívott volna teázni.

– Miből gondolja, hogy ez egy meghívás?

– Nem az volna, uram?

– Hogy van az én öreg barátom, Montgomery?

– Nem tudom uram, személyesen nem ismerem, de gondolom épp igen elfoglalt a partraszállás megtervezésével, úgyhogy hamarosan személyesen is találkozhat vele.”⁷⁵

A rendhagyó kihallgatást követően Lane hadnagy a Párizs melletti Fresnes börtönébe szállították, ahol három napot töltött.⁷⁶ Innen vasúton szállították tovább a Spangenberg-kastélyban fenntartott Oflag IX-A/H tiszti fogolytáborba, amely az egyik kiemelten őrzött hadifogolytábornak számított. Itt Lane hadnagy azonnal jelentette a rangidős angol tisztnek aényt, hogy tudja, hol található Rommel

⁷¹ MASTERS: p. 125.

⁷² GARRETT: pp. 125–126.

⁷³ BESZÉLGETÉS LÁNYI GYÖRGGYEL.

⁷⁴ GARRETT: pp. 125–126.

⁷⁵ MASTERS: p. 126.

⁷⁶ GARRETT: p. 126.

főhadiszállása, valamint azt, hogy közeleg a szövetségesek partraszállása, ami elhozza a foglyoknak a szabadulást. A hadifoglyok kijuttatták a Rommel tábornagy tartózkodási helyére vonatkozó információt Spangenbergből. Az így felfedett főhadiszállás és a környéke ellen 1944. július 17-én a Brit Királyi Légierő légitámadás-sorozatát hajtott végre, amelyben Rommel tábornagy súlyosan megsebesült, ezért érdemben nem vehetett részt a további hadműveletek irányításában.⁷⁷

A háború vége és a békeidők

George Lane a háború hátralévő részében Spangenbergben maradt a tábor 1945-ös kiürítéséig. Az itteni körülményeket jól leírja John Frost ejtőernyős alezredes, aki 1944 szeptemberében sebesülten esett német hadifogságba a hollandiai Arnhemért vívott csata után:

„A tábor két részből állt. Az egyikben egy domb emelkedett, a tetején ősi kastéllyal, a másikon pedig a melléképületek, nem messze a falutól. (...) Ha valaki eltökölte, hogy megpróbálja a lehető legtöbbet kihozni a körülményekből, és jól használta ki az idejét, akkor rengeteg dolog közül válogathatott: végezhetett bármilyen művészeti vagy kézműves tevékenységet, tanulhatott nyelvet, hódolhatott az irodalomnak, gyakorolhatta vallását, vagy elfoglalhatta magát valamilyen játékonysági feladattal. Ezenkívül lehetett játszani és kártyázni, nem beszélve a hadi tudományok tanulásáról (ezt hivatalosan tiltották), a testedzésről és a szökés megtervezéséről.”⁷⁹

3. sz. ábra. George Lane hadifogoly-igazolványa⁷⁸

Lane hadnagy maga is a szökés pillanatára várt, amire 1945 tavaszán került sor. A spangenbergi tábor kiürítése során útnak induló menettől egyszerűen lemaradó Lane hadnagy Eschwege város kórházában talált menedéket. Lane itt sem tétlenkedett, a kórház egyik német orvosát meggyőzte arról, hogy humanitárius kötelesség, sőt mi több, az egyre közeledő amerikaiak szemében sem megvetendő cselekedet, ha a kórház a lehető legtöbb sebesült hadifogolynak nyújt segítséget. Így a fogságból szökésben lévő George Lane hadnagy egy német katonai tehergépkocsi volánja mögött találta magát, mellyel összegyűjtötte a környék sebesült és csellengő szövetséges foglyait.⁸⁰

⁷⁷ GARRETT: p. 127.

⁷⁸ Forrás: <https://www.klaus-stuebiger.de/deutsch-j%C3%BCdisch-britische-zeitgeschichte/3-troop-10-ia-commando/>; letöltés: 2024.03.16.

⁷⁹ FROST, John: Hid a Messzeségben (Gold Book Kft. 2006.) pp. 207–208.

⁸⁰ GARAMI: p. 21.

Ezt követően Lane, mintha ez lenne a legtermészetesebb, a felszabadított Párizs felé vette útját, ahol feleségének testvére, Victor Rothschild élt.⁸¹ A család segítségével rövid úton újra Londonban találta magát, ahol a némileg megviselt, ismeretlen akcentussal beszélő katonatisztet az ügybuzgó amerikai katonai rendészek kémnek hitték és letartóztatták.⁸² Nem minden alap nélkül, hiszen George Lane minden papírja hamis adatokat tartalmazott, és a hadifogságból hazatérni akaró brit katonatiszt valójában nem volt brit alattvaló.

Az állampolgársági kálvária végigkísérte a 10. kommandó tagjainak háború utáni sorsát. Lányi György, aki 1940 óta a George Lane nevet viselte, hivatalosan 1946. július 10-én kapta meg a brit alattvalói státuszt és a vele járó állampolgárságot.⁸³ Csaknem hét évvel az után, hogy belépett a brit haderőbe, és önként jelentkezett olyan kiképzésre és feladatokra, amelyek a legnehezebbek közé tartoztak, egy olyan alakulat kötelékében, melynek tagjai egymás valódi nevét sem ismerhették.

George Lane és Miriam Rothschild 1957-ig éltek házasságban, válásukat követően is jó viszonyban maradtak.⁸⁴ Lányi 1963-ban házasodott meg újra, második felesége Elizabeth Heald, Sir Lionel Heald korábbi legfőbb ügyész lánya volt.⁸⁵ Lányi, aki a háború után foglalkozását „földművesként”⁸⁶ adta meg, valójában egy New York-i brókercégnél helyezkedett el, ahol hamarosan sikeres üzletember lett belőle, több kontinensen is foglalkozott befektetésekkel.⁸⁷

Háborús emlékeiről először 1984-ben, a normandiai partraszállás 40. évfordulóján beszélt szélesebb körben. Június 3-án interjút adott James Leasor brit haditudósítónak, regényírónak, a Sunday Telegraph Magazine újságírójának, ami széles körben ismertté tette George Lane sikeres üzletembert, és árnyalta a róla addig ismert képet is.⁸⁸ Első magyar nyelvű interjút 1985-ben adta a Magyar Televíziónak, ahol játékosan, egész végig egyes szám harmadik személyben utalt önmagára, kivéve az interjú utolsó mondatait:

„Hát őszinte leszek magával, én vagyok George Lane. Tulajdonképpen Lányi Gyuri. Én Budapesten éltem, mint gyerek és az Eötvös József Reáliskolába jártam és az MTK-nak a vízipólócsapatának a csatára voltam. Én nem voltam egy kíváncsi. Én odamentem, hogy angolul tanuljak, és aztán a sorsnak más gondolatai voltak. Ebbe belejöttem és ez történt, és szerencsém volt.”⁸⁹

George Lane, született Lányi György, a brit haderő nyugalmazott ezredese, a Military Cross birtokosa 2010. március 19-én hunyt el, 95 esztendősen, Londonban.⁹⁰

⁸¹ GARRETT: pp. 262–263.

⁸² GARRETT: p. 263.

⁸³ The London Gazette (1946. augusztus 20.) p. 4181.

⁸⁴ GARRETT: pp. 292–293.

⁸⁵ GEORGE LANE OBITUARY.

⁸⁶ THE LONDON GAZETTE 1946: p. 4181.

⁸⁷ GARRETT: pp. 292–293.

⁸⁸ GARAMI: p. 19.

⁸⁹ BESZÉLGETÉS LÁNYI GYÖRGGYEL

⁹⁰ GEORGE LANE OBITUARY.

A Lányi György által átélt háborús események az újságírók és a történészek mellett megragadták a filmkészítők fantáziáját is. A 2012-ben bemutatott „Rommel” című osztrák–német koprodukciós történelmi drámában is megelevenedik Lányi György találkozása Rommel tábornaggal, ám itt a filmben szereplő brit kommandós névtelen marad. A filmben látható jelenet több ponton is eltér a rekonstruálható valóságtól. A jelenet elején látható felirat szerint a németek tüzharcban fogják el az 1944. május 20-án a Franciaországban partot ért brit kommandósok egyikét, továbbá a foglyot a Gestapo megkínozza, mielőtt Rommel kiszabadítaná.⁹¹

Összegzés

George Lane, azaz Lányi György fiatalon kiemelkedő sportteljesítményeket mutatott fel az úszás és a vízilabda terén. Azon kevesek egyike volt, akik anyagi helyzetükből adódóan megengedhették maguknak a külföldi egyetemi oktatást, így kijuthatott Angliába még a második világháború kirobbanása előtt. Elsajátította az angol nyelvet, szabadúszó újságíróként pedig továbbra is rálátása volt a világpolitika eseményeire. A háború kitörésekor önként jelentkezett a brit haderőbe, amelynek kötelékében 1942 nyarán találta meg valódi helyét a 10. kommandónál.

George Lane az ellenséges vonalak mögött több különleges műveletet készített elő vagy hajtott végre. Az alakulat első nem brit származású tisztjeként sem érezte a rendfokozata súlyát a többi kommandóssal, hanem bajtársaival mindvégig közvetlen, vidám, igazságos maradt. 1944. május–július között pedig a partraszállás előkészítésében és Rommel kiiktatásában vállalt szerepével kiemelkedően járult hozzá a szövetséges hadművelet sikeréhez.

George Lane a háború után is megnyerte a maga csatáit. Brit alattvaló lett, nemzetközi üzletemberként futott be karriert, és még idős korában is kedvére hódolhatott céllövő szenvedélyének. Sírfelirata, melynek központi eleme a koronás magyar állami címer, jól mutatja, milyennek akarta látni és láttatni magát, George Lane, azaz Lányi György:

⁹¹ Rommel (színes, magyarul beszélő német–osztrák filmdráma, 2012.)

„Lányi György – George Henry Lane MC⁹²
SZÜLETETT: BUDAPEST 1915
ELHUNYT: LONDON 2010
Jobban élvezte az életet mindenki másnál, akit csak ismert.”

4. sz. ábra. Lányi György sírja a St. Martha-on-the-Hill temetőben⁹³

FELHASZNÁLT IRODALOM

„A KISOK budapesti kerületi uszóversenye” (In: Ifjúsági Testnevelés 18. évf. 37. sz. 1934.06.11.)

„A Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézetének igazgatósága kedden délután ülést tartott” (In: Budapesti Hírlap 58. évf. 3. sz. 1938.01.05.)

„Országos középiskolai úszóbajnokságok” (In: Ifjúsági Testnevelés 19. évf. 5. sz. 1934. október 8.)

A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA ÉRTESÍTŐJE AZ 1926-27. ISKOLAI ÉVRŐL (Budapest, 1927.)

A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA ÉRTESÍTŐJE AZ 1928-29. ISKOLAI ÉVRŐL (Budapest, 1929.)

A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA ÉRTESÍTŐJE AZ 1930-31. ISKOLAÉVRŐL (Budapest, 1931.)

A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA ÉRTESÍTŐJE AZ 1931-32. ISKOLAÉVRŐL (Budapest, 1932.)

A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA NYOLCVANADIK ÉRTESÍTŐJE AZ 1934-35. ISKOLAÉVRŐL (Budapest, 1935.)

⁹² A brit Hadikereszt (Military Cross) birtokosa.

⁹³ Forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:St_Martha-on-the-Hill_grave_of_George_Henry_Lane_MC.jpg; letöltés: 2024.03.16.

A BUDAPESTI IV. KERÜLETI KÖZSÉGI EÖTVÖS JÓZSEF-REÁLISKOLA
NYOLCVANADIK ÉRTESÍTŐJE AZ 1933-34. ISKOLAÉVRŐL (Budapest, 1934.)

AMBROSE, Stephen A: D-nap – 1944. június 6. A Partraszállás Története (GABO Kiadó, 2013.)

CHURCHILL, Winston S.: A második világháború I. (Európa Könyvkiadó Budapest, 1989)
p. 209. (a továbbiakban: CHURCHILL: A második világháború I.)

CHURCHILL, Winston S.: The Second World War – Their Finest Hour (HOUGHTON
MIFFLIN COMPANY BOSTON The Riverside Press Cambridge 1949)

CLARKE, Dudley: The Birth of the Commandos (In: The Listener, 1948.11.25.)

DAVIDSON, Edward – MANNING, Dale: A II. világháború krónikája (Szukits Kiadó
Budapest, 2004.)

DEAR, Ian: Ten Commando 1942 – 1945 (Pen & Sword, Barnsley, 2010)

FROST, John: Híd a Messzeségben (Gold Book Kft. 2006.)

GARAMI György: Hogyan találkozott Mr. Lane Rommel tábornaggal? (In: Magyar Hírek
42. évf. 3. sz.)

GARRETT, Leah: X Troop – The Secret Jewish Commandos Who Helped Defeat the Nazis
(Chatto & Windus, London, 2021.)

George Lane W3121 számú formanyomtatványa a Hadikereszt odaítéléséről 1944. június 3-
án (The National Archives, WO 373/95/794)

GRYN, Naomi: Dame Miriam Rothschild, [https://jwa.org/encyclopedia/article/rothschild-
dame-miriam](https://jwa.org/encyclopedia/article/rothschild-dame-miriam); letöltés: 2024.03.16.

MASTERS, Peter: Striking Back – A Jewish Commando's War Against the Nazis (Presidio
Press, California, 1997.)

OBITUARY: Colonel George Lane, [https://www.scotsman.com/news/obituaries/obituary-
colonel-george-lane-2442702](https://www.scotsman.com/news/obituaries/obituary-colonel-george-lane-2442702); letöltés: 2024.03.16.

SUGARMAN, Martin: World War II: No. 3 (Jewish) Troop of the No. 10 Commando,
<https://www.jewishvirtuallibrary.org/no-3-jewish-troop-of-the-no-10-commando>;
letöltés: 2024.03.16.

The London Gazette (1946.08.20.)

TURCSÁNYI Károly – HEGEDÜS Ernő: A légideszant I. – Elméletek, eljárások és a légi
gépesítés a kezdetektől 1945-ig (Puedlo kiadó, 2007)

BENE KRISZTIÁN – PALÓCZ MÁRK

AZ ELSŐ ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN A FRANCIA IDEGENLÉGIÓBAN SZOLGÁLATOT VÁLLALÓ MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ ÖNKÉNTESÉK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A Francia Idegenlégió soraiban számos magyar származású önkéntes szolgált az elmúlt közel két évszázad során. Bár a magyar jelenlét többé-kevésbé folyamatos volt, általában a nagy konfliktusok során vált jelentősebbé. Annak ellenére, hogy a francia–magyar katonai kapcsolatoknak ez a különleges fejezete közismert, tudományos igényű kutatására ez idáig kevesen vállalkoztak. Jelen tanulmány célja, hogy az első és a második világháború során a Francia Idegenlégióban szolgálatot teljesítő magyar önkéntesek általános jellemzőit közreadja, valamint ezeket a kutatás során kialakított szempontrendszer alapján összehasonlítsa. A rendelkezésre álló adatok francia és magyar levéltárakban és adatbázisokban végzett többéves kutatómunka eredményei, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy korábban ismeretlen adatokra alapozva objektív képet alkossunk a francia alakulat kötelékében szolgáló magyar önkéntesekről a két világháború időszakában.

Kulcsszavak: első világháború, második világháború, Francia Idegenlégió, magyar önkéntesek, magyar diaszpóra.

A COMPARISON OF THE GENERAL CHARACTERISTICS OF VOLUNTEERS OF HUNGARIAN ORIGIN SERVING IN THE FRENCH FOREIGN LEGION IN THE FIRST AND SECOND WORLD WARS

A number of volunteers of Hungarian origin have served in the ranks of the French Foreign Legion over the past two centuries. Although being more or less continuous, the Hungarian presence usually became more significant during major conflicts. Despite the fact that this particular chapter of Franco-Hungarian military relations is generally known, few have so far undertaken a scholarly study of it. The aim of this article is to present the general characteristics of Hungarian volunteers serving in the French Foreign Legion during the First and Second World Wars and to compare them based on the criteria framework developed throughout the research. The available data – previously unknown to the public – are the results of several years of research in French and Hungarian archives and databases, which may contribute to an objective picture of Hungarian volunteers serving in the French corps during the two World Wars.

Keywords: World War I, World War II, French Foreign Legion, Hungarian volunteers, Hungarian diaspora.

Bevezető

A Francia Idegenlégió a világ egyik legismertebb katonai alakulata, ami – a válságócokban történő gyakori bevetése és a körülötte kialakult, általában negatív vagy pozitív irányban túlzó legenda mellett¹ – részben annak is köszönhető, hogy szinte a bolygó összes államából találhatók önkéntesek a soraiban. Ez Magyarország, illetve a magyarság esetében sincs másképp, mivel az elmúlt több mint száz év folyamán a magyarok jelenléte az Idegenlégióban folyamatos, időről időre pedig különösen nagy arányú volt. Erről a részvételtől átfogó jelleggel még nem született tudományos munka, változó hitelességű visszaemlékezéseken kívül csupán egy-egy rövidebb időszakra vonatkozóan jelentek meg a magyarok közreműködését vizsgáló publikációk.

Tekintettel arra, hogy a jelen tanulmány szerzői évek óta munkálkodnak azon, hogy egymással párhuzamosan dolgozva, levéltári forrásokra és szakmunkákra támaszkodva, tudományos igénnyel feltárják az első és a második világháborúban az Idegenlégió kötelékében szolgálatot vállaló magyarok tevékenységét, elérkezett az ideje, hogy ezeknek a kutatásoknak az eredményeit egy összefoglaló szacikkben adják közre a tudományos közélet számára. A tanulmányban bemutatott információk alapvetően az alábbi francia – fizikai és elektronikus – közgyűjtemények anyagain alapulnak: Hadtörténeti Levéltár (*Service Historique de la Défense*), Nemzeti Levéltárban (*Archives nationales*), Nagy Emlékezet (*Grand Mémorial*), Holokauszt Emlékezete (*Mémorial de la Shoah*), Modernkori Háborús Konfliktusok Áldozatainak Levéltára (*Bureau des Archives des victimes des conflits contemporains*). Emellett igyekeztünk felhasználni a rendelkezésre álló magyar levéltári anyagot is, így a budapesti Hadtörténelmi Levéltár vonatkozó dokumentumai is segítették a teljesebb kép kialakítását.

Mindezek segítségével szeretnénk bemutatni a két világháború során a Francia Idegenlégióban szolgálatot vállaló magyarok létszámát, jellemzőit, veszteségeit, illetve összevetni ezeket egymással annak érdekében, hogy jobban megértsük a két konfliktusban légiósként harcoló magyarok közti hasonlóságokat és eltéréseket.

A Francia Idegenlégió szerepvállalása és személyi összetétele a konfliktusokban

A Nagy Háború kitörésével a franciáknak minden mozgósítható emberi erőre szükségük volt ahhoz, hogy meg tudják védeni az államot a biztosan bekövetkező támadásoktól. Ebből az okból kifolyólag a Francia Idegenlégió is masszív toborzásokba kezdett, amellyel elérte azt, hogy 1914 végére megközelítőleg 30 000 fő jelentkezzen az alakulatba. A nemzetiségek szerinti eloszlás a következőképpen alakult: 4913 olasz, 3393 orosz, 1432 belga, 1369 osztrák–magyar, 1072 német, 969 spanyol, 592 török, 541 luxemburgi, 467 svájci, 379 angol, 300 görög, 200 amerikai

¹ BENE Krisztián: Identité sans frontières. Le mythe et l'esprit de corps de la Légion étrangère. In: Méditerranée tanulmányok – Études sur la région méditerranéenne, 33. évfolyam 1. szám, 2023. pp. 129–139.

és 11 854 egyéb nemzetiségű, amelyből 10 000 elzász-lotaringiai.² A világméretű konfliktus lezárultáig megközelítőleg 43 000 fő külföldit találtak alkalmasnak arra, hogy a Francia Idegenlégió soraiban küzdhessenek.³

Az Idegenlégió számára nagy kihívást jelentett, hogy alegységei kötelékében megfelelő legyen a nemzetiségi összetétel. Komoly odafigyelést igényelt, hogy a Franciaországgal ellenséges országok – mint például Németország, Törökország, Bulgária, az Osztrák–Magyar Monarchia stb. – állampolgárai ne kerüljenek olyan konfliktuszónába, ahol saját honfitársaik ellen kell harcolniuk, ezért ezeket az önkénteseket általában a gyarmatokra vezényelték: Marokkóba, Algériába vagy Indokínába.⁴

Noha a fenti gyarmatokon is állomásoztak légiós alakulatok, a legjelentősebb légiós haderőt Franciaországban vetették be az anyaország védelmében. A viláégés ideje alatt ezen a hadszíntéren harcolt az 1. légiós ezred 2., 3. és 4. zászlóalja, illetve a 2. légiós ezred 2. zászlóalja, illetve két zuáv⁵ ezred, melyek kötelékében szintén szolgáltak légionáriusok.⁶ Ezek az egységek rövid időn belül jelentős veszteségeket szenvedtek el, így 1915. november 11-én felállították az Idegenlégió Menetezredét (*Régiment de Marche de la Légion Étrangère* – RMLE), amely kezdetben 3325 sorkatonát és 71 tisztet számlált. Ez az egység a világháború végéig a franciaországi hadszíntéren szolgált.⁷

Franciaország nagyhatalomként gyakorlatilag minden fontosabb hadszíntéren jelen volt. Ennek eredményeképp 1915-ben – Törökország hadba lépését követően – létrehozták az afrikai menetzredet, amelyeket a francia felfogás szerinti keleti frontra (Kis-Ázsiába, majd a Balkánra) irányítottak.⁸ Ebből következik, hogy a Francia Idegenlégió egységei a viláégés során számos országban harcoltak: Nyugat-Európában, Délkelet-Európában, valamint a gyarmatokon is. Ezért magas árat fizettek, mivel a világháború során felvételt nyert 42 883 fő önkéntes közül 31 840-en meghaltak, eltűntek vagy megsebesültek.⁹

A második világháború kitörése után a francia hadvezetés megkezdte a toborzást az országban tartózkodó külföldiek körében a Francia Idegenlégió számára.¹⁰ A nagyszámú lengyel és csehszlovák állampolgárt a saját emigráns

² REYNAUD, Jean-Pierre. Les étrangers dans l'armée française au cours de la Grande Guerre. Académie des Sciences et Lettres de Montpellier. Séance du 19 janvier 2009. p. 9.

³ JORDAN, David: Francia idegenlégió 1831-től napjainkig. Ventus libro, Budapest, 2006. p. 56.

⁴ DE GMELINE, Patrick: Nouvelle histoire de la légion étrangère. Perrin, Paris, 2016. p. 266.

⁵ A zuávok Zuávia terület lakói Konstantine algériai tartományban, akiket a katonai ügyességeik és képességeik miatt ősidők óta zsoldosnak szoktak felfogadni Berberióban. Miután a franciák 1830-ban elfoglalták Algériát, ők szintén zsoldosnak fogadták a zuávokat, csakhogy jónéhány francia katonát és külföldi légióst is vegyített közéjük. A bennszülött zsoldosokat később elkülönítették a külföldiektől, majd ezeknek az egységeknek az élére tisztí rendfokozatú franciákat tettek, és idővel a bennszülött elem fokozatosan kivészett.

⁶ CLAYTON, Anthony: Histoire de l'armée française en Afrique 1830-1962. Albin Michel, Paris, 1994. pp. 127–128.

⁷ DE GMELINE, Patrick: Nouvelle histoire de la légion étrangère. p. 273.

⁸ Lásd PALÓCZ Márk: Az 1. Afrikai Menetezred osztrák–magyar monarchiabeli tagjai. In: AETAS Történettudományi folyóirat. 2022. 37. évf. 3. szám. pp. 132–144.

⁹ PARKER, John. Inside the Foreign Legion. Piatkus Publishers, London, 1998. p. 93.

¹⁰ PORCH, Douglas: La Légion étrangère 1831–1962. Fayard, Paris, 1994. pp. 510–514.

kormányakkal kötött megállapodás alapján nemzeti alapon szerveződő egységekbe szervezték,¹¹ a többi önkéntest pedig az Idegenlégióba irányították, amelynek létszáma így néhány hónapon belül 22 000 főről 48 900 főre növekedett.¹² Főként ezekre a jelentkezőkre építve (tartalékosokkal és veteránokkal megerősítve) számos új alakulatot hoztak létre 1939–40 fordulóján, amelyekkel elsősorban az anyaország védelmét kívánták megerősíteni. Ezek a következők voltak: a 11. és a 12. idegenlégiós gyalogezred, a 97. felderítőcsoport, a 21., a 22. és a 23. külföldi önkéntes légiós menetezred, valamint a 13. légiós hegyi könnyűdandár. Az utolsó kivételével ezek sorsa hasonlóan alakult, mivel az 1940. május 10-én megindult német támadás megállítása érdekében bevetették őket Franciaország északkeleti részén, viszont a kitüntetésekkel elismert helytállásuk ellenére olyan súlyos veszteségeket szenvedtek, hogy a júniusban megkötött fegyverszünetet követően feloszlatták ezeket.¹³

A 13. könnyűdandárt azonban Norvégiában vetették be, ahol brit és lengyel csapatokkal együtt részt vett Narvik elfoglalásában. Az általános hadihelyzet miatt a várost kiürítették, az alakulatot pedig kisebb kitérők után Nagy-Britanniába helyezték át, ahol tagjainak többsége csatlakozott De Gaulle tábornok 1940. július 1-jén felállított Szabad Francia Erőhöz. A következő három év során a légiós alakulat a legtöbb szabad francia szárazföldi hadműveletben részt vállalt Nyugat-Afrikában, Eritreában, Szíriában, Líbiában, Egyiptomban és Tunéziában. Az észak-afrikai francia erők átállása után felállított egyesült francia haderő kötelékében pedig Olaszországban és Franciaországban is harcolt a tengelyhatalmak erői ellen 1944–45 folyamán. A vizsgált időszak során létszáma átlagosan 1000 és 2000 fő között mozgott, ennek ellenére magas harcértéket képviselt az alapvetően gyarmati háttérű szabad francia haderőben.¹⁴

Az 1940. június 22-én megkötött fegyverszünet értelmében a francia haderő létszámát jelentősen csökkenteni kellett, az Idegenlégió soraiban szolgáló német és olasz állampolgárokat pedig arra kötelezték, hogy az alakulatot elhagyva visszatérjenek szülőhazájukba.¹⁵ Ennek következtében az Idegenlégió létszáma 18 000 főre csökkent, több egységét pedig megfelelő számú katona hiányában fel kellett oszlatni.¹⁶ A gyarmati területeket érintő harci események (Levante szövetségesek általi és Indokína japán megtámadása) ezt a létszámot tovább

¹¹ MALISZEWSKI, Lech: Une évacuation par évaporation. Le rôle du général Louis Faury dans le transfert clandestin vers la France des militaires polonais internés en Roumanie en septembre 1939. In: BENE Krisztián – DÁVID Ferenc (szerk.): La France, les Français en guerre(s) et l'Europe médiane aux XIXe et XXe siècles. Editions Codex – Université de Pécs, Talmont-Saint-Hilaire, 2015. pp. 61–71.

¹² COMOR, André-Paul: L'Epopée de la 13ème Demi-brigade de Légion Etrangère 1940-1945. Nouvelles Éditions Latines, Paris, 1988. p. 29.

¹³ SHD GR 34 N 316. 11e régiment de la Légion étrangère; SHD GR 34 N 317. 12e régiment de la Légion étrangère; SHD GR 34 N 319. 21e, 22e et 23e régiments de marche de volontaires étrangers.

¹⁴ GR 12 P 81. 13e Demi-Brigade de la Légion étrangère; SHD GR 34 N 318. 13e Demi-Brigade de la Légion étrangère.

¹⁵ COMOR, André-Paul (szerk.): La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire. Robert Laffont, Paris, 2013. pp. 77–78.

¹⁶ MONTAGNON, Pierre: La légion étrangère. De 1831 à nos jours. Editions France Loisirs, Paris, 1999. p. 232.

csökkentette, ami további alakulatok feloszlását vonta maga után.¹⁷ Az 1942. novemberi észak-afrikai szövetséges partraszállás után az addig Vichy-hez hű gyarmati alakulatok átálltak és harcba szálltak a tengelyhatalmak erői ellen. Ebből az Idegenlégió leggyorsabban bevethető egységei (az Idegenlégió Meneteszede és az 1. légiós lovasezred) is kivették a részüket,¹⁸ amelyek a tunéziai küzdelmek után Franciaország felszabadításában és Németország elfoglalásában is közreműködtek.¹⁹

A Francia Idegenlégió komoly megpróbáltatásokon esett át a második világháborúban, számos vereséget szenvedett el, melyek következtében létszámának jelentős részét elveszítette, ennek ellenére kitartásának és elszántságának, valamint a hadi helyzet általános alakulásának köszönhetően mégis a győztesek oldalán fejezte be a konfliktust.

A franciaországi magyar diaszpóra tagjainak útja az Idegenlégióba

A Rákóczi-szabadságharc leverése után a magyar huszárok egy részét XIV. Lajos saját hadseregébe fogadta, így Franciaországban egy katonadiaspóra alakult ki, közülük többen a későbbiekben visszatértek Magyarországra.²⁰ 1871 és 1913 között egzisztenciális és gazdasági okokból megközelítőleg 2 000 000 magyar állampolgár vándorolt külföldre, nagyobb részük férfiakból állt.²¹ Noha az Amerikai Egyesült Államok volt a legvonzóbb célpont, sokan végül mégis nyugat-európai államokban, köztük Franciaországban telepedtek le. Az első számszerűsíthető adat a párizsi magyar diaszpórát alkotó magyarok létszámáról 1901-ből való: 1306-an laktak a francia fővárosban. Ez a szám 1911-ben 1857-re emelkedett.²² Ebből adódóan feltételezhető, hogy Franciaországban az első világháború előtt 3–7 ezer főből állhatott a teljes magyar diaszpóra.

A diaszpóra tagjai mellett érdemes számításba venni azon magyarokat is, akik célirányosan jelentkeztek a Francia Idegenlégióba, tehát a Magyar Királyságot azért hagyták maguk mögött, mert szerettek volna jelentkezni Franciaország híres-hírhedt alakulatába. Ebben az esetben a civil diaszpóra mérete nem feltétlen mérvadó a Légióba jelentkezők számának nagyságával kapcsolatban.

A francia egységbe jelentkezés motivációja több tényezőtől tevődött össze, így ezen emberek különféle okokkal jelentkeztek francia szolgálatra. Voltak olyanok, akik a dicsőségért álltak be, néhányan azért, hogy megszerezzék a francia állampolgárságot, de voltak olyanok is, akik kényszerből cselekedtek.²³ Az első világháború során megközelítőleg 8000 osztrák–magyar állampolgárt helyeztek

¹⁷ SERGENT, Pierre: Les maréchaux de la Légion. L'odyssée du 5e étranger (1940-1945). Fayard, Paris, 1977. pp. 295–417.

¹⁸ DE GMELINE, Patrick: Nouvelle histoire de la légion étrangère. pp. 380–381.

¹⁹ GUYOT, Philippe: D'un régiment de marche de la Légion étrangère (RMLÉ) à l'autre, répétition ou évolution de l'histoire? Revue historique des armées, 67. évfolyam 4. szám, 2011. pp. 24–31.

²⁰ Lásd TÓTH Ferenc: Souvenir Français. Magyarok és franciák Szent Márton földjén. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Szombathely, 2022.

²¹ GAZSÓ Dániel: A magyar diaszpóra fejlődéstörténete. In: Kisebbségi szemle. 2016. I. évfolyam 1. szám, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest. pp. 14–16.

²² MOSONYI Ferenc: A Franciaországi magyarok nyelve. In: Korunk, 1937. 12. évf. 12. szám, Kolozsvár. pp. 1036–1037.

²³ PALÓCZ Márk: Magyarok a Francia Idegenlégió kötelékében az első világháborúban. OTDK-dolgozat. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2019. p. 22.

internálótáborokba Franciaországban, akik között kisebb számban voltak csak magyarok. Azért, hogy megmentsék magukat és családjaikat a fogságtól, önként jelentkeztek szolgálatra a Francia Idegenlégióba.²⁴

A két világháború között politikai és gazdasági okokból kifolyólag a franciaországi magyar diaszpóra létszáma jelentősen növekedett. Az 1920-as évek francia gazdasági konjunktúrája jelentős munkaerőigényt támasztott az iparban, ezért a magyarok főként ezen a területen helyezkedtek el. A magyar közösség jelentős része a főváros körüli ipari régióban telepedett le és az itteni üzemekben dolgozott, miközben számos magyar az észak-franciaországi bánya- és iparvidéken, valamint Elzász-Lotaringiában, illetve Lyon és Grenoble térségében kapott munkát.²⁵ Létszámukra vonatkozóan igen eltérő adatok állnak rendelkezésre. Benjamin Janicaud a hivatalos francia adatokra támaszkodva a Franciaországban élő magyarok számát 10–15 ezer fő közé teszi ebben az időszakban.²⁶ Ezzel szemben Pécsi Anna 30 000 főre becsüli a magyar diaszpóra létszámát,²⁷ Molnár Sándor korabeli leírása pedig egyenesen 70 000 fős közösségről beszél.²⁸ Reális becslések alapján – figyelembe véve a munkavállalási engedély nélkül dolgozókat, valamint a más (román, csehszlovák stb.) állampolgársággal rendelkező magyarokat – a franciaországi magyar közösség a két háború között hozzávetőlegesen 40–50 ezer főből állhatott.

A diaszpóra szervezetei közül az egyik legjelentősebb az 1938-ban megalakult baloldali elkötelezettségű Franciabarát Magyarok Szövetsége volt. Ennek elnöke Károlyi Mihály, alelnöke pedig Bölöni György volt, a második világháború kitörése után pedig arra szólította fel a franciaországi magyarokat, hogy csatlakozzanak a francia hadsereghez.²⁹ Ennek hatására – valamint az első világháborús tapasztalatokból már ismert internálás elkerülése érdekében – sok magyar jelentkezett a francia haderő kötelékébe, miközben a korábban már francia állampolgárságot szerző magyarok is megkapták a bevonulási parancsot.³⁰

A magyar önkéntesek létszáma

A légiós szakirodalmak első világháborúról szóló részeit áttekintve egy központi számot talál az olvasó az osztrák–magyar légiósok számával kapcsolatban: 1369 fő.³¹ A fentebb említett irodalmak alapján ez utóbbi szám azt jelöli, hogy

²⁴ Lásd PALÓCZ Márk: Des camps d'internement à la Légion Étrangère. In: OSTIUM: Open-Access Journal for Humanities, 19. évfolyam 2. szám, 2023. pp. 120–132.

²⁵ KOMJÁT Irén – PÉCSI Anna: A szabadság vándorai. Magyar antifasiszták Franciaországban 1934–1944. Kossuth, Budapest, 1973. pp. 17–21.

²⁶ JANICAUD, Benjamin: Les missions religieuses au sein de l'immigration hongroise en France (1927–1940). Cahiers de la Méditerranée, 40. évfolyam 1. szám, 2009. p. 131.

²⁷ PÉCSI Anna: Magyar antifasiszták a francia és a belga ellenállási mozgalomban. In: GAZSI József – PINTÉR István (szerk.): Fegyverrel a fasiszmus ellen. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1968. p. 287.

²⁸ MOLNÁR Sándor: Magyar sors francia földön. Párisi Magyar Akadémia, Párizs, 1931. p. 5.

²⁹ FILYÓ Mihály et al.: Magyarok az európai antifasiszta ellenállási mozgalmakban. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1986. pp. 50–51.

³⁰ BAJOMI LÁZÁR Endre: Tramontana. Magyar önkéntesek Franciaországban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1984. pp. 104–106.

³¹ Lásd HEYRIÈS, Hubert: Les Garibaldiens de 14. Splendeurs et misères des Chemises Rouges en France de la Grande Guerre à la Seconde Guerre mondiale. Éditions SERRE, Nice, 2005. p. 99.; REYNAUD, Jean-Pierre: Les étrangers dans l'armée française au cours de la Grande Guerre. In: Bulletin

összesen megközelítőleg 1400 osztrák–magyar állampolgár írt alá önként szerződést valamelyik franciaországi toborzóirodában, hogy a háború végéig a Francia Idegenlégió kötelékében szolgáljon. Ez azt is jelenti, hogy legalább ennyi osztrák–magyar állampolgár teljesített szolgálatot a Nagy Háború idején. A másodlagos források szerint ennek a közép-európai kontingensnek a nagy részét cseh származásúak tették ki.³² Jelen kutatások alapján összesen 1934 katonai kartoték létezik a franciaországi levéltárakban, amelyek az első világháború osztrák–magyar származású önkénteseit tartják nyilván.³³ Mivel a kutatás e pillanatban is folyamatban van, így ez utóbbi csoport pontos létszámát majd egy későbbi tanulmányban tesszük közzé. A közel 2000 kartoték átvizsgálása alapján jelen állás szerint 117 fő született a Magyar Királyság területén.

Az 1940-es franciaországi hadjárat kimenetele az iratanyag kezelését is jelentősen befolyásolta, mivel számos katonai alakulat saját kezelésben lévő dokumentumai megsemmisültek a harcok folyamán, valamint a központi iratanyag kezelése is hiányos volt. Ebből kifolyólag különböző intézmények forrásait kell összevetni annak érdekében, hogy érdemi információhoz jussunk. Terjedelmi okokból az iratanyagok jellemzőinek és a kutatási módszerek részletes bemutatását mellőzve ezek a következők: a *Mémorial de la Shoah* kutatóközpont és a *Bureau des Archives des victimes des conflits contemporains* levéltár anyagai, amelyek 2015 óta hozzáférhetőek a *Mémoire des Hommes* portálon. Az *Archives nationales* és a budapesti Hadtörténelmi Levéltár iratanyagai szintén hasznos információkkal szolgálnak, amelyek segítségével összesen 1999 fő azonosítható a francia haderőben szolgáló magyarként 1940-ben, akik közül 1564 fő az Idegenlégió kötelékében volt. A Szabad Francia Erők soraiban küzdő 13. könnyűdandárban 77 magyar származású légiós volt, akik közül 9 fő megtalálható az 1940-ben csatlakozók között is, így 68 új személy azonosítható, akikkel együtt összesen 1623 légiós adatai ismertek. A valódi szám minden bizonnyal ennél valamivel nagyobb volt, de nagyságrendi eltérés nem valószínű, így kijelenthető, hogy az Idegenlégió kötelékében szolgáló magyarok száma valamivel több mint másfél ezer főre tehető a második világháború során.

A magyar légiósok általános jellemzői

Származás – nevek és születési helyek alapján

Az első világháborús katonai kartotékokban Magyarország volt feltüntetve születési országgént. Jelen esetben Magyarország, mint közigazgatási egység a Magyar Királyságnak felel meg. E területen számos nemzetiség élt együtt, így a születési helyek, illetve a családnevek sem jelentenek segítséget az önkéntes légionáriusok nemzetiségi hátterének beazonosításában. Ebből az következik, hogy őket csak Magyar Királyságból származóknak vagy magyarországiaknak hívhatjuk, viszont jelen tanulmányban magyar légiósokként hivatkozunk rájuk.

de l'académie des sciences et lettres de Montpellier, 2009, n°40. p. 9.; COMOR, André-Paul (szerk.): La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire. Robert Laffont, Paris, 2013. p. 358.

³² COMOR, André-Paul (szerk.): La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire. p. 358.

³³ Bővebben lásd: PALÓCZ Márk: „Francia zászló alatt”. Osztrák–magyar hősi halottak a Francia Idegenlégió soraiban az első világháború során. OTDK dolgozat. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2023. pp. 55.

Nevüket tekintve igen színes társaságról kaphat képet a kutató: voltak köztük olyanok, akiknek részben magyar nevük volt, mint például Alexandre Charles Jules Dioszéghy, vagy éppen Louis Csont vagy François Csényi, esetleg Louis Takacs. Akadtak köztük olyanok is, akiknek inkább szlávosan hangzó nevük volt, mint Eduard Novaknak, Stanislas Novotnyinak és Rado Rajitznak. Ezenfelül nagyszámú német eredetű név is felbukkan az önkéntesek soraiban: Maximilien Hertz, Joseph Fischer, Alexandre Amadi Schulz többek között. Volt néhány légionárius, akik félig vagy teljesen francia névvel rendelkeztek. Ez abból adódik, hogy az adott illető szerette volna megváltoztatni a keresztnévét, vagy teljesen új személyazonosságot szeretett volna felvenni úgy, mint Deschaseaux Louis, amelyet az Idegenlégió szabályzata engedélyezett is számára.³⁴

A születési helyeket tekintve 23 főről nem tudunk semmit, mivel a kártotéjkukon ez az információ nem volt feltüntetve. A legtöbben napjaink Magyarországnak területén születtek – összesen 61 fő –, akik közül 27-en a fővárosban, Budapesten láttak napvilágot. 15 fő Erdélyben, 4 fő Dalmáciában és Horvátországban, 5 fő a Délvidéken, 6 fő a Felvidéken, 1 fő Bukovina tartományban, 2 fő pedig az Őrségben született.

A második világháború során szolgálatot vállalók esetében az első és a legszembetűnőbb tény, hogy az idegen hangzású családnevek túlnyomó többségben vannak a listákon. A szláv felmenőkre utaló névvel rendelkező személyek (mint például Dzurjanich, Filipovits, Markovitch stb.) száma kifejezetten alacsony volt köztük, legfeljebb néhány tucat főre tehető. Ugyanakkor kiemelkedően magas a német hangzású névvel rendelkező személyek száma a vizsgált csoportban. Mivel a hadseregbe jelentkező külföldiek közül sokan nem sokkal korábban érkeztek Közép- és Kelet-Európából,³⁵ joggal feltételezhetjük, hogy ezek a nevek, pl. Klein (amelyet 38 fő viselt), Weisz (29 fő) vagy Goldtsein (10 fő) a régiós jellegzetességekhez igazodva – és kiegészülve az egyértelműen zsidó kötődésről tanúskodó nevekkal, pl. Kohn (11 fő) – jelentős részben zsidó származású személyekhez tartoztak. Mindemellett – ha nem is többségben – jelentős számban vannak jelen a magyaros hangzású neveket viselő személyek a vizsgált csoportban. Ilyenek például a Farkas (16 fő), Kovacs (17 fő), Molnar (8 fő), Nagy (13 fő), Szabo (11) nevek, amelyek mellett meg lehetne említeni a Horvath (10 fő), Nemeth (7 fő) vagy Toth (16 fő) neveket is, amelyek ugyanakkor félrevezetőek is lehetnek, hiszen eredetileg pont viselőjük eltérő nemzetiségére utaltak, tehát esetükben az egyértelmű nemzetiségi hovatartozásra történő következtetés meglehetősen nehéz feladat lenne.

Az világosan kirajzolódik az adatokból, hogy a harcokban részt vevő magyarok közel háromnegyede (1397 fő, azaz 70%) a mai Magyarország területén született. Őket a Romániában – elsősorban Erdélyben – születettek követik 155 fővel (8%), majd pedig a Szlovákiában³⁶ napvilágot látottak 54 fővel (2,7%). Hasonló nagyságrendet (körülbelül 1%-ot) képviselnek a szerbiai (28 fő) és az ukrainai (20 fő)

³⁴ PALÓCZ Márk: Magyarok a Francia Idegenlégió kötelékében az első világháborúban. p. 16.

³⁵ SHD GR 7 N 2475. Extraits de fiches de renseignements établis après l'armistice de 1940 par le commandant Jacquot. p. 2.

³⁶ Az országok elnevezése nem a korabeli, hanem a mai államhatárok szerinti logikát követi az adott települések pontos földrajzi elhelyezkedésének ellenőrzését követően.

születésűek, a többi államban születettek pedig nem alkotnak számottevő csoportot (bőven 1% alatt). A Budapesten születettek nagy többségben vannak, mivel ők képviselik a vizsgált csoport mintegy 60%-át, ami kiugróan magas adat, és arra utal, hogy a fővárosiak közül kiugróan sokan döntöttek a Franciaországba történő kivándorlás, majd pedig a francia fegyveres erőkben vállalt szolgálat mellett. Bár messze lemaradva, de a második legnépesebb csoportot a Dunántúlon születettek alkotják (15,6%), akiket némiképp lemaradva a Duna–Tisza közéről származók (14%), majd pedig a tiszántúliak (9%) következnek, aminek alapján meg lehet állapítani, hogy nyugatról kelet felé haladva fokozatosan csökken a franciaországi katonai szolgálatot vállalók száma.

Franciaországi lakóhely – toborzóiroda elhelyezkedése alapján

Az első világháborús katonai dokumentumok felén – összesen 54-en – sajnos nincs feltüntetve, hogy pontosan hol lakott az adott önkéntes, viszont azt biztosan tudjuk, hogy kerekben 30 fő Franciaországban élt, mielőtt beállt a Légióba. Franciaországban belül többen Párizst, Belfort-t, La Courtine-t és Nancy-t adták meg lakóhelyül jelentkezésükkor. 21 fő Algériában – Sidi-Bel-Abbés-ban és Saïdában – töltötte mindennapjait, mielőtt légiónak állt. 5 fő Németországban, 1 fő Olaszországban, 5 fő Magyarországon és 1 fő Tunéziában élt a Légióba történő jelentkezésükkor.

A kartotékokon nem csak a lakhely, de a szerződés aláírásának helye is fel van tüntetve. 74 fő írt alá szerződést valamelyik franciaországi toborzóirodában, míg 40 fő Algériában, 1 fő Francia Indokínában és 2 fő Tunéziában. A lakhely és a toborzóiroda helyének tekintetében nagyon érdekes kép rajzolódik ki, mivel nem feltétlen egyezik meg az önkéntesek lakóhelye a csatlakozási helyszínnel, így valószínűsíthető, hogy többen elutaztak a lakóhelyükről, hogy jelentkezzenek a Légióba.

A magyar diaszpóra korábban említett általános elhelyezkedése alapján egyáltalán nem meglepő, hogy a magyarok döntő többsége (59%) 1939–40-ben Párizsban és környékén csatlakozott a francia hadsereghez, hiszen jelentős részük ott élt és dolgozott. Ezt némiképp ellensúlyozza, hogy a 10. katonai körzetben számontartott jelentkezések közül 10% elméletileg a tengerentúlon történt, sok olyan is volt, melyekre a feltüntetett városok tanúsága szerint más körzetekben – így részben Észak-Franciaországban – került sor. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy ezek a jelentkezések az Idegenlégióhoz történő csatlakozás céljából történtek, amelynek központja Észak-Afrikában volt, így az ottani katonai körzet fennhatósága alá sorolták ezeket. Mindezzel együtt a harmadik legnagyobb jelentkezői kontingens (10%) Dél-Franciaországhoz kötődik, az ezt követő (7%) pedig az ország keleti részéhez. Emellett 196 esetben nincsenek konkrét információink a magyarok franciaországi lakhelyének hozzávetőleges elhelyezkedéséről. A lakhelyekre vonatkozó információk elemzése alapján a franciaországi magyar közösség fegyvert fogó tagjai alapvetően Párizs környékén koncentrálódtak, de viszonylag sokan éltek az ország többi régiójában is, melyek közül az előzetes várakozásokkal ellentétben a katonai szolgálat szempontjából Dél-Franciaország és a tengerentúli területek játszottak viszonylag komolyabb szerepet.

Életkor

Általában véve az első világháborús katonai dokumentumokon pontosan szerepelnek a születési évszámok, viszont Louis Deschaseaux³⁷ esetében mindössze annyit lehet tudni, hogy 1885-ben született, de sem hónap, sem pedig nap nincs feltüntetve a kartotékján; Pierre Ivanesc³⁸ esetében pedig világrajöveteléről rögzített információ gyanánt annyit tudhatunk meg, hogy 1887 decemberében született, de a pontos nap az ő dokumentumáról is hiányzik.

A magyar légiósok életkora igen széles skálát fedett le 1914-ben, a világháború kitörésekor. A legidősebbek az önkéntesek közül 1867-ben születettek, és ez utóbbi világméretű esemény első évében 47 évesek voltak, míg a legfiatalabb alig töltötte be a 17. életévét. Az 1867–1897-es időszak alatt évente általában 2–4-en születtek, viszont kimagasló évnak számított 1880, amikor 7-en születtek; 1882, amikor 11-en; 1884 és 1885, amikor 8-8 fő; 1887, amikor 10 fő; 1889, amikor 9 fő; és 1890, amikor 8 fő látott napvilágot. A magyar légiósok átlagéletkora 30,75 év volt.

A légiósokat a második világháború kitörését követő francia általános mozgósítás kezdetéhez, 1939. szeptember 3-hoz képest osztottuk korcsoportokra – 12 fő kivételével, akiknek ez a típusú adata hiányzik –, amiktől kezdve a magyarok csatlakozhattak a francia fegyveres erőkhöz. Vagyis ehhez a dátumhoz képest kerültek felállításra a következő korcsoportok: 18 év alattiak, 18 és 30 év közöttiek, 31 és 45 év közöttiek, valamint 46 és 60 év közöttiek.

Bár azt feltételezhetnénk, hogy a hivatásos haderő kötelékében nem találunk 18 év alattiakat, mégis 11 fő esik ebbe a kategóriába. Ugyanakkor közülük kilencen 17 évesek voltak az általunk megadott időpontban, tehát 1940 első felében már elérhettek a francia hadsereg által megkövetelt 17,5 éves korhatárt. Némiképp meglepő módon a 18 és 30 év közötti korcsoportban mindössze 316 főt találunk, míg a 31 és 45 év közöttieknél 1232 főt, ami azt jelenti, hogy a katonai szolgálatot vállaló magyarok csupán kisebb része tartozott a katonáskodásra legalkalmasabb korosztályhoz. Ez minden bizonnyal a franciaországi magyar diaszpóra jellegzetességeiből is fakad, amelynek soraiban számos olyan ember volt, aki hazáját korábban hagyta el és hosszabb ideje Franciaországban dolgozott, miközben a 30 év alatti generáció kisebb számban képviseltette magát. Ezt alátámasztani látszik, hogy még a 45 év felettiek is 63 fővel képviseltetik magukat a vizsgált csoportban, noha az ő esetükben a katonai szolgálat – fizikai adottságaikból kifolyólag – már csupán korlátozott módon valósulhatott meg. Úgy tűnik, hogy a franciaországi magyar közösség igen jelentős része megmozdult, hogy részt vegyen Franciaország védelmében annak ellenére, hogy sokan közülük nem voltak a katonai szolgálatra legalkalmasabb korban.

Szakmai előélet

Mielőtt beálltak volna az Idegenlégióba, az önkéntesek az esetek nagy többségében rendelkeztek valamilyen civil szakmával. A 117 első világháborús magyar légionárius esetében 50 fő nem adott meg semmilyen adatot munkájával

³⁷ Grand Mémorial: Deschaseaux Louis. Hongrie.

³⁸ Mémoire des Hommes: Ivanesc Pierre. Hongrie. No.: 35. Cl.: 1914.

és/vagy szakmájával kapcsolatosan, ebből az következtethető, hogy vagy nem volt állandó jellegű munkája, vagy nem volt szakmája, vagy pedig egyik sem. Ketten vallották magukat munkanélkülinek a jelentkezésükkor. A magyar származásúak között voltak alkalmazottak – gyári, kereskedelmi stb. –, voltak asztalosok, bányászok, cukrászok, fuvarosok, gépészek, szerelők, kárpitosok, kádárok, pékek, pincérek, nyeregkészítők, szabók, villanszerelők, szerelők, szűcsök és munkások is. Kisebb részben voltak közöttük magas presztízsű beosztásúak is, például bankárok, hivatalnokok, kereskedők, papok, valamint egyetemi hallgatók.

A teljes vizsgált csoport szakmai előéletére vonatkozóan nem állnak rendelkezésre információk a második világháború időszakából, ugyanakkor egyes levéltári források esetén feltűntették a jelentkezők korábbi szakmáját. Ez ugyan nem tesz lehetővé a kontingens egészére vonatkozó elemzést, mégis le lehet vonni egyes következtetéseket, melyek segítségével képet alkothatunk a magyar származású légiósok szakmai hátteréről. A feltüntetett szakmák áttanulmányozása után a következő csoportokat állítottuk fel: munkás, kereskedő, hivatalnok, vendéglátó és értelmiségi. A messze legnagyobb csoportot a munkások alkotják 58%-kal, ami jól illeszkedik azokhoz a korábbi megállapításokhoz, miszerint a franciaországi magyar diaszpórát elsődlegesen kétféle szakmával rendelkező munkások alkották. Némiképp meglepő módon a második legnépesebb kategória az értelmiségieké (14%), akik között szép számmal akadnak művészek is. Ez minden bizonnyal a francia tudomány és kultúra vonzerejének is betudható, aminek következtében sokan folytattak tanulmányokat Párizsban, illetve más francia egyetemi városokban. A harmadik csoportot a kereskedelemben dolgozók alkotják (10%), akik elsősorban nem eladóként, hanem kereskedelmi képviselőként tevékenykedtek, ami abban a korszakban nagy valószínűséggel utazó ügynöki munkát jelentett. Különböző adminisztratív beosztásokban 6%, a vendéglátásban pedig mindössze 2,6% dolgozott, illetve 8% esetében nem áll rendelkezésre a szakmai előéletre vonatkozó adat. Mindezek alapján egy alapvetően hárompólusú kép rajzolódik ki: a magyarok közel 60%-át kétféle munkások alkották, mellettük különböző, de általánosságban nem túl nagy presztízsű szakmák képviselői adták a jelentkezők mintegy negyedét, míg a harmadik csoportot egy viszonylag nagy, közel 15%-os értelmiségi réteg alkotta.

Alakulat

1914-től kezdve a szerződések aláírását követően az önkénteseket általában az 1. légiós ezred vagy a 2. légiós ezred valamely menetzredébe vezényelték. Tekintve, hogy a magyarok ellenséges nemzetből valók voltak, így sokukat a gyarmati egységekbe vezényelték (hogy ne kerüljenek szembe honfitársaikkal), viszont akadtak olyanok is, akiket az európai frontokra irányítottak harcolni. 44 fő szolgált az 1. légiós ezredben, 37 fő szolgált a 2. légiós ezredben, 9 fő szolgált az 1. Afrikai Menetzredben, amelyet a keleti frontra vezényeltek. Hat fő szolgált gyarmati és zuáv ezredben, míg másik 6 fő esetében sajnos nincs pontosabb adatunk.

A második világháború során az Idegenlégióba jelentkező magyarok többségét, 1103 főt a külföldi önkéntesek menetzredjeihez osztottak be: 304 fő a 21., 196 fő a 22., 200 fő pedig a 23. ezred kötelékében szolgált, míg a fennmaradó 400 fő

esetében nincs konkrét alakulat megjelölve. Ugyanakkor gyakran különböző légiós kiképzőtáborok neve szerepel a menetezred megjelölése mellett, ami arra utalhat, hogy ők még kiképzés alatt álltak, ezért nem kerültek beosztásra konkrét alakulathoz. 398 személynél csupán annyi szerepel, hogy az Idegenlégió, illetve annak kiképzőkerete soraiban találhatók, tehát esetükben nagyon valószínű, hogy jelentkezésükre, valamint besorolásukra már sor került az Idegenlégióba, de onnan még nem kerültek átsorolásra konkrét egységhez, tehát valószínűsíthetően az adatok rögzítése idején még viszonylag újak voltak a rendszerben. Az Idegenlégió reguláris alakulatainál 147 fő teljesített szolgálatot – az 1., a 2., a 3., a 4., az 5., a 11. és a 12. légiós gyalogezredeknél, az 1. és a 2. légiós lovassági ezredeknél, valamint a 13. könnyűdandárban –, ami arra utal, hogy ezek a személyek részben a többséggel ellentétben nem a háború időtartamára jelentkeztek, hanem a hagyományos ötéves időtartamra, részben pedig olyan veteránok voltak, akik már hosszabb ideje teljesítettek szolgálatot a Légió kötelékében. A korábban részletesebben bemutatott alakulatok közül a 11. gyalogezredben 19, a 12. gyalogezredben pedig 15 főt sikerült azonosítani, míg a két lovassági ezredben 16 főt, akikről feltételezhető, hogy a 97. felderítőcsoport kötelékében kerültek bevetésre. A legjelentősebb számban a 13. könnyűdandár soraiban találunk magyarokat, ahol 77 fő teljesített szolgálatot.

Rendfokozat

Az önkéntesek rendfokozatára vonatkozó adatokból látható, hogy az első világháború során legtöbbjük másod- (46 fő), illetve elsőosztályú (16 fő) közlegényként szolgált, mindemellett 27 fő esetében semmilyen adat nem áll rendelkezésre rangjukkal kapcsolatosan, így valószínűsíthető, hogy ők maguk nem jutottak közlegényinél magasabb szintre. Egy fő esetében a rang megint csak nem releváns, mert a kartotékjából mindössze annyi olvasható ki, hogy „alkalmatlanná nyilvánítva”. 4 fő tizedes, 2 fő szakaszvezető, 13 fő őrmester – akik közül egy még tolmácsolási feladatokat is ellátott – és 3 fő törzsőrmester volt a magyar önkéntesek között. Altiszti és tiszti rendfokozatokig nagyon kevesen jutottak el a magyarok közül, mindössze 3 fő teljesített szolgálatot zászlósi, 1 fő törzszászlósi és 1 fő hadnagyi rangban.

A második világháborúra vonatkozó források többsége sajnos nem tartalmaz érdemi információt a magyar önkéntesek rendfokozatával kapcsolatban, hiszen többségükben frissen jelentkezett újoncok adatait adják közre, egyedül a német hadifogságba került (322 fő), valamint a Szabad Francia Erők kötelékében szolgálók (77 fő) többségének esetében rögzítették ezt az információt is. Ebből kifolyólag a kérdés vizsgálata során ezekre az információkra kell támaszkodnunk. A magyarok 86%-a (344 fő) legénységi állományban szolgált, ami jól illeszkedik a korábban bemutatott körülményekhez, vagyis a hadsereghez frissen csatlakozott – gyakran katonai előképzettség nélküli – önkéntesek tömegéhez, akik előéletükből kifolyólag nem kaptak azonnal rangot, szolgálati idejük rövidege miatt pedig még nem volt lehetőségük előrelépni a ranglétrán. Mellettük 35 altiszt (9%) és 12 tiszt (3%) teljesített szolgálatot, vagyis a csekély létszámú magyarnak csupán nagyon kis százaléka töltött be valamilyen fokú irányító szerepet a francia haderő soraiban. Tekintettel arra, hogy csupán 8 fő esetében nem szerepelt a rendfokozat a forrásokban, a két vizsgált csoportra vonatkozóan rendelkezésünkre álló

információkat viszonylag reprezentatív módon lehet kivetíteni a francia fegyveres erők soraiban harcoló összes magyar légióra.

Veszteségek

Az első világháború során rengetegen vesztették életüket a csatatereken, így joggal feltételezhető, hogy a légiós magyarok sem kerültek el az emberáldozatokat a harcok közben. A 117 fős magyar légiós kontingensből 40 fő vesztette életét a világháború folyamán. Az elesettek katonai kartotékjai olyan információkat tartalmaznak, amelyek elárulják, hogy az adott önkéntes milyen módon, hol és mikor vesztette életét, illetve hogy hősi halált halt-e vagy sem.

Az összesített adatokból kiderül, hogy 21 fő a harcok során vagy a harcokban szerzett sebesülésekben hunyt el, 4 fő eltűntnek lett nyilvánítva, 12 fő a szolgálatok alatt elkapott betegségben vesztette életét. Egy fő kartotékjára mindössze annyi volt írva, hogy „hirtelen halál”, így valószínűsíthető, hogy ő is a harcok során vesztette életét. Egy másik fő kartotékján nem szerepelt semmilyen információ a halálával kapcsolatosan, további 1 fő pedig szerencsétlen módon balesetet szenvedett. Az volt a kartotékjára írva, hogy „elhaladt a fegyverek előtt”, ennek következtében arra lehet következtetni, hogy baráti tűz áldozata lett.

A 40 fő különböző helyszíneken vesztette életét: 19-en a marokkói gyarmatokon; 11-en a franciaországi frontokon; 8-an a keleti fronton (tehát Szerbiában, Görögországban, Törökországban vagy éppen Bulgáriában); 1 fő Algériában; 1 főről pedig nincs információnk. Ha az elhalálozás idejét vesszük alapul, akkor látható, hogy a háború kitörésének évében – tehát 1914-ben – összesen 2 fő vesztette életét; 1915-ben 16 fő; 1916-ban 5 fő; 1917-ben 6 fő; 1918-ban 8 fő; és 1919-ben még 3 fő. Ez utóbbi évszám azért érdekes az Idegenlégió életében, mert a világháború e zsoldoshadsereg számára nem ért véget 1918-ban, mivel a gyarmatokon még mindig voltak hadműveletek, illetve a Légió egyik egysége – az 1. Afrikai Menetezred – Oroszországba lett vezényelve, hogy segítsen a bolsevikok elleni küzdelemben.³⁹ E 40 fő közül, akik életüket vesztették a harcok folyamán, 36-an megkapták a hősi halált haltak Franciaországért nevezetű kitüntetését, 3-an viszont nem, 1 főről pedig nincsen semmilyen információnk.

A második világháború időszakában a források alapján kevés magyar származású elesett katonát lehet azonosítani. Mivel a harcokban a legsúlyosabb veszteségeket szenvedő egységek hadműveleti naplói megsemmisültek, illetve szándékosan elpusztították ezeket – hogy ne kerüljenek az ellenség kezére –, a részletes adatok nem maradtak fenn. Ebből kifolyólag biztosra vehetjük, hogy a valós veszteségadat a forrásokban fellelhetőnél jóval magasabb, de a jelenleg elérhető információk alapján csupán ezt a számot lehet alátámasztható módon közzétenni. 1940-ben 36 légiós vesztette életét a franciaországi harcokban, ami nagyon alacsony szám, ugyanakkor 242 fő fogságba esett, ami azt jelenti, hogy az ezen a hadszíntéren szolgáló 1564 magyar légiós 18%-a igazolhatóan veszteséglistára került. A 13. könnyűdandárban szolgáló 77 magyar légiós közül 13 fő vesztette életét a harcok során, ami 17%-os veszteségi aránynak felel meg. Joggal

³⁹ Lásd PALÓCZ Márk: Az 1. Afrikai Menetezred osztrák–magyar monarchiabeli tagjai. pp. 132–144.

merül fel a kérdés, hogy ez mennyire számít súlyosnak. A szabad franciák katonai tevékenység során összesen 3200 fős veszteséget szenvedtek, ami közel 7%-os veszteségi arányt jelent. A soraikban szolgáló külföldiek közül 170 fő vesztette életét, ami 6%-os veszteségi arálynak felel meg.⁴⁰ Ennek fényében a magyar veszteségi arány kifejezetten magasnak tekinthető, és azt mutatja, hogy a légiósok alaposan kivették részüket a harcokból, amelyek során sokan életüket is áldozták a francia érdekek védelmében.

Egyéni életutak

Heiduschka Robert⁴¹ 1874. december 10-én született Budapesten. Küllemét tekintve 1,73 méter magas, fekete hajú, fekete szemöldökű, kék szemű, magas homlokú, kerek állú, tojásdad arcú és sasorrú férfi volt. A Légióba való jelentkezés idején lakhelyét Saïda-t, Algériát adta meg, civil szakmája pedig kereskedő volt.

1896. július 23-án jelentkezett a Francia Idegenlégióba, amikor öt évet – amely egy átlagos légiós szerződés időtartama – írt alá szolgálat teljesítése céljából. Mint a legtöbb, ő is másodosztályú közlegényként kezdte katonai pályafutását. 1898. december 1-jén elsőosztályú közlegénnyé nevezték ki. 1899. október 8-án megkapta a francia állampolgárságot. Az öt évet sikeresen teljesítette, majd 1901. július 23-án visszavonult a szolgálatból és lakhelyét az indokínai Hanoi városát választotta.⁴²

1914 augusztusában már Franciaország is belépett az antanthatalmak oldalán, így Heiduschka Robertet is mozgósították a francia hadseregbe. 1914. október 25-én a 31. gyarmati gyalogsági ezredbe vezényelték, majd ez év decemberében a 117. géppuskás ezredbe irányították át. A keleti fronton kialakult helyzetre válaszul Franciaország katonai vezetése létrehozta az 1. Afrikai Menetezredet, mely két zuáv ezredből és egy idegenlégiós zászlóaljból tevődött össze.⁴³ Ez utóbbi egységbe helyezték át 1915. október 27-én, és egészen 1918. augusztus 5-ig a keleti fronton – főképp Szerbiában és Albániában – teljesített szolgálatot, amely idő alatt hadnagyi rangig lépett előre a ranglétrán. A világháború utolsó időszakában Olaszországban teljesített szolgálatot, majd 1919. február 10-én átvezényelték a 27. tonkini lövészezredhez, majd egészen 1931. november 25-ig Franciaország indokínai gyarmati egységében teljesített szolgálatot. Ezt követően nyugdíjba vonult és nyugdíjas éveit az indokínai gyarmaton töltötte.

Laszlo Hosszu (Hosszú László) 1915. május 7-én született Tatabányán Hosszú János és Bon Terézia gyermekeként. Külsőre 1,68 méter (másik feljegyzés szerint 1,70 méter)⁴⁴ magas, barna hajú, zöld szemű, egyenes homlokú, szögletes orrú, ovális állú és arcú, erős testfelépítésű fiatalember volt, akinek különös ismertetőjele volt egy sebhely a koponyáján. Tudott írni és olvasni, valamint autót vezetni, korábban pedig betanított munkásként dolgozott.⁴⁵ Katolikus vallású volt, és a magyar mellett francia nyelven is beszélt. Legközelebbi hozzátartozóként fivérét,

⁴⁰ MURACCIOLE, Jean-François: Les Français libres. L'autre Résistance. Tallandier, Paris, 2009. p. 268.

⁴¹ Grand Mémorial: Heiduschka Robert. Hongrie. No.: FR ANOM 2 RM 75. Cl.: 1896.

⁴² Hanoi ma Vietnam fővárosa.

⁴³ Lásd: PALÓCZ Márk: Az 1. Afrikai Menetezred osztrák–magyar monarchiabeli tagjai. pp. 132–144.

⁴⁴ SHD GR 16 P 296167. Fiche matriculaire N° 30899, p. 1.

⁴⁵ SHD GR 16 P 296167. Fiche N° 50327.

Hosszú Simont jelölte meg, aki egy Lille mellett kis észak-franciaországi településen élt,⁴⁶ tehát feltételezhető, hogy mindketten az ottani bánya- és iparvidéken dolgoztak miután elhagyták Magyarországot.

Hosszú 1937. december 14-én Lille városában jelentkezett az Idegenlégióba. Hagyományosnak tekinthető módon kiképzésre az 1. légiós gyalogezredhez irányították december 24-én, amelynek Algériában állomásozó 3. zászlóaljában folytatta szolgálatát 1937. június 6-tól. 1939. július 14-én elsőosztályú közlegénnyé léptették elő, 1940. február 20-án pedig a 13. légiós könnyűdandár 2. zászlóaljához helyezték át, amelynek soraiban részt vett a norvégiai hadjáratban, majd 1940. július 1-jén csatlakozott a Szabad Francia Erőkhöz. 1940–41-ben részt vett közép- és kelet-afrikai, valamint a levantei harcokban, majd 1941. július 1-jén őrzetűzőnek nevezték ki. Szeptember 16-tól a 2. zászlóalj 5. századának kötelékében szolgált, és szerepet vállalt a líbiai és az egyiptomi összecsapásokban, aminek következtében szeptember 20-án szakaszvezetőnek, majd 1942. november 11-én őrmesternek nevezték ki. Harctéri teljesítménye emlékezetes volt, mivel azt az előléptetések mellett Gyarmati Érdeméremmel (Eritrea, Líbia és Bir-Hakeim feliratokkal kiegészítve) és Levantei Érdeméremmel ismerték el.⁴⁷ Személyi aktája nem tartalmaz pontos részleteket a tunéziai és az olaszországi harcokban való részvételéről, ellenben a veszteségi adatokból kiderül, hogy 1944. december 4-én Franciaországban vesztette életét az Elzász felszabadításáért vívott harcok során.⁴⁸ Ennek alapján feltételezhető, hogy egységének összes küzdelmében részt vett, és a háború utolsó szakaszában áldozta életét, amikor a győzelem már karnyújtásnyira volt a szövetséges csapatoktól.

Összegzés

Franciaország részvétele nagyon eltérő volt a két világháborúban, hiszen az egyikben fő hadszíntérként játszott szerepet a háború első napjától az utolsóig, míg a másikban rövid időn belül döntő vereséget szenvedett, amelyet követően csak marginális módon járult hozzá a háború kimeneteléhez. Ugyanakkor főképpen a franciaországi magyar diaszpóra jellegzetességei eredményezték azt, hogy a második világháború alatt nagyságrendileg több magyar származású önkéntes harcolt a Francia Idegenlégió soraiban, mint az első világháború során.

A Kárpát-medencéből gazdasági és politikai okokból kivándorlók egy része Franciaországban talált új hazára a 20. század elején és a két világháború közti időszakban egyaránt, ami jelentős szerepet játszott abban, hogy a két világháború során viszonylag nagy számban jelentkeztek a külföldi önkénteseket szívesen látó francia alakulat soraiba. Az adatokból egyértelműen kiderül, hogy etnikailag és vallásilag is sokszínűek voltak a jelentkezők, akik nem csupán a mai Magyarország területéről érkeztek mindkét konfliktus során, ugyanakkor a magyar főváros volt jelentős részük szülőhelye. Franciaországi lakóhelyüknél hasonló koncentrálódás jellemző, mivel az adatok tanúsága szerint legnagyobb részük Párizsban – illetve annak vonzáskörzetében – élt. A háborúk kirobbanásakor többségük 30 évesnél valamivel idősebb volt, így elmondható, hogy nem forrófejű fiatalok jelentkeztek az

⁴⁶ SHD GR 16 P 296167. Fiche matriculaire N° 30899, p. 1.

⁴⁷ SHD GR 16 P 296167. Fiche Matriculaire de Sous-Officier ou Homme de Troupe N° 30899, pp. 2–3.

⁴⁸ SHD AC 21 P 53912.

Idegenlégióba, hanem már élettapasztalattal rendelkező felnőtt férfiak, akiknek többsége kétkezi munkás volt.

Túlnyomó többségük mindkét világháború során a francia hadszíntéren teljesített szolgálatot, ezért az elszenvedett – nagyarányú – veszteségek is elsősorban ehhez a régióhoz kötődnek. A magyar önkéntesek közül keveseknek sikerült altiszti vagy tiszti rangot elnyernie, a legtöbben a légénységi állomány soraiban töltötték teljes szolgálati idejüket. A számok és a statisztikák bemutatása mellett két életút közreadásával igyekeztünk közelebb hozni az olvasókhoz a tanulmányban bemutatott önkéntesek életét.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a két világháború alatt a Francia Idegenlégióban szolgáló magyar származású önkéntesek sok szempontból hasonló jellegzetességekkel bírtak a csatlakozók társadalmi és gazdasági háttere, származása, valamint katonai életútja szempontjából. Mindemellett létszámukra és harctéri tevékenységükre az általános politikai és katonai helyzet meghatározó befolyást gyakorolt, aminek eredményeképpen alapvető eltérések is megfigyelhetők a két vizsgált csoportra vonatkozóan.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BAJOMI LÁZÁR Endre: Tramontana. Magyar önkéntesek Franciaországban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1984.

BENE Krisztián: Identité sans frontières. Le mythe et l'esprit de corps de la Légion étrangère. In: Méditerranée tanulmányok – Études sur la région méditerranéenne, 33. évf. 2023. 1. sz. pp. 129–139.

CLAYTON, Anthony: Histoire de l'armée française en Afrique 1830-1962. Albin Michel, Paris, 1994.

COMOR, André-Paul (szerk.): La Légion étrangère. Histoire et dictionnaire. Robert Laffont, Paris, 2013.

COMOR, André-Paul: L'Épopée de la 13ème Demi-brigade de Légion Etrangère 1940-1945. Nouvelles Éditions Latines, Paris, 1988.

DE GMELINE, Patrick: Nouvelle histoire de la légion étrangère. Perrin, Paris, 2016.

FILYÓ Mihály et al.: Magyarok az európai antifasiszta ellenállási mozgalmakban. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1986.

GAZSÓ Dániel: A magyar diaszpóra fejlődéstörténete. In: Kisebbségi szemle. 2016. I. évfolyam. 1. szám, Nemzetpolitikai Kutatóintézet, Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt., Budapest. pp. 9–36.

Grand Mémorial: Deschaseaux Louis. Hongrie.

Grand Mémorial: Heiduschka Robert. Hongrie. No.: FR ANOM 2 RM 75. Cl.: 1896

GUYOT, Philippe: D'un régiment de marche de la Légion étrangère (RMLE) à l'autre, répétition ou évolution de l'histoire? *Revue historique des armées*, 67. évfolyam 4. szám, 2011. pp. 24–34.

HEYRIËS, Hubert. *Les Garibaldiens de 14. Splendeurs et misères des Chemises Rouges en France de la Grande Guerre à la Seconde Guerre mondiale*. Éditions SERRE, Nice, 2005.

JANICAUD, Benjamin: Les missions religieuses au sein de l'immigration hongroise en France (1927-1940). *Cahiers de la Méditerranée*, 40. évfolyam 1. szám, 2009. pp. 131–140.

JORDAN, David: *Francia Idegenlégió 1831-től napjainkig*. Ventus libro, Budapest, 2006.

KOMJÁT Irén – PÉCSI Anna: *A szabadság vándorai. Magyar antifasiszták Franciaországban 1934-1944*. Kossuth, Budapest, 1973.

MALISZEWSKI, Lech: Une évacuation par évaporation. Le rôle du général Louis Faury dans le transfert clandestin vers la France des militaires polonais internés en Roumanie en septembre 1939. In: BENE Krisztián – DÁVID Ferenc (szerk.): *La France, les Français en guerre(s) et l'Europe médiane aux XIXe et XXe siècles*. Editions Codex – Université de Pécs, Talmont-Saint-Hilaire, 2015. pp. 61–71.

Mémoire des Hommes: Ivanescic Pierre. Hongrie. No.: 35. Cl.: 1914.

MONTAGNON, Pierre: *La légion étrangère. De 1831 à nos jours*. Editions France Loisirs, Paris, 1999.

MOLNÁR Sándor: *Magyar sors francia földön*. Párisi Magyar Akadémia, Párizs, 1931.

MOSONYI Ferenc: A Franciaországi magyarok nyelve. In: *Korunk*, 1937. 12. évfolyam 12. szám, Kolozsvár. pp. 1036–1042.

MURACCIOLE, Jean-François: *Les Français libres. L'autre Résistance*. Tallandier, Paris, 2009.

PALÓCZ Márk: „Francia zászló alatt”. Osztrák–magyar hősi halottak a Francia Idegenlégió soraiban az első világháború során. OTDK dolgozat. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2023.

PALÓCZ Márk: Az 1. Afrikai Menetzred osztrák–magyar monarchiabeli tagjai. In: *AETAS Történettudományi folyóirat*. 37. évfolyam 3. szám. 2022. pp. 132–144.

PALÓCZ Márk: Des camps d'internement à la Légion Étrangère. In: *OSTIUM: Open-Access Journal for Humanities*. vol 19.: no. 2. pp. 120–132.

PALÓCZ Márk: *Magyarok a Francia Idegenlégió kötelékében az első világháborúban*. OTDK dolgozat. Pécsi Tudományegyetem, 2019.

PARKER, John: *Inside the Foreign Legion*. Piatkus Publishers, London, 1998.

PÉCSI Anna: Magyar antifasiszták a francia és a belga ellenállási mozgalomban. In: GAZSI József – PINTÉR István (szerk.): *Fegyverrel a fasizmus ellen*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1968. pp. 48–75.

PORCH, Douglas: *La Légion étrangère 1831–1962*. Fayard, Paris, 1994.

REYNAUD, Jean-Pierre: Les étrangers dans l'armée française au cours de la Grande Guerre. In : Bulletin de l'académie des sciences et lettres de Montpellier, 2009, n°40. p. 9

SHD AC 21 P 53912. Hosszu, Laszlo.

SHD GR 7 N 2475. Extraits de fiches de renseignements établis après l'armistice de 1940 par le commandant Jacquot.

SHD GR 12 P 81. 13e Demi-Brigade de la Légion étrangère.

SHD GR 16 P 296167. Hosszu, Laszlo.

SHD GR 34 N 316. 11e régiment de la Légion étrangère.

SHD GR 34 N 317. 12e régiment de la Légion étrangère.

SHD GR 34 N 318. 13e Demi-Brigade de la Légion étrangère.

SHD GR 34 N 319. 21e, 22e et 23e régiments de marche de volontaires étranger.

TÓTH Ferenc: Souvenir Français. Magyarok és franciák Szent Márton földjén. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Szombathely, 2022.

A KÖTET SZERZŐI

Dr. habil. Bene Krisztián	habilitált egyetemi docens, PhD Pécsi Tudományegyetem
Kaszab Zsófia	főhadnagy, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Kiss Dávid	különleges műveleti kutató
Palócz Márk	doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Interdiszciplináris Doktori Iskola
Plank Ágnes	biztonságpolitikai szakértő
Váradi Csongor	főhadnagy, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Dr. Vida Csaba	ezredes, PhD egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet

E SZÁMUNKAT LEKTORÁLTÁK

Benyó András	őrnagy, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Binder Tamás	alezredes, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Börcsök András	ezredes Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Hugyik András	százados, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Lengyel Gábor	százados, doktorandusz Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat
Prof. Dr. Resperger István	ezredes, PhD, egyetemi tanár, vezető, Szent István Biztonságkutató Központ, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Dr. Vida Csaba	ezredes, PhD egyetemi docens, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet

CONTENTS

EDITORIAL

CSABA VIDA

SECURITY RISK FACTORS IN 2024
(WORSENING TRENDS!)

SECURITY POLICY

ÁGNES PLANK

**THE RESOLUTION OF THE NAGORNO-KARABAKH
CRISIS: A FIVE-PLAYER GEOPOLITICAL GAME IN
THE SOUTH CAUCASUS**

FACTS ABOUT COUNTRIES

ZSÓFIA KASZAB

30 YEARS OF SLOVAK SECURITY POLICY

HISTORY OF INTELLIGENCE

CSONGOR VÁRADI

**WILLIAM STEPHENSON – THE CANADIAN JAMES
BOND, WHO BECAME A LEGEND AS A SPYMASTER**

FORUM

DÁVID KISS

**THE TWO LIVES OF GYORGY LÁNYI – A HUNGARIAN
OFFICER OF THE BRITISH COMMANDO IN THE
SECOND WORLD WAR**

KRISZTIÁN BENE – MÁRK PÁLÓCZ

**A COMPARISON OF THE GENERAL
CHARACTERISTICS OF VOLUNTEERS OF
HUNGARIAN ORIGIN SERVING IN THE FRENCH
FOREIGN LEGION IN THE FIRST AND SECOND
WORLD WARS**

FOR READERS

OUR AUTHORS

CONTENTS

CONDITIONS OF PUBLICATION

A FELDERÍTŐ SZEMLÉBEN TÖRTÉNŐ PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

AZ ÍRÁSMŰVEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT KÖVETELMÉNYEK

Etikai követelmények:

- az írásmű másol, ebben a formájában még nem jelent meg;
- a szerző(k) kizárólagos szellemi tulajdona, amelyet a szerzői nyilatkozat aláírásával igazol(nak);
- korrekt, visszakereshető hivatkozásokkal ellátott;
- bibliográfiával ellátott (amely tartalmazza a hivatkozott irodalom jegyzékét, az internetes anyagok jegyzékét a letöltés idejével együtt);
- a szerző(k) saját véleményét is tükrözheti, amely értelemszerűen nem mindig egyezik meg a Szolgálat álláspontjával.

Tartalmi követelmények:

- a folyóiratokban – jellegével összhangban – a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel, katonai biztonsággal és a biztonságpolitikával kapcsolatos tudományos igényű kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más témákat, anyagokat – jelentetünk meg;
- az írásmű legyen logikus, áttekinthető, tartalmilag összefüggő és jól tagolt;
- a témával kapcsolatos saját koncepció megfogalmazása legyen érthető, a következtetések pedig megalapozottak, érvekkel, adatokkal alátámasztottak legyenek.

Formai követelmények (és a kapcsolódó információk):

- a szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, illetve 20–21 gépelt oldal);
- a kéziratot elektronikus formában, Times New Roman 12 pontos betűkkel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható (.jpg vagy .tif) formátumban kérjük megküldeni a honlapon feltüntetett e-mail címek valamelyikére. A kézírathoz kérjük mellékelni a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását vagy munkakörét, állandó lakcímét, telefonon és interneten történő elérhetőségét;
- a közlésre elfogadott írásokért – a szerzői nyilatkozattal létrejött megállapodás figyelembevételével – szerzői honorárium fizethető;
- a kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja.

- a kiadványban megjelentetni kívánt írásokat a Szolgálat kompetens, tudományos fokozattal rendelkező munkatársai vagy más szakértők lektorálják;
- a Szerkesztőbizottság – a lektori vélemények figyelembevételével – fenntartja a jogot, hogy a megjelenésre alkalmatlannak ítélt kéziratokat – indoklás nélkül – nem közli. Az ilyen írásokat nem küldi vissza és nem őrzi meg;
- a kiadványban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság az etikai, tartalmi és formai követelmények alapján, kiadványban történő megjelentetésre, valamint az interneten történő közzétételre alkalmasnak tartja;
- a közleményhez rövid tartalmi összefoglalót (Absztrakt/Rezümé) kell mellékelni, maximum 10–12 sorban, magyar és angol nyelven;
- a közleményhez három–öt kulcsszó megadása szükséges, magyar és angol nyelven;
- az írás angol nyelvű címét is kérjük megküldeni;
- a publikációkhoz tartozó, lényeges információkat tartalmazó ábrák, táblázatok, diagrammok, képek szerkesztése során szükséges azokat számozással ellátni, továbbá megjelölni az illusztráció forrását vagy a saját szerkesztés tényét. Az ajánlott felbontás legalább 300 dpi legyen.

A KÖZLEMÉNYEKKEL SZEMBEN TÁMASZTOTT FORMAI KÖVETELMÉNYEK

A folyóirat kizárólag az MSZ ISO 960 szabvány alapján készített hivatkozásokkal ellátott tanulmányt, cikket jelentet meg.

A közleményhez szükséges megadni:

A SZERZŐ, SZERZŐK NEVE (rendfokozata);

AZ ÍRÁS CÍME (magyarul, angolul);

REZÜMÉ (magyarul, angolul);

KULCSSZAVAK (magyarul, angolul);

SZERZŐI NYILATKOZAT.

BIBLIOGRÁFIAI HIVATKOZÁS

A társadalomtudományokban a megszokott számozott hivatkozást az idézések lábjegyzetben¹ módszerrel kérjük alkalmazni.

Abban az esetben, ha a szerző nem ezt a módszert alkalmazza, a kéziratot lektorálás nélkül visszaküldjük átdolgozásra!

Idézések jegyzetben:

A szövegen belüli idézést követően felső indexként megadott sorszáмок jegyzetekre utalnak, amelyeket a szövegbeli megjelenésük sorrendjében kell közölni. Ezek a jegyzetek tartalmazhatják az idézéseket.

Első idézés:

Ha az idézések jegyzetben vannak megadva, egy dokumentumra vonatkozó első idézésnek tartalmaznia kell az idézés és a bibliográfiai hivatkozások külön jegyzékében lévő kapcsolódó tétel pontos megfeleltetéséhez szükséges adatokat. Az első idézésnek tartalmazni kell: legalább a szerző(k) nevét és a teljes címet úgy, ahogy azok a bibliográfiai hivatkozásokban meg vannak adva, továbbá az idézett rész oldalszámát, ha az szükséges.

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. p. 34.
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. p. 33.
- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. p. 6.
- (4) www.globalsecutivity.org/army/iraq; (Letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Bibliográfiai hivatkozások jegyzéke:

A bibliográfiai hivatkozások jegyzékében a hivatkozásokat az első adatelem betűrendjében kérjük megadni.²

Példák:

- (1) ÁCS Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2005.
ISBN 963 9276 45 6
- (2) BEREK Lajos: A hadtudományi kutatómunka alapjai. In: SZILÁGYI Tivadar (szerk.): Szemelvények. Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, Budapest, 1994.
pp. 31–50.

¹ Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. pp. 19–20.

² Bibliográfiai hivatkozások. Magyar Szabvány, MSZ ISO 690. p. 18.

- (3) KOVÁCS Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái. In: Új Honvédségi Szemle, 1993/6. pp. 1–7. ISSN 1216-7436
- (4) www.globalsecurity.org/army/iraq; (Letöltés ideje: 2012. 04. 19.)

Ábra, vázlat, térkép, diagram, egyéb melléklettel szembeni követelmények:

- az ábra, vázlat sorszáma (például 1. ábra);
- az ábra, vázlat címe;
- az ábra, vázlat forrása (vagy: saját szerkesztés);
- idegen nyelvű ábra, vázlat esetén lehetőség szerint magyar nyelvű jelmagyarázat.

Rövidítések, idegen kifejezésekkel kapcsolatos követelmények:

- az idegen kifejezéseket, rövidítéseket magyarul és eredeti idegen nyelven kell az írásműben az első alkalommal feloldani lábjegyzetben;

Példa:

- WFP – World Food Program – ENSZ Világélelmezési Programja.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

